Taal in stad en land

OOST-VLAAMS

Johan Taeldeman

lannoo

Taal
in stad en land

OOST-VLAAMS

Taal in stad en land

OOST-VLAAMS

Johan Taeldeman

Verschenen delen België

1 *Belgisch-Limburgs* door Rob Belemans en Ronny Keulen
2 *Brussels* door Sera de Vriendt
3 *Frans-Vlaams* door Hugo Ryckeboer
4 *Stadsantwerps* door Georges De Schutter en Jan Nuyts
5 *Vlaams-Brabants en Antwerps* door Miet Ooms en Jacques Van Keymeulen
6 *Oost-Vlaams* door Johan Taeldeman
7 *West-Vlaams* door Magda Devos en Reinhild Vandekerckhove

Verschenen delen Nederland

1 *Amsterdams* door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 *Fries en Stadsfries* door Pieter Duijff
3 *Gronings* door Siemon Reker
4 *Haags* door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 *Leids* door Dick Wortel
6 *Maastrichts* door Ben Salemans en Flor Aarts
7 *Oost-Brabants* door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 *Rotterdams* door Marc van Oostendorp
9 *Stellingwerfs* door Henk Bloemhoff
10 *Utrechts, Veluws en Flevolands* door Harrie Scholtmeijer
11 *Venloos, Roermonds en Sittards* door Pierre Bakkes
12 *West-Brabants* door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 *Zuid-Gelderse dialecten* door Jan Berns
14 *Sallands, Twents en Achterhoeks* door Jan Nijen Twilhaar
15 *Heerlens Nederlands* door Leonie Cornips
16 *Taal van de Wadden* door Mathilde Jansen en Marc van Oostendorp
17 *Drents* door Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter
18 *Zeeuws* door Lo van Driel
19 *Zuid-Hollands* door Cor van Bree
20 *Noord-Hollands* door Jan Berns m.m.v. Sanne Steusel

www.lannoo.com

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Gedrukt en gebonden bij Drukkerij Wöhrmann

D/2005/45/390 - ISBN 90 209 6048 2 - NUR 616

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

Tussen mei 2002 en herfst 2004 zijn bij Sdu de twintig delen van de reeks 'Taal in stad en land' verschenen die betrekking hebben op de dialecten in Nederland. In 2004 en 2005 zijn daarenboven bij Lannoo nog zeven delen verschenen over de Nederlandse dialecten in België en Frankrijk. Zie de pagina hiernaast voor een overzicht. Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. Hiermee zijn alle regionale variëteiten van het Nederlands (inclusief de minderheidstaal Fries) beschreven, sommige globaal en andere gedetailleerder. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

De reekstitel '*Taal* in stad en land' is opzettelijk gekozen om te benadrukken dat de taalvariëteiten waarover binnen de reeks gesproken wordt, zoals standaardtaal, dialect, streektaal, stadstaal, sociolect, groepstaal of accent, taalkundig allemaal gelijkwaardig zijn. In dit voorwoord wordt een algemeen beeld geschetst van de taalvariëteiten die in Nederlandstalig België en Noord-Frankrijk voorkomen, en wordt aandacht besteed aan de opzet van de delen binnen de reeks.

Het Standaardnederlands

Het Standaardnederlands of Algemeen Nederlands is in de Renaissance ontstaan. De taal die in de Middeleeuwen in de Lage Landen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Brabants een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Brabants zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men beweren dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Brabants en het Standaardnederlands – of dat klopt staat nog te bezien. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven in België (naast Frans en Duits) en in Nederland. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot one-liners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. Deze werd vooral in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gebruikt en gevormd, omdat Zuid-Nederland na de val van Antwerpen in 1585 onder vreemde (Spaanse, Oostenrijkse of Franse) overheersing stond. Vlaanderen had toen tot de kortstondige samenvoeging

van Noord- en Zuid-Nederland onder Willem I weinig contact met de Noord-Nederlandse standaardtaal, en kon evenmin een eigen standaardtaal ontwikkelen. De officiële taal was het Frans, terwijl daarnaast het dialect in Vlaanderen in gebruik bleef; Roland Willemyns geeft hiervan vele voorbeelden in zijn *Het verhaal van het Vlaams*. Tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, van 1815 tot 1830, riep koning Willem I het Nederlands uit tot landstaal en administratieve taal van het rijk, onder het motto: één land, één taal.

Terwijl in Nederland in de negentiende eeuw, na de afscheiding van België, de beschaafde spreektaal zoals die onder de ontwikkelde burgers van de Randstad werd gesproken, zich steeds meer uitbreidde, maakte het Nederlands in België een moeilijke tijd door. Weliswaar werd in de Belgische grondwet van 1831 bepaald dat het gebruik van de talen Frans en Nederlands vrij was, maar dit hield in de praktijk in dat het Frans bevoordeeld werd, ondanks het feit dat de meerderheid van de bevolking Nederlandstalig was. Het grootste deel van de bevolking sprak namelijk wel een Nederlands dialect, maar geen ABN, terwijl de bovenlaag Frans sprak. Bestuur en rechtspraak vonden dan ook in het Frans plaats. Na 1830 werd de 'Vlaamse beweging' actief. Velen zetten zich in voor een verbetering van de positie van het Vlaams, waarbij de meerderheid zich op het Noord-Nederlands richtte. Vanaf ongeveer 1870 trachtte men de gelijkberechtiging van het Nederlands naast het Frans af te dwingen door middel van taalwetten. Op het eind van de negentiende eeuw werd langzaam maar zeker het onderwijs in het Nederlands uitgebreid. In 1914 werd de leerplicht ingevoerd en bepaald dat in het lager onderwijs de gebruikelijke taal van het kind als voertaal gebruikt zou worden. Vanaf dat moment kreeg iedereen in Nederlandstalig België Nederlands onderwijs. In 1930 werd de universiteit Gent als eerste vernederlandst. Hiermee had het Nederlands als onderwijstaal het pleit gewonnen, en kwam voor het eerst een Vlaamse elite op die haar hele onderwijscarrière in het Nederlands had doorlopen. Ook het bestuur en het gerecht werden in de jaren dertig geheel vernederlandst.

Na de Tweede Wereldoorlog verbreidden radio en tv de gesproken standaardtaal. Vanaf ongeveer 1960 breidde het gebruik van het Standaardnederlands van een kleine intellectuele elite zich uit over een grote groep, door de stijgende welvaart, de verhoging van het onderwijspeil en de democratisering van de toegang tot het hoger onderwijs. Dat betekent dat pas vanaf de

jaren zestig de standaardisering in Nederlandstalig België een brede sociologische basis krijgt. Vanaf dat moment verspreidde het standaardtaalgebruik zich geleidelijk over de hele taalgemeenschap, gedragen door een maatschappelijke elite.

In België is de standaardisering dus veel later begonnen dan in Nederland. Momenteel is de standaardtaal in Nederland en België grotendeels identiek, en de verschillen worden kleiner: er bestaat slechts een gering aantal grammaticale verschillen tussen het Belgisch-Nederlands en het Nederlands-Nederlands, en de verschillen in de woordenschat bedragen naar schatting slechts enkele procenten. Alleen in de uitspraak nemen de verschillen juist toe in plaats van af. In Nederland is namelijk sinds de jaren zeventig een grotere en geaccepteerde variatie opgetreden binnen de standaarduitspraak: allerlei vormen die tot de Hollandse substandaard behoorden, zijn geleidelijk min of meer geaccepteerd en verbreiden zich nog steeds. Poldernederlandse klinkers (/aai/, /ou/ en /aau/ in woorden als *tijd, huis, koud*) worden vrij algemeen gebruikt, zeker onder jonge hoogopgeleide vrouwen, *s* en *f* komen regelmatig in de plaats van *z* en *v* (dus *zien* en *voor* worden uitgesproken als /sien/ en /foor/), en de zogenoemde Gooise *r* (een enigszins klinkerachtige *r* die veel weg heeft van de Engelse *r*) wint steeds meer terrein. In België hebben deze veranderingen niet plaatsgevonden.

Dat er een 'Belgische variant van de Nederlandse standaardtaal' bestaat, wordt bijvoorbeeld in het VRT Taalcharter erkend en geaccepteerd. Er wordt over gezegd: 'Als norm geldt de taal die door taalgevoelige Vlamingen wordt gehanteerd wanneer zij hun taal bewust verzorgen. Die norm sluit grotendeels aan bij de algemene Nederlandse standaardtaal, maar laat ruimte voor Belgisch-Nederlandse inbreng op het gebied van uitspraak, woordkeus, zegswijzen en beeldspraak.'

Taalvariëteiten in Nederlandstalig België

Naast de standaardtaal zijn de dialecten blijven voortleven, en die staan in deze reeks centraal. De dialecten kunnen in verschillende dialectgroepen worden onderverdeeld, namelijk in het Limburgs, Brabants, Oost-Vlaams, West-Vlaams en Frans-Vlaams – aan ieder van deze dialectgroepen is in de reeks een apart deel gewijd. Tussen de verschillende dialectgroepen liggen overgangsgebieden, die op de kaart hieronder gearceerd zijn. Uit de kaart

– afkomstig uit het tijdschrift *Oost-Vlaamse Zanten* 2002, 3/4, 171 – blijkt tevens dat de grenzen van de dialectgroepen niet samenvallen met de provinciegrenzen.

De grote dialectgebieden in Nederlandstalig België

Het Frans-Vlaams is eigenlijk een onderdeel van het West-Vlaams, maar heeft door zijn geïsoleerde positie niet deelgenomen aan West-Vlaamse vernieuwingen aan de andere zijde van de rijksgrens en heeft hierdoor allerlei archaïsmen bewaard. Ook in Zeeuws-Vlaanderen wordt Vlaams gesproken; dit Zeeuws-Vlaams komt in het deel *Zeeuws* aan bod.

Brabants wordt behalve in de Belgische provincies Vlaams-Brabant en Antwerpen ook gesproken in de Nederlandse provincie Noord-Brabant. Wie de verschijnselen over de grens wil bekijken, kan de delen *Oost-Brabants* en *West-Brabants* raadplegen. Ook het Limburgs wordt gesproken in zowel Belgisch- als Nederlands-Limburg. Aan de Nederlandse kant zijn hierover de volgende drie delen verschenen: *Heerlens Nederlands, Maastrichts,* en *Venloos, Roermonds en Sittards.*

In de reeks is aan twee Belgische stadstalen een apart deel gewijd, en wel om tegengestelde redenen. Het Brussels krijgt een eigen deel omdat het een kwijnend bestaan leidt en zelfs gevaar loopt te verdwijnen, terwijl het Stadsantwerps (dat behoort tot de Brabantse dialectgroep) juist bloeit en invloed uitoefent op de omringende dialecten. De overeenkomst tussen de twee stadstalen is dat het allebei unieke dialecten zijn. In het Oost-Vlaamse deel wordt voorts speciale aandacht geschonken aan de Gentse stadstaal, omdat deze een taaleiland vormt binnen het Oost-Vlaams.

In Vlaanderen wordt nog veel dialect gesproken, door meer mensen in meer situaties dan in Nederland, maar ook hier gaan de dialecten dramatisch achteruit. Het is echter niet zo dat de mensen die het dialect laten vallen, onmiddellijk VRT-Nederlands gaan spreken – dat hoor je in Vlaanderen maar bij heel weinig sprekers, alleen bij hoogopgeleiden die een goede reden hebben om keurig Nederlands te spreken. In plaats daarvan hanteren zij een variëteit die geen dialect meer is, maar ook geen standaardtaal, tussentaal dus. Er bestaat in België een continuüm met aan het ene uiterste het oude, traditionele dialect en aan het andere de hoogste variëteit van het Standaardnederlands die in België als het 'goede voorbeeld' en het na te streven doel wordt beschouwd: het VRT-Nederlands. Daartussenin liggen allerlei variëteiten, tussentalen, waarvan de ene dichter bij het dialect, de andere dichter bij dat VRT-Nederlands aansluiten. In de tussentalen vinden we grote invloed van de dialecten en veel gallicismen (*kader* in plaats van 'lijst', *zich bedriegen* voor 'zich vergissen', *gekend* voor 'bekend'), purismen (*stortbad* voor 'douche', *geldbeugel* voor 'portemonnee'), en archaïsmen (*geenszins, kleed* 'jurk', *nochtans, vermits*). Sinds de jaren negentig lijkt er zich een autonome standaardisering te voltrekken onder de tussentaalvariëteiten, uitgaande van het Brabants. Want Brabant is het taalcentrum in België: Brabantse uitspraakvarianten en woorden (*beenhouwer* 'slager', *hesp* 'ham' en *pinnekensdraad* 'prikkeldraad') worden door andere Nederlandse dialecten in België en door tussentalen overgenomen.

De recente doorbraak van de tussentalen is te wijten aan een aantal factoren: in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw hebben ouders er massaal voor gekozen om hun kinderen niet meer in dialect op te voeden, omdat het traditionele dialect geen geschikt communicatiemiddel was in de postindustriële samenleving met haar enorme mobiliteit en het grote aantal contacten op middellange en lange afstand. Omdat de stap van dialect naar Standaardnederlands voor Vlamingen die zelf in het dialect of hooguit in een regiolect zijn grootgebracht, te groot was, gingen zij zich massaal bedienen van tussentalen. De sterke positie van Vlaanderen in economisch en politiek opzicht en het groeiende Vlaamse zelfbewustzijn zorgen bovendien voor een grotere waardering voor de eigen moedertaal tegenover het Frans, en leiden tevens tot de overtuiging dat de norm uit Nederland niet langer alleenzaligmakend is, maar dat er ruimte moet zijn voor typisch Belgische taalkenmerken. De populariteit van tussentalen is af te lezen aan het veelvul-

dige gebruik hiervan bij de commerciële omroep, VTM, die in 1989 werd opgericht; bij de BRT (later VRT) daarentegen hield en houdt een speciale medewerker toezicht op het taalgebruik.

De meeste Vlaamse taalkundigen ageren ertegen dat Vlamingen de tussentalen gaan beschouwen als synoniem met Standaardnederlands, onder andere omdat deze tussentalen in Nederland niet zonder meer begrijpelijk zijn, maar vooral omdat het het einde zou betekenen van de taaleenheid die er tussen Vlaanderen en Nederland bestaat en die zelfs bij wet is vastgelegd, als een tussentaal in België de norm zou worden.

In Nederland is er in het laatste kwart van de vorige eeuw sprake van een revival van het dialect, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek. Hoewel ook in België muziekgroepen in dialect zingen, is de dialectrevival hier veel zwakker: doordat de standaardtaal in België minder lang en minder algemeen verbreid is dan in Nederland, wordt er meer op de dialecten neergekeken. Ook de politieke steun voor streektalen en dialecten is in België minder groot dan in Nederland: zo bieden Nederlandse overheden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect, zijn er in een groot aantal regio's speciale streektaalfunctionarissen benoemd om de belangen van de streektaal te behartigen, en zijn het Fries, Nedersaksisch en Limburgs in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In België is de politieke en financiële steun veel geringer. Wel is in België, anders dan in Nederland, het gebruik van het Nederlands vastgelegd in de grondwet, maar dat was noodzakelijk vanwege de meertaligheid van het land.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks 'Taal in stad en land' biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belangstelling voor dialecten zowel in Vlaanderen als in Nederland bij de bevolking toeneemt en in Nederland ook in de politiek, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, ook in België, en dat alle dialecten steeds meer verande-

ren in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat zij het gehele Nederlandstalige gebied bestrijkt.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotiepen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks 'Taal in stad en land' is in principe gekozen voor de Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwam als probleem naar voren dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis*. Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Zo worden het Brussels en Frans-Vlaams momenteel minder gewaardeerd dan de andere Vlaamse en Brabantse dialecten of het Limburgs. Bovendien bestaat er dikwijls een tegenstelling tussen het platteland en de stad: het Antwerps wordt bijvoorbeeld door de omgeving hoog gewaardeerd en overgenomen, waardoor Antwerpse taalkenmerken zich verbreiden over het Brabantse platteland. Het Gents daarentegen is een taaleiland.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan de meeste boeken grotere gebieden, zoals het Oost- en West-Vlaams in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, het Brabants in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant en het Limburgs in Belgisch-Limburg. In deze boeken worden uiteraard de verschillen binnen het gebied beschreven, en bovendien de overgangsgebieden naar de aangrenzende dialectgroepen.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht bij de 'Taalkamer' in het Huis van Alijn in Gent, ook te vinden via www.huisvanalijn.be/taalkamer/index.html, of op de website www.taalinstadenland.nl. Op beide sites zijn geluidsopnames van de dialecten te horen. Op http://fuzzy.arts.kuleuven.ac.be/rewo/ is informatie te vinden over de Regionale Woordenboeken van het Brabants, Limburgs en Vlaams, met links naar onder andere het Nederlandse Meertens Instituut en het VCV (Vlaams Centrum voor Volkscultuur). Op http://www.ru.nl/dialect/snd/ ten slotte vindt men informatie over de Stichting Nederlands Dialecten.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur.

Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

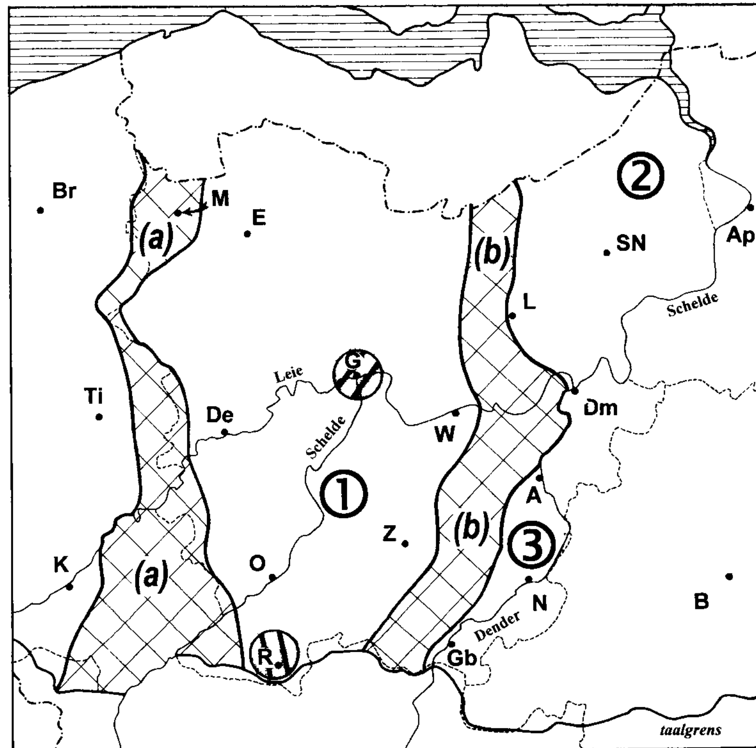
Inhoud

Lijst van illustraties

1. Het Oost-Vlaamse dialectlandschap in het algemeen

Van de vijf Vlaamse provincies heeft Oost-Vlaanderen veruit het meest versneden dialectlandschap. Hier dekken de naam en de omvang van de provincie allerminst het (deel)gebied dat we straks als eigenlijk 'Oost-Vlaams' zullen bestempelen. Die verscheidenheid is - zoals steeds in ons taalgebied - vooral oost/west georiënteerd. De grote dialectgrenzen(bundels) in en om Oost-Vlaanderen lopen dan ook overwegend van noord naar zuid. Daardoor is de dialectafstand tussen een westelijke (bijvoorbeeld Maldegem) en een oostelijke plaats (bijvoorbeeld Ninove) veel groter dan die tussen een noordelijke (bijvoorbeeld Wachtebeke) en een zuidelijke plaats (bijvoorbeeld Brakel). Een verklaring hiervoor is te lezen in hoofdstuk 6 (externe geschiedenis). Het eigenlijke 'Oost-Vlaamse' dialectgebied (= gebied ① op kaart I) bestrijkt iets meer dan de westelijke helft van de provincie. In dat gebied liggen de stadjes Eeklo, Deinze, Zottegem, Oudenaarde en (op de taalgrens) Ronse alsook de enige grote stad (tevens hoofdstad) van Oost-Vlaanderen: Gent. Meteen moet ik er echter aan toevoegen dat het Ronses en vooral het Gents nog in menig opzicht dialect*eilanden* vormen binnen dat Oost-Vlaamse gebied.

Tussen het laatstgenoemde gebied en de provinciegrens met Antwerpen en Zuid-Brabant bevindt zich een noord/zuid-gerichte strook die in haar geheel als een overgangszone van 'Vlaams' naar 'Brabants' te karakteriseren is.

Kaart I.

Het Oost-Vlaamse dialectlandschap in het algemeen

-.-.- = *landsgrens*

...... = *provinciegrens*

A	= *Aalst*	*L*	= *Lokeren*
Ap	= *Antwerpen*	*M*	= *Maldegem*
B	= *Brussel*	*N*	= *Ninove*
Br	= *Brugge*	*O*	= *Oudenaarde*
De	= *Deinze*	*R*	= *Ronse*
Dm	= *Dendermonde*	*SN*	= *Sint-Niklaas*
E	= *Eeklo*	*Ti*	= *Tielt*
G	= *Gent*	*W*	= *Wetteren*
Gb	= *Geraardsbergen*	*Z*	= *Zottegem*
K	= *Kortrijk*		

Boven de Schelde (= het Waasland, gebied ② op kaart I) is de Brabantse kleuring minder sterk dan ten zuiden van de Schelde (= de Denderstreek, gebied ③ op kaart I).

Tussen de drie genoemde dialectgebieden zien we op kaart I ook nog twee typische (alweer noord/zuid-gerichte) grenzenbundels (a) en (b), waar de grenzen van allerlei dialecttegenstellingen elkaar als het ware gaan opzoeken en we bijgevolg op een korte (west/oost-)afstand met opvallende verschillen geconfronteerd worden. Zelf kom ik uit overgangsgebied (a) tussen West- en Oost-Vlaams, meer bepaald uit het dorp Kleit (gemeente Maldegem). Op de lagere (dorps)school konden wij aan het dialect van onze medeleerlingen horen uit welke wijk van Kleit zij afkomstig waren! In de provincie Oost-Vlaanderen hebben we dus drie *kerngebieden* (①+②+③), twee *overgangszones* [(a) en (b)] en enkele stadsdialecten met een uitgesproken eilandkarakter. Deze drie ingrediënten van dialectlandschappen worden hieronder nader beschreven:

1.1. *Kerngebieden*
1.1.1. Gebied ①: 'echt' Oost-Vlaams
1.1.2. Gebied ②: het Waasland
1.1.3. Gebied ③: de Denderstreek

1.2. *Overgangszones*
1.2.1. Algemeen
1.2.2. De westelijke(r) grenszone (a)
1.2.3. De oostelijke(r) grenszone (b)

1.3. *Stadsdialecten*

1.1 Kerngebieden

Kerngebieden zijn relatief homogeen. Dat wil zeggen dat de gelijkenissen duidelijk primeren op de verschillen. Mensen uit hetzelfde kerngebied mogen normaal geen verstaanbaarheidsproblemen hebben, maar toch zijn er kleinere verschillen, vooral in de uitspraak, die het iemand met een gevoel voor subtiele taalverschillen mogelijk maken om een streekgenoot heel precies in plaats x te situeren.

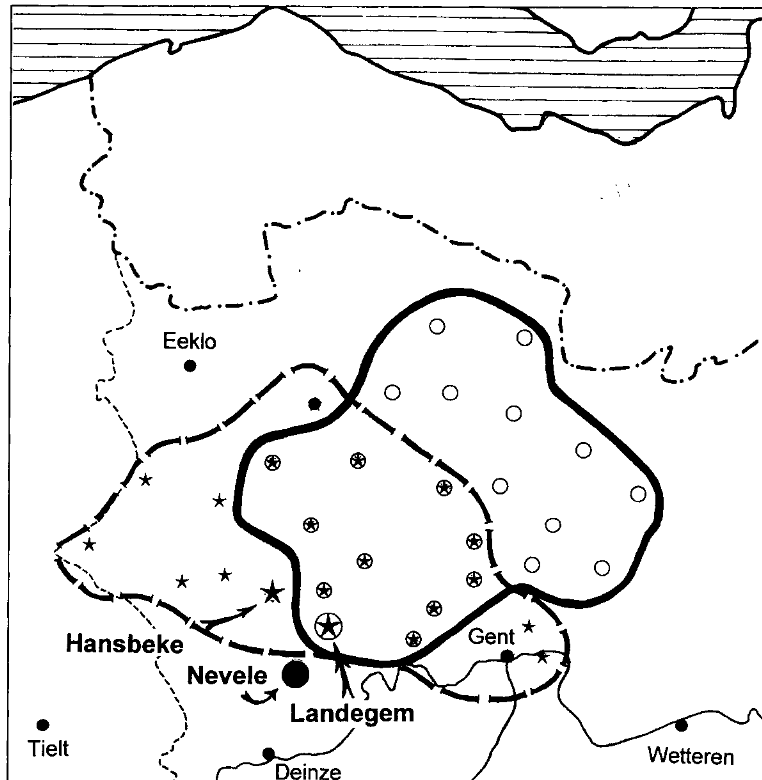
Met betrekking tot de traditionele/authentieke dialecten (zoals die nu nog door de derde leeftijd gesproken worden) mogen we stellen dat in zo'n kerngebied elke plaats toch wel een lichtjes anders klinkend dialect heeft dan de aangrenzende plaatsen. Die uniciteit van elke plaats/elk dialect is (behalve in stadsdialecten) zelden toe te schrijven aan de ontwikkeling van *unieke* (klank)kenmerken. Veeleer is het zo dat er zich in (een onderdeel van) zo'n kerngebied een cocktail van klank- en andere dialectverschillen aanbiedt waaruit elke plaats haar eigen mix maakt. Ik geef hier het voorbeeld van Landegem en Nevele (tussen Gent en Deinze), twee aanpalende dorpen van ongeveer drieduizend inwoners in het Oost-Vlaamse kerngebied ①. Tijdens de paar decennia die ik daar doorgebracht heb, ben ik er amper twee (fonetische) dialectverschillen op het spoor gekomen:

(a) de sequentie klinker + *nən* (bijvoorbeeld *spannen, bonen, binnen*) wordt in Nevele 'gewoon' op z'n Oost-Vlaams uitgesproken, namelijk met wegval van de doffe *e* tussen de twee *n*'en, zodat aan het einde een lange samengesmolten -*nn* (bijvoorbeeld *spann*) ontstaat, maar Landegem valt net binnen een Meetjeslands gebiedje waar de verbinding [klinker + nən] de eerst *n* verliest, waardoor een verbinding van een gerekte klinker + gewone -*n* ontstaat (bijvoorbeeld *spāān*= spannen, *būūën*= bonen);

(b) de Nederlandse combinatie *au* + *w* klinkt in het Nevels als *a* + *w* (bijvoorbeeld *blaw* = blauw, *flaw* = flauw), maar Landegem ligt net in een Gents + Eekloos gebiedje met *è* + *w* (bijvoorbeeld *blèw* = blauw, *flèw* = flauw)

Kaart II brengt een en ander in beeld:

De kaart toont ons ook dat, als we er nog een derde aangrenzend dorp aan toevoegen, namelijk Hansbeke, dat dat dorp één klankverschil heeft met Nevele (namelijk *blèw* versus *blaw* e.d.) en één met Landegem (namelijk *spann* versus *spāān*). En dat type van dialectcontinuüm kunnen we door dat hele Oost-Vlaamse kerngebied ① heen traceren. Die erg lokale verschillen worden vaak 'verwerkt' in gezegden (sjibbolets) waarmee de bewoners van de ene plaats die van de andere plaats op de korrel nemen. Een voorbeeld: Eeklo(-centrum) is de meest oostelijke plaats in dat echte Oost-Vlaamse gebied ① waar -*k*- midden in het woord tussen twee klinkers met een soort hikklank (technische term: een laryngale explosief) uitgesproken wordt. In de periferie van Eeklo wordt daar de spot mee gedreven in het rijmpje

Kaart II.

Dialectcontinuüm in Oostvlaams kerngebied ①

——— *spannen*	{	*erbinnen: spāān*
		erbuiten: span'n
– – – – *bouwen*	{	*erbinnen: bèè(w)n*
		erbuiten: bāā(w)n

'*spè 'en dien rè'en en an de za'en pla'en*' (= spekken die rekken en aan de zakken plakken). Zoals al eerder gesuggereerd, komen er in de provincie Oost-Vlaanderen drie gebieden voor die - het ene al met wat meer recht dan het andere - *kerngebieden* mogen worden genoemd. Hieronder bespreken we die op een gedetailleerdere manier.

1.1.1 Gebied ①: het 'echte' Oost-Vlaams

Tussen grenzenbundel (a) en (b) bevindt zich het gebied van het 'echte' Oost-Vlaams, dat gedomineerd wordt door Gent en z'n satellietstadjes Eeklo, Deinze, Wetteren, Zottegem, Oudenaarde en Ronse. In een aantal punten situeren we dat gebied in een ruimere geografische context.

A. 'Oost-Vlaams'= het oostelijkste deel van een groot zuidwestelijk gebied

Van oudsher maakte de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen deel uit van *het zuidwestelijke dialectgebied*, dat verder nog bestond uit West- en Frans-Vlaanderen en (in veel opzichten) Zeeland. In recentere tijden heeft het zich onder Brabantse invloed vrij sterk van het westen afgekeerd, maar uiteraard zijn er nog tal van sporen van die oude eenheid. We noemen dus eerst een aantal kenmerken die dit gebied deelt met het verdere 'westen':

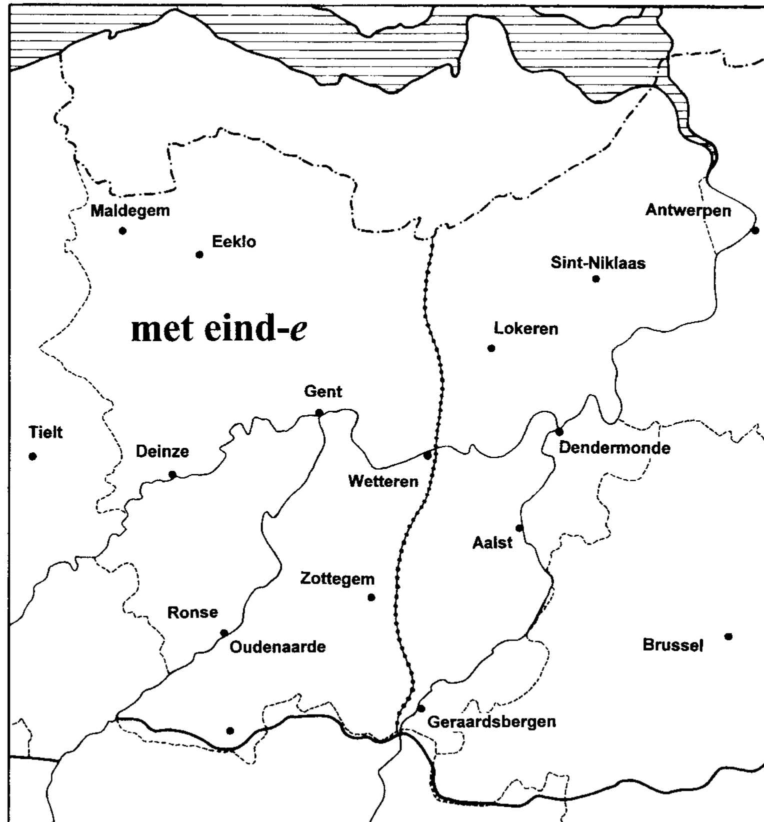
(A1) Veel woorden hebben op het einde een doffe *e* die een tweeslachtige status heeft. Bij de bijvoeglijke naamwoorden in combinatie met het koppelwerkwoord is die *-e* er wel bij het ene maar niet bij het andere naamwoord: vergelijk hij is *brave* versus hij is *doof*, hij is *dikke* versus hij is *ziek*. Van enige regel(maat) is hier geen sprake. Bij de zelfstandige naamwoorden is er wel meer regelmaat maar weer geen strikte regel: doffe eind-e maakt deel uit van bijna alle *vrouwelijke* naamwoorden (bijvoorbeeld *vrouwe*, *straffe*, *geite*, *peere*, *schave* maar als uitzondering: *broek*) maar bij de niet-vrouwelijke is de eind-*e* eerder uitzonderlijk (en onvoorspelbaar): bijvoorbeeld nen *(h)ere*, nen *osse*, ne(n) *neuze*, ne *rugge*, een *bedde*, een *oge*. Alleen bij de werkwoordvervoeging fungeert eind-*e* nog als een uitgang, meer bepaald die van de eerste persoon enkelvoud, onvoltooid tegenwoordige tijd: ik *leze*, ik *roepe*, ik *spele*. Zie hierbij kaart III.

(A2) Het tweede klankkenmerk van het 'Oost-Vlaams' dat we hier moeten noemen, heeft te maken met de afstand tussen het verhemelte en de voortong bij het uitspreken van de korte voorklinkers (*i* in *vis*, *u* in *mus* en *e* in *mes*): in de (meer) Brabantse dialecten is die afstand relatief klein, richting → *vies*, *muus*, *mis*, maar telkens blijft de klinker kort; in het West-Vlaams is die afstand duidelijk groter (West-Vlaams *i* lijkt op Algemeen Nederlands *e*, West-Vlaams *u* lijkt op een doffe *e* en West-Vlaams *e* lijkt op de klinker in Engels *cat*). Het 'Oost-Vlaams' kiest hier eerder de kant van het westen (grotere afstand) maar geeft de *i* (*vis*) en de *u* (*mus*) tegelijk nog een lichte naslag (in de vorm van een korte doffe *e*) mee.

(A3) In vergelijking met de oostelijker dialecten (die van het oostelijke derde van de provincie) en ook de Brabantse hebben de 'echte' Oost-Vlaamse dialecten net als de West-Vlaamse bepaalde types van umlaut (= achterklinkers evolueerden tot voorklinkers in het Oudnederlands) *niet* gekend. Liever dan hier een (te) specialistische uitleg te geven, illustreer ik een en ander met voorbeelden:

	echt 'Oost-Vlaams' + hele zuidwestelijke dialectgroep	**overgangsdialecten in oostelijk Oost-Vlaanderen + Brabant**
kaas (Duits Käse)	koas	kèès
maart (Duits März)	moart(e)	mèèrt
schaar (Duits Schäre)	schoare	schèèr
groen (Duits grün)	groen(e)	gruun
vroeg (Duits früh)	vroeg	vruug
proeven (Duits prüfen)	proeven	pruuve(n)

(A4) In sommige woorden met Algemeen Nederlands *o* of *oo* heeft het 'echte' Oost-Vlaams net zoals de westelijker dialecten een voorklinker (*u* of *eu*) ontwikkeld, terwijl in de oostelijker dialecten (Waasland + Denderstreek en heel het Brabantse gebied) net als in het Algemeen Nederlands een *o(o)*-achtig timbre bewaard bleef:

Kaart III.
Zuidwestelijk (inclusief echt Oost-Vlaams) gebied met behoud van eind-e

Wel is het zo dat in het West-Vlaams het aantal *u*- en *eu*-woorden nog (veel) hoger ligt dan in het Oost-Vlaams: bijvoorbeeld West-Vlaams *bus, mussel, tunne, beuter, zeule, neute* tegenover Oost-Vlaams *bos, mossel(e), tonne, boter(e), zole, note* (respectievelijk bos, mossel, ton, boter, zool, noot). Het is eigenlijk vooral een kustverschijnsel, dat dan ook in nog sterkere mate in het Engels opduikt: vergelijk *mussel, tun, sun, butter, nut, blush* (verwant met *bleuzen*), enz.

Algemeen Nederlands	echt 'Oost-Vlaams' + hele zuidwestelijke dialectgroep	overgangsdialecten in oostelijk Oost-Vlaanderen + Brabant
A.N. vol	vul	vol
A.N. wol	wulle	wol
A.N. pop	puppe	po(e)p
A.N. vogel	veu(g)el	vogel
A.N. blozen	bleuzen	bloze(n)
A.N. gewoon	geweune	gewoo(ë)n

(A5) Ook op het vlak van de vormleer is dat echte 'Oost-Vlaamse' kerngebied geregeld meer op het (zuid)westen gericht. Wij geven daar twee voorbeelden van uit het domein van de meervoudsvorming:

In het West-Vlaams (en nog het meest in het Westhoeks) krijgen veel eenlettergrepige naamwoorden een meervoud op *-s* (vergelijk ook het Engels): bijvoorbeeld *kams, stiers, steens, gebuurs, uuls* (uilen), *roks, zwiens*, enz. In het echte 'Oost-Vlaams' is die *-s* al minder frequent maar toch nog aanwezig: bijvoorbeeld in *zeuns* (= zonen), *stiers, roks, broeks.*

In het West-Vlaams en het 'echte' Oost-Vlaams krijgen *alle* naamwoorden die in het enkelvoud op *-el, -er, -en* en *-em* eindigen, een *-s-* meervoudsuitgang: bijvoorbeeld *meubels, appels, engels* (engelen) en ook *kinder-s, eier-s, hoender-s, lammer-s*, enz. Vanaf de oostelijke grens van dat Oost-Vlaamse kerngebied (meer landinwaarts), komen meervoudsvormen als *appel-en, meubel-en*, en zeker ook *kinder-en, eier-en, lammer-en* e.d. steeds frequenter voor.

(A6) Ook op een ruimer grammaticaal vlak zien we het Oost-Vlaamse kerngebied nog wel eens bij het (zuid)westen aansluiten. Een treffend voorbeeld hiervan is de zinsconstructie met tweemaal *gaan*: bijvoorbeeld *we gaan eerst wat gaan eten* (waarbij de twee *gaan*-vormen een aanvullende functie hebben: het eerste *gaan* verwijst - zoals wel vaker in Vlaanderen - naar de nabije toekomst en het tweede *gaan* slaat op een verplaatsingsaspect om de genoemde handeling te kunnen verrichten). Het verschil tussen bovenstaande zin en de zin met enkel *gaan* (*we gaan eerst wat eten*) is dat er in de eerste

zin een verplaatsing mee gemoeid is, maar niet in de tweede zin. In de tweede zin zitten de betrokken personen al in de gepaste kamer en wellicht zelfs al aan tafel. Deze speciale constructie met *dubbel gaan* is westelijk Vlaams (inclusief het Oost-Vlaamse kerngebied). In de oostelijke periferie van Oost-Vlaanderen is de constructie erg marginaal.

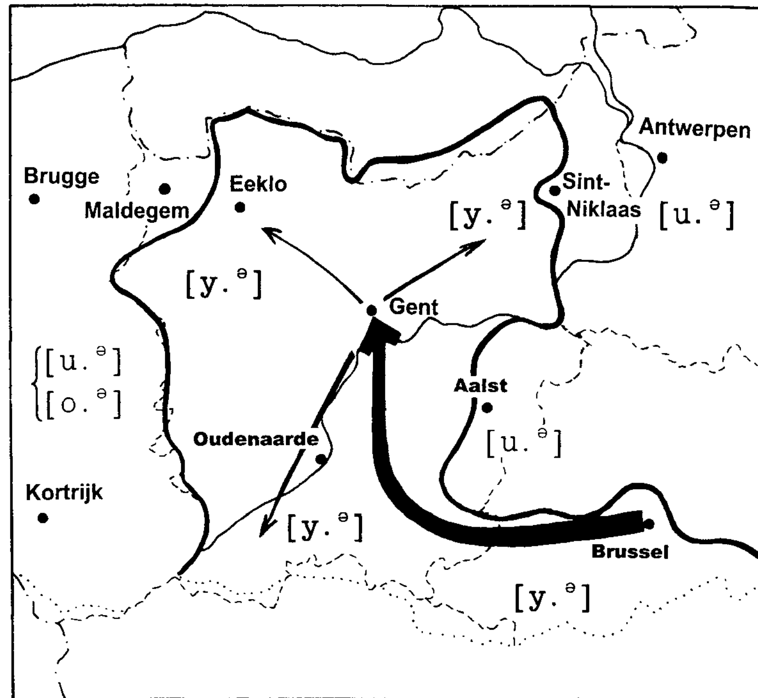
(A7) Tot slot geven we nog een geval van pure woordvolgorde: in de constructie bestaande uit een voorzetsel + *te* + twee noemvormen (bijvoorbeeld *door daar te zitten klagen, veur* (= om) *daar te gaan spelen*) heeft het element *te* in het echte 'Oost-Vlaams' + in het West-Vlaams dezelfde plaats als in het Algemeen Nederlands (bijvoorbeeld *door daar te zitten klagen*) maar in de oostelijker delen (②+③ op kaart I) van Oost-Vlaanderen én in Brabant komt *te* gemakkelijk tussen de twee noemvormen te staan: bijvoorbeeld *deur zitten te klagen, veur daar gaan te spelen.*

Voor al die besproken verschijnselen (en nog andere) valt de oostgrens ongeveer samen met die van het echte 'Oost-Vlaamse' gebied. Anders gezegd: via dit soort verschijnselen krijgen we zicht op de oostgrens van het 'Oost-Vlaams'.

(B) 'Oost-Vlaams'= het westelijkste deel van een groter gebied tussen West-Vlaams en Brabants

Soms zetten de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen zich samen met het oostelijke derde af tegen (het grootste deel van) het westen maar ook tegen de meeste Brabantse dialecten. Het Oost-Vlaamse kerngebied maakt als zodanig deel uit van een groter gebied waar zich een aantal aparte, typisch Oost-Vlaamse (= niet-West-Vlaamse en niet-Brabantse) dialectontwikkelingen voltrokken hebben.

(B1) Een eerste voorbeeld is de vervanging van oude *oeë* (bijvoorbeeld Antwerps en Kortrijks *boeëm* = boom) door *uuë* (bijvoorbeeld Eekloos + Zottegems *buuëm*). Op kaart IV zien we de ruimtelijke verspreiding van *uuë*: (1) binnen Oost-Vlaanderen in bijna de hele provincie (*behalve* de oostrand van het Waasland inclusief Sint-Niklaas, Aalst en een vrij ruime omgeving en ook de uiterste noordwestelijke hoek met Maldegem); (2) buiten Oost-Vlaanderen onder andere in Brussel + het Pajottenland (waar de overgang

Kaart IV.
Verspreiding van uuë (uit 'scherplange' oo) naar Oost-Vlaanderen

oeë → *uuë* zich wellicht het eerst voltrokken heeft) en de zuidoostrand van West-Vlaanderen (onder andere Waregem), waar *uuë* enkel vóór *p, f, m, v, k* en *g* kan verschijnen.

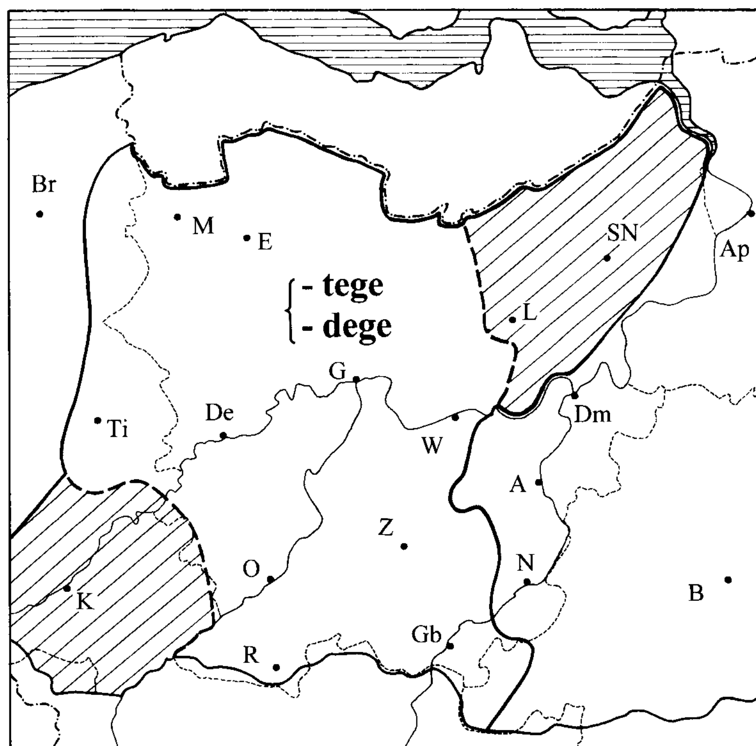
In sommige stadsdialecten binnen het *uuë*-gebied hebben er zich nog verdere ontwikkelingen voltrokken: tot *uu* (eenklank) in het Gents en het Ronses, tot *eu* (bijvoorbeeld *beum*) in het Ninoofs.

(B2) Een tweede voorbeeld van een min of meer algemeen Oost-Vlaamse (klank)ontwikkeling is die van Middelnederlands *ii* (bijvoorbeeld *iis* = ijs) en *uu* (bijvoorbeeld *uus* = huis) tot lichte tweeklanken ergens in de buurt van *èè* (als in Frans *aise*) en *òeù* (als in Frans *oeuvre*). Voorbeelden: *èès* (ijs), *èèzer* (= ijzer), *stèèf* (= stijf) en *òeùs* (= huis), *schòeùven* (= schuiven), *bòeùk*

(= buik). Daarmee markeert een groot Oost-Vlaams gebied zich tegenover (1) West-Vlaanderen (zonder tweeklanken: bijvoorbeeld *ies* = ijs, *uus* = huis) en (2) een groot West-Brabants gebied vanaf Antwerpen tot de taalgrens ten zuiden van Geraardsbergen (dus inclusief de hele Denderstreek) met heel zware tweeklanken (bijvoorbeeld Antwerps + Aalsters *aaës* = ijs, *raaëk* = rijk en *òòës* = huis, *bòòëk* = buik). Binnen het Oost-Vlaamse *èè/òeù*-gebied springen de stadsdialecten van Gent en Ronse weer uit de band met (op z'n Brabants) zware tweeklanken: bijvoorbeeld 'aas' (= ijs) en *aajs* (= huis) in het Gents, 'aas' (= *ijs)* en *òòs* in het Ronses. Eigenaardig genoeg zien we die zware tweeklanken ook opduiken in de zuidoosthoek van West-Vlaanderen (onder andere Waregem en Avelgem), die wel vaker meedoet met Oost-Vlaanderen (zie ook het boekje over het West-Vlaams van Devos-Vandekerckhove in deze reeks), maar nu het Oost-Vlaams zelfs overtreft en naar de zware Brabantse tweeklanken toe neigt (bijvoorbeeld Waregemse *èj* in *èjs* = ijs, *vèjve* = vijf en *òj* in *òjs* = huis, *kòjpe* = kuip).

(B3) Een morfologische merkwaardigheid van dat 'Oost-Vlaamse' kerngebied is de 'zwakke' uitgang van de verleden tijd *-tege/-dege* (bijvoorbeeld *paktege, zettege, leevdege, speeldege*). Dit achtervoegsel komt echter ook nog voor in de meeste dialecten van oostelijk Oost-Vlaanderen (bijvoorbeeld het Waasland en de zuidelijke Denderstreek met onder andere Ninove) en ook in een vrij uitgestrekt Zuid-West-Vlaams gebied (met onder andere Kortrijk en Waregem). In die laatste gebieden is *-tege/-dege* wel duidelijk op z'n retour, ten voordele van *-te/-de.* In een volgende ontwikkelingsfase zal dit achtervoegsel zich nog enkel in het 'Oost-Vlaamse' kerngebied manifesteren. Zie bij dit alles kaart V.

Via verschijnselen met dit soort verspreiding zien we ook bij benadering een *westgrens* van het 'Oost-Vlaamse' kerngebied ontstaan. In het noorden loopt ze in de buurt van de provinciegrens (maar de noordwestelijke uithoek van Oost-Vlaanderen met onder andere Maldegem doet hier vaak mee met het West-Vlaams). Meer naar het zuiden buigt die grens soms meer naar het (zuid)westen af, zodat de streek van Kortrijk of in alle geval de zuidoosthoek van West-Vlaanderen (bijvoorbeeld Waregem) met het 'Oost-Vlaams' meedoet (bijvoorbeeld *-tege/-dege*).

Kaart V.

Verspreiding van het hoofdzakelijk Oost-Vlaamse verleden-tijdsachtervoegsel -tege/-dege (RND). De gearceerde gebieden zijn overgangsgebieden waar -tege/-dege al een archaïsch karakter heeft.

(C) Aparte ontwikkelingen in het 'Oost-Vlaamse' kerngebied

Een derde ingrediënt (tevens het meest authentieke) van het 'echte' Oost-Vlaams zijn een reeks verschijnselen die (a) exclusief in dat gebied voorkomen en (b) het grootste deel van dat gebied bestrijken.

(C1) Terwijl in de meer Brabantse en in de West-Vlaamse dialecten (net als in het Algemeen Nederlands) een systematische tegenstelling *korte* versus *lange* klinkers voorkomt, zien we dat in het 'echte' Oost-Vlaams historisch korte en lange klinkers (bijvoorbeeld *o* en *oo*) vóór dezelfde medeklinker(s)

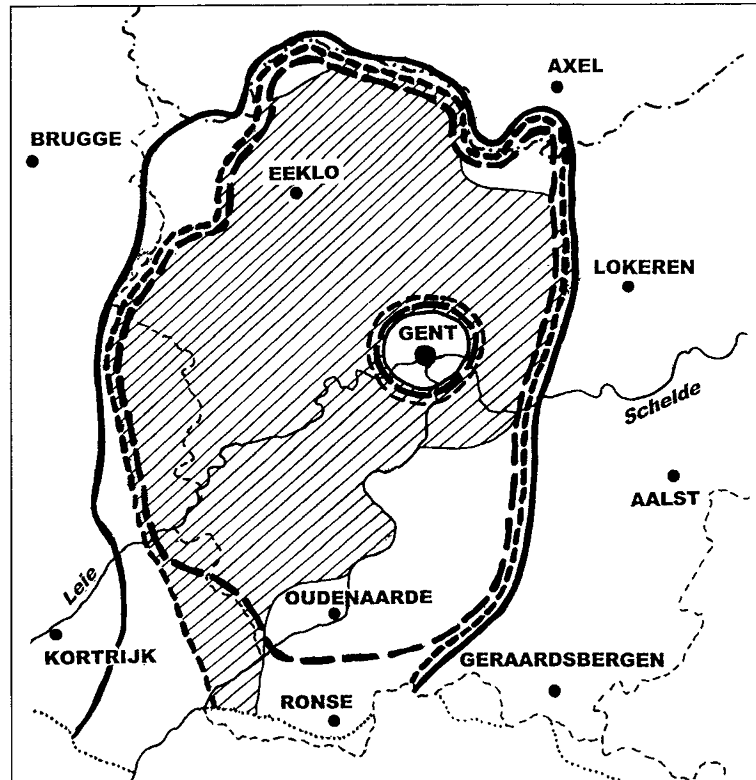
even lang - of even kort - geworden zijn: zo heeft bijvoorbeeld de klinker van *bol* (= *bolle*) en *rol* (= *rolle*) dezelfde lengte als de klinker in *school* (= *scholle*) en *zool* (= *zolle*). Zelfs binnen het geheel van de Nederlandse dialecten is dit een uniek verschijnsel. Op het Oost-Vlaamse platteland houdt die ene klinkerlengte doorgaans het midden tussen 'kort' en 'lang' van het AN-klinkersysteem; in de (grotere) steden kan die lengte variëren en dat is dan in de eerste plaats een kwestie van sociale klasse: de lagere klasse spreekt de klinkers gemiddeld langer uit dan bijvoorbeeld de burgerij (zo klinkt 'pot' in het 'plat' Gents eerder als *poot* dan als *pot*).

(C2) De 'korte' klinkers *i* (van *wit*) en *u* (van *put*) hebben in de loop der tijden een lichte naslag (onder de vorm van een lichte doffe '*e*') gekregen. Die naslag behoort tot de diep ingewortelde articulatiegewoontes van die regio, zelfs in die mate dat ook (sommige) ministers uit dat gebied die naslag laten horen!

(C3) Vooral op het platteland binnen het 'Oost-Vlaamse' kerngebied horen we ook de overgang *-p/t/k-* → *-b/d/g* (deze laatste is de 'Franse' *g* van *Gand*) wanneer die ploffers tussen een gekleurde klinker en een doffe *e* staan. Een paar voorbeelden uit het dialect van Drongen: *appels* → *abbels, katte* → *kadde, bakker* → *bagger.* Dit verschijnsel is zowat overal op z'n retour: uit de stadsdialecten (Gent, Eeklo en Oudenaarde) heeft het zich al (bijna) volledig teruggetrokken. Dat geldt ook voor het iets meer op het Brabants gerichte gebied ten zuidoosten van Gent (naar Zottegem toe). Zoals zo vaak, heeft dit typisch 'Oost-Vlaams' kenmerk echter wel nog de zuidoostrand van West-Vlaanderen veroverd.

(C4) In dezelfde positie, namelijk tussen een gekleurde, volle klinker en een doffe *e* verdwijnen de medeklinkers *-g-* (bijvoorbeeld *tegen*), *-j-* (bijvoorbeeld *draaien*) en *-w* (bijvoorbeeld *nieuwe*) en dat gaat gepaard met een sterke rekking van de voorafgaande klinker. Die rekking is een soort compensatie voor het wegvallen van die medeklinkers. Enkele voorbeelden uit het dialect van Deinze:

liegen: *līēën*, vlieg(e): *vlīēë*
draaien + dragen: *drōāën*
groeien: *grōēën*
nieuwe: *nīēë*

Kaart VI.

Aparte klankontwikkelingen in het 'echte' Oost-Vlaamse kerngebied

Binnen de grenzen:

——— *geen verschil korte/lange klinkers*

////// *-t- → -d- (katte)*
-p- → -b- (appels)
-k- → -G- (bakker)

— — — — *wegval -j-/-w- tussen twee klinkers*

•••••••••• *wegval -g- tussen twee klinkers*

Vooral dit verschijnsel maakt het echte 'Oost-Vlaams' relatief moeilijk verstaanbaar voor mensen uit andere dialectgebieden (zie ook verder). Het verspreidingsgebied van (C1) tot (C4) is gevisualiseerd op kaart VI.

(C5) Ook op het vlak van de werkwoordvervoeging staat ons echt Oost-Vlaams gebied, soms samen met Kortrijk + omgeving, sterk geïsoleerd tegenover de andere omringende dialectgebieden (West-Vlaams, Zeeuws, het (sterk verbrabantste) oostelijk Oost-Vlaams en het Brabants:

- *ik ben* tegenover jonger *ik zijn* in het grootste deel van West-Vlaanderen, oostelijk Oost-Vlaanderen (Denderstreek en Waasland) en Brabant;
- *hij ès*, met een opener klinker dan bijvoorbeeld in *vis*); een deel van het Meetjesland (het noorden, inclusief Eeklo en Maldegem) behoort echter tot het *is*-gebied;
- in alle omringende gebieden (inclusief het oostelijke derde van Oost-Vlaanderen en ook Maldegem) nemen werkwoorden waarvan de stam op een klinker eindigt (bijvoorbeeld gaa-n, staa-n, doe-n, zie-n, braa(de)-n, bloe(de)-n), ook een uitgang -n in de eerste persoon enkelvoud (tegenwoordige tijd): bijvoorbeeld *ik gaan, ik staan, ik doen, ik zien, ik bloen,* maar in het echte Oost-Vlaams is die -n er niet bij (bijvoorbeeld *ik sta, ik zie*, enz.).

  Opmerkelijk is dat Gent, hoewel het midden in ons typisch 'Oost-Vlaams' gebied ligt, voor alle aparte kenmerken van dat 'Oost-Vlaams' vanaf (C2) tot en met (C4) een zich distantiërend eiland vormt. Op dit fenomeen komen we uitvoerig terug in punt (1.3.) van dit lange, eerste hoofdstuk (waar het over eilanddialecten gaat) en ook in hoofdstuk 6 (de externe geschiedenis van de dialecten in Oost-Vlaanderen).

1.1.2 Gebied ②: het enigszins verbrabantste Waasland

In het algemeen bekleden de Wase dialecten een *tussenpositie* tussen de westelijke dialecten van het oude Graafschap Vlaanderen (= 'Vlaamse' dialecten in engere zin) en de volbloed-Brabantse dialecten van Antwerpen (stad + provincie), aan de overkant van de Schelde (vergelijk paragraaf A). Intern is er tussen de Wase dialecten ook nog behoorlijk wat verschil (zie paragraaf B).

A. De tussenpositie van de Wase dialecten

Die tussenpositie (of brugfunctie) resulteert uit *drie* elementen.

A.1. Heel veel kenmerken van de westelijke(r) 'Vlaamse' dialecten ontbreken in het Waasland. Een tweetal voorbeelden:

- Vele typische 'kustverschijnselen' zijn wel nog tot in de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen doorgedrongen (zie A.4. in paragraaf 1.1.1.), maar niet (meer) in de Wase dialecten; dus niet *vul, wulle, puppe, veugel, bleuzen* e.d. maar wel *vol, wol, pop, vogel, blozen* e.d.).
- Van de westelijke/Saksische meervouden op *-s* in eenlettergrepige woorden is er in de Wase dialecten geen spoor (meer) te bekennen, dus *gebuur → geburen, stier → stieren, rok → rokken, uil → uilen, broek → broeken,* enz. (zie ook A.5. onder 1.1.1.).

A.2. De typische/aparte kenmerken van het authentieke 'Oost-Vlaams' (de westelijke twee-derde van de provincie, zie C1→C5 onder 1.1.1.) hebben het Waasland niet meer kunnen bereiken. Voor die aspecten is het Waasland dus meer binnen de Brabantse invloedssfeer gevallen. Een voorbeeld: *-g-* tussen twee klinkers (bijvoorbeeld *negen*) valt er nooit weg.

A.3. Al sedert langere tijd staan de Wase dialecten onder een wat sterkere invloed van de Brabantse dialecten dan de westelijker dialecten in Oost-Vlaanderen. We illustreren dat met enkele voorbeelden:

- De zuidwestelijker dialecten hebben aan het einde van heel wat woorden nog een doffe e die geen echt achtervoegsel is (bijvoorbeeld *katte, deure, zesse, brave, verre, duive, ...*), maar het Waasland niet meer (bijvoorbeeld *kat, deur, zes, braaf, ver, duif,* enz.), zie ook kaart III.
- De oude aa onderging in sommige woorden umlaut (vergelijk het Duits) tot èè of jèè: bijvoorbeeld sch(j)èèr = schaar, *(j)èèrink* = haring, *m(j)èèrt* = maart.
- Aan het einde van een woord vallen w en j (geschreven i) altijd weg: bijvoorbeeld *bouw → baa, leeuw → lieë, ruw → roa, bloei → bloe, hooi → oeë* of *uuë, taai → t(w)oa.* In verband met dat laatste woord kennen alle Waaslanders het volgende rijmpje: *moager en t(w)oa lèèk de bokken van s(i)noa* (= het dorp Sinaai).

Toch is het niet zo dat de Wase dialecten heel sterk verbrabantst zijn. Antwerpen lag/ligt wel vlakbij maar tot 75 jaar geleden was het water (de Schelde) veel te diep en te breed voor intensieve beïnvloeding vanuit Antwerpen. Pas in de laatste 50 jaar is er een sterke verantwerpsing van het (oostelijke) Waasland op gang gekomen. Verder naar het zuiden, in de Oost-Vlaamse Denderstreek, is de verbrabantsing veel grondiger gebeurd, maar daar viel niet zo'n brede rivier te overschrijden.

(B) Variatie binnen de Wase dialecten

Het Wase dialectgebied zien we voor één aspect van de klankleer in twee of zelfs drie zones uiteen vallen. Meer dan de helft van de woorden met Algemeen Nederlands *oo* (bijvoorbeeld *brood, boom, lopen, rook*) worden in de meeste Wase plaatsen (onder andere Lokeren en Stekene) met *uuë* uitgesproken, maar langs de Schelde en in een westwaartse wig tot Sint-Niklaas hoor je de meer op het Antwerps gerichte *oeë* (bijvoorbeeld Bevers *broeëd*) en in enkele plaatsen ten zuidoosten van Sint-Niklaas (onder andere in Haasdonk) noteerden we - althans vóór lipmedeklinkers - zelfs een *ieë* (bijvoorbeeld *kieëpen* = kopen, *bieëm* = boom). Op de vorige bladzijde is erop gewezen dat de (Brabantse) taalinvloed van Antwerpen op het Waasland tot vóór 50 jaar bescheiden is gebleven. Toch moet er altijd kleinschalig contact (wellicht via de riviervisserij) bestaan hebben met de Wase oeverdorpen van Doel tot Temse. Daar treffen we dan ook wel eens Brabantse dialectkenmerken aan die dieper het Waasland in niet voorkomen. Typisch hiervoor is de wegval van de eind *-n* (na doffe *e*) (bijvoorbeeld *eete* = eten, *komme* = komen, *flesse* = flessen) in Doel, Kieldrecht, Kallo, Zwijndrecht en Burcht (beide provincie Antwerpen), Rupelmonde, Steendorp en Temse.

Voor een beperkt aantal verschijnselen zien we de Wase steden ook als eilanden in het dialectlandschap optreden:
– In Temse manifesteert zich in de oudste laag van de arbeidersklasse nog een merkwaardig klankfenomeen dat we overigens alleen nog maar in de zuidelijker Denderstreek (onder andere Aalst) aantreffen: voormondklinkers die 'normaal' met gestulpte lippen uitgesproken worden, vervangen lippenstulping door lippenspreiding, dus *uu* → *ie* (bijvoorbeeld *zier* = zuur, *schier* = schuur), *eu* → *ee* (bijvoorbeeld *deer* = deur, *sleeter* = sleutel), lange *u* → *èè*

(bijvoorbeeld *èès* = huis, *kèèp* = kuip), korte *u* → korte *i* (bijvoorbeeld *zister* = zuster, *pit* = put). Toen ik omstreeks 1970 veldwerk verrichtte in het Waasland, trof ik in Tereken (een arbeiderswijk aan de rand van Sint-Niklaas) een oude informant aan (geboren op het einde van de negentiende eeuw) die datzelfde verschijnsel ook in zijn 'Terekens' gebruikte. Hij vertelde er zelfs het volgende grapje bij: mensen van Tereken gingen een ijskast (= *èèskas)* kopen, maar vroegen - hypercorrect - naar een *huiskast*! Diezelfde schrandere man kende ook nog enigszins de Wase variant van het 'Bargoens', een soort geheimtaal van leurders en kermisreizigers. Hij demonstreerde me dat door het kruisteken en de parabel van de Verloren Zoon te 'preuvelen'. Ik geef het begin ervan hieronder weer:

In den noam van de grandige	[in de naam van de machtige]
peere, kiebige knul en den	[Vader, (de) lieve zoon en de]
amante peizerik. Klak pil.	[heilige Geest. Amen]
Der modeerdege ne kieër ne	[er was eens een]
grandigen bol die deus knullen	[vermogende vader die twee zonen]
oa. De kietste knul kabieëldege	[had. De jongste zoon sprak]
tegen zijnen bol: Bol, stuip	[tegen zijn vader: 'Vader, geef]
michels de splent die mij	[mij mijn (erf)deel dat mij]
grandig modeert', en den bol	[tenzeerste toekomt', en de vader]
stuiptegen de splent. En hij	[gaf het (erf)deel. En hij]
foktegen dermee noar ne lenzigen	[trok ermee naar een vreemd]
païe	[land].

Ruim 130 jaar eerder al had de negentiende-eeuwse letterkundige Jan-Baptist Courtmans in Zele gelijkaardige tekstfragmenten in de Wase variant van het Bargoens opgetekend.

– Ook in het oudste Lokers, in het westen van het Waasland, heeft zich ooit een klankverandering voltrokken die ons enigszins aan die in Temse en Tereken doet denken: de overgang van korte u naar korte i (bijvoorbeeld misse = mus, zister = zuster). Nog typischer en exclusiever Lokers ten slotte is de overgang van korte i naar korte o vóór een holle l (bijvoorbeeld brol = bril,

molte = milt, zolvre = zilver) (meer voorbeelden in het Woordenboek van het Lokers dialect van M. Pieters, 1995).
We steken nu de Schelde over, ergens in de buurt van Dendermonde, en komen zo in de Denderstreek.

1.1.3 Gebied ③: de zwaar verbrabantste Denderstreek

Vanaf z'n monding (in Dendermonde) tot de plaats (ten zuiden van Geraardsbergen) waar hij de Waals/Vlaamse taalgrens kruist, stroomt de Dender over Oost-Vlaams grondgebied maar in een streek waar het dialect heel Brabants klinkt en het eigenlijk ook *is*. Tussen Aalst en Ninove, de twee overige Dendersteden, volgt hij zelfs even de provinciegrens tussen Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen. Doordat de Denderstreek daar maar 25 km. verwijderd is van Brussel, dat al sedert de late Middeleeuwen een enorme aantrekkingskracht uitoefende op een (heel) ruim ommeland en doordat het contact met de Denderstreek nergens door een belangrijke natuurlijke hinderpaal belemmerd werd, is heel dat zuidoostelijk stuk van (huidig) Oost-Vlaanderen al vroeg en grondig gaan ver(zuid)brabantsen. Tussen Aalst en Dendermonde is/was de Dender breder en zo kon hij daar zelf de westgrens vormen van een aantal Brabantse klankverschijnselen (zie verder). Op dat traject behoort de westelijke oever van de rivier al tot het overgangsgebied (zie kaart I op p. 19, het gearceerde gebied *b*) naar het 'echte' Oost-Vlaams toe (± 10 km. verder naar het westen).
Hieronder behandelen we twee aspecten wat uitvoeriger: (A) Deel van een groot Brabants gebied en (B) Zuid-Brabantse specialismen

(A) Deel van het grote Brabantse dialectgebied

Dat aspect onderbouwen we weer met voorbeelden. Om te beginnen noemen we de Brabantse kenmerken die we (onder 1.1.2., punt A3) ook al voor het Waasland opsomden:
- De weglating van eind-*e* die geen echt achtervoegsel is (bijvoorbeeld *katte* → kat, *deure* → deur, *brave* → braaf, *zesse* → zes). In het westen van Vlaams-Brabant (inclusief Brussel) en in de Denderstreek bleef eind -*e* echter onder bepaalde, tegelijk optredende voorwaarden bewaard: in zelfstandige naamwoorden met een korte stamklinker + een stemhebbende

medeklinker (bijvoorbeeld *tobbe, bedde* → *berre, buzze* = beurs, *ribbe* → *revve* = rib, *rugge, manne* = mand, *koeme* = kom, *belle, kèrre* = kar).
- De umlaut op de lange klinkers: niet alleen *aa* → *(j)èè* (bijvoorbeeld *kaas, maart, schaar, traag*) maar nu ook *oe* → *uu* (en soms nog → *ie*) (bijvoorbeeld *vruug/vrieg* = vroeg, *gruun/grien* = groen, *zuuken/zieken* = zoeken, *zuut/ziet* = zoet)
- Aan het einde van een woord vallen *-w* en *-j* (geschreven *i*) weg: bijvoorbeeld vrouw → *vraa,* leeuw → *lieë,* hooi → *oeë* of *eu,* taai → *toa.*

Voor de Denderdialecten valt er echter nog (veel) meer echt Brabants te vermelden:
- De korte voormondklinkers worden er scherp/gesloten uitgesproken: *zitten* klinkt er ongeveer als *zieten, put* als *puut* en *zes* als *zis.*
- De gesloten lange klinkers *ie* en *oe* zijn er (in tegenstelling tot het Algemeen Nederlands en het 'echte' Oost-Vlaams) lang gebleven: bijvoorbeeld *zi͞ek, li͞ef, blo͞ed, ro͞epen* enz.
- De tweeklanken die aan respectievelijk Algemeen Nederlands *ij/ei* en *ui* beantwoorden, zijn er heel zwaar: bijvoorbeeld Aalsters *raaëp* (= rijp), *aaës* (= ijs), *gaaët* (= geit) en *òòës* (= huis), *kòòëp* (= kuip), *bròòën* (= bruin).
- Oude *a* wordt er vóór *-r* tot *è*: bijvoorbeeld zwart → *zwè(r)t,* hard → *è(r)d,* warm → *wèrm.*

(B) Ook Zuid-Brabantse specialismen

De Denderstreek participeert ook ruim in een aantal typisch Zuid-West-Brabantse klankontwikkelingen die het dialect van die regio zwaar markeren. We bespreken de twee opvallendste:
- Het eerste kenmerk heet in vakkringen '*mouillering*'. Het komt erop neer dat de tandmedeklinkers *t/d/s/l/n* in de combinaties *-ts, -lt, -ld, -nt, -nd* en *-ns* een *-j*-achtige nasleep krijgen en als een soort 'niesklank' worden uitgesproken: bijvoorbeeld *minsj* = mens, *wiendj* = wind, *wieldj* = wild. Dikwijls gaat dit verschijnsel gepaard met ingrijpende wijzigingen aan de voorafgaande klinker: bijvoorbeeld muts → *moesj,* kletsen → *klasj'n,* venster → *va(i)nsjter.* Archaïsch kan deze ontwikkeling nog in het Brussels

(vooral van het Marollenkwartier) waargenomen worden. Het stevigst staat het echter in de regio Aalst-Ninove. In een wat afgezwakte vorm is deze 'mouillering' ook nog te horen in het overgangsgebied naar het 'echte' Oost-Vlaams toe (in plaatsen als Lede, Mere, Herzele en Ophasselt).

- Een ander specialisme van de Denderstreek en het Brabantse Pajottenland is de 'ontronding', de technische term voor het feit dat voormondklinkers de lippenstulping door lippenspreiding vervangen, dus *uu* → *ie* (bijvoorbeeld *mier* ← muur, *deer* ← deur, *pi(e)t* ← pu(u)t, *grien* ← gruun ← groen, *dèst* ← dùst = dorst).

(C) Enkele Denderspecialismen

Binnen de Denderstreek is er vanzelfsprekend nog lokale variatie, waarvan de begrenzing van verschijnsel tot verschijnsel sterk kan verschillen. Ik noem er hier een paar:

- In een driehoekachtig gebied met Ninove als centraal punt en met de taalgrens van Brakel (net buiten de Denderstreek) tot Halle als brede basis is oude *sk* bewaard in het begin en in het midden van het woord: bijvoorbeeld *skool* (school), *skan(d)e* (schande), *skiet'n* (schieten), *wasken* (wassen), *vèske* (verse), enz. Noordwaarts reikt dit gebied tot de stadspoorten van Aalst. We mogen hier ongetwijfeld spreken van een relictgebied in de zone waar Oud-Vlaanderen en het Hertogdom Brabant elkaar ontmoet(t)en. Vroeger moet het veel groter geweest zijn en westwaarts wellicht aansluiting gevonden hebben met het grote Kortrijkse *sk*-gebied. Nu nog is het verschijnsel in de Denderstreek op z'n retour: overal weten informanten je te vertellen dat *sk*- vooral nog uit de mond van ouderen en van mensen met een lagere scholing te horen is en dat mensen van buiten dat gebied er de spot mee drijven.
- Op de grens van het gebied met *oeë* (in *brood, lopen, oog, oor* e.d.) (onder andere in Aalst) en dat met *uuë* (onder andere in Geraardsbergen en Herzele) heeft Ninove een eigen variant *eu* ontwikkeld (bijvoorbeeld *breud, leupen, eug, eur,* enz.). Buiten de stad heeft die *eu* ook haar weg gevonden naar Meerbeke, Denderwindeke en Outer.

Hiermee kunnen we onze verkenning van de drie dialectologische *kerngebieden* in Oost-Vlaanderen afsluiten. Het meest specifiek Oost-Vlaams bleek gebied ① te zijn, vooral in die zin dat zich daar het grootste aantal 'eigen' (d.w.z. noch West-Vlaamse noch Brabantse) kenmerken ontwikkeld hebben. De oostelijke kerngebieden ② en ③ leunen meer aan bij het Brabants. In het Waasland (= ②) is die Brabantse impact nog in zekere mate beperkt (vooral door de grensvormende aanwezigheid van de Schelde). Meer zuidwaarts (=③)werd de Brabantse expansie nauwelijks of niet afgeremd door een niet-talige grens. Daar kon de Brabantse infiltratie zich steeds verder doorzetten, met het gevolg dat de Denderdialecten zondermeer (Zuid-)Brabants van snit zijn.

Ten westen en ten oosten van het 'echte' Oost-Vlaamse kerngebied treffen we (vergelijk kaart I op p. 19) twee typische overgangszones aan: (a) vormt de grens tussen Oost- en West-Vlaams en zone (b) grenst het echte Oost-Vlaams af van de oostelijker, sterk(er) op het Brabants gerichte gebieden. Hieronder (1.2.) geven we nog wat meer informatie over de overgangszones.

1.2 Overgangszones

1.2.1 Algemeen

Met betrekking tot zulke grenszones of grenzenbundels rijzen altijd twee kernvragen:

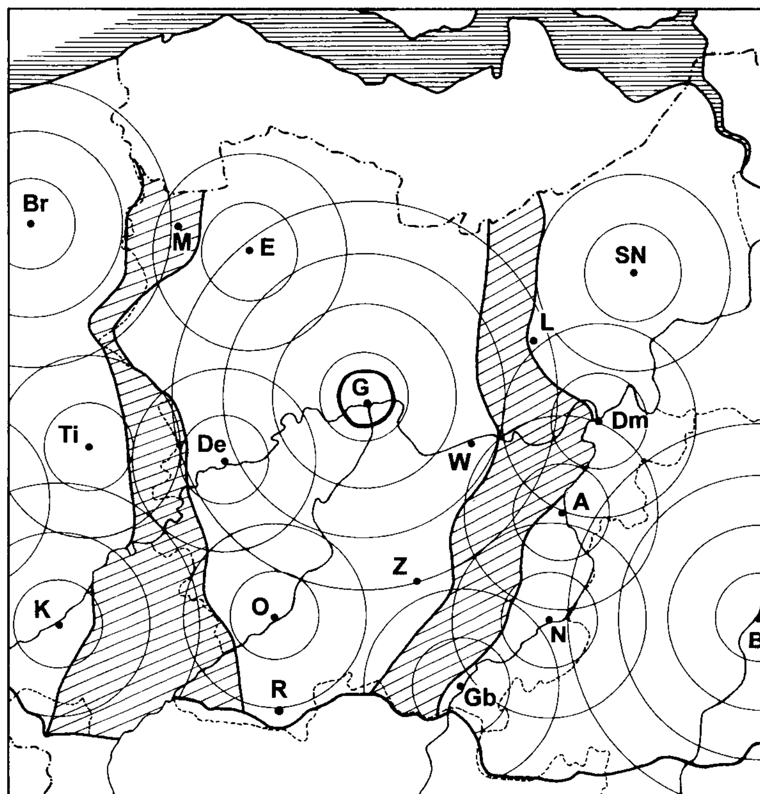
a. Welke dialecttegenstellingen stoten er zoal op elkaar in zo'n zone, die tevens een soort *overgangszone* vormt?

b. Hoe is de ligging van die grenszones te verklaren?

Vooral voor de beantwoording van vraag (b) zal ik de hulp moeten inroepen van bijgaande kaart VII, de zogenaamd 'cirkeltjeskaart'.

Bij deze kaart vertrokken we van de volgende overwegingen:

1. Dialectgrenzen ontstaan waar er (a) een belangrijke *belemmering* is van het interlokale mensenverkeer/mensencontact (zo was een brede rivier als de Schelde een sterke dialectgrensvormer, zie 1.1.2., punt B), en/of (b) waar er een 'breuk' was/is in de *oriëntatie* van het interlokale mensenverkeer.
2. Tot ongeveer honderd jaar geleden waren de belangrijkste (d.w.z. regelmatigst terugkerende) richtpunten van dat verkeer de oude marktsteden met

Kaart VII.

Grenszones en sociaal-economische invloedssferen

hun wekelijkse markten. Ik heb dus vanuit die marktsteden in ons gebied concentrische cirkels getekend, één per vijf kilometer. Doordat de factor *afstand* vroeger zo'n cruciale rol speelde, heb ik me voor de kleinere marktsteden (bijvoorbeeld Tielt, Eeklo en Ninove) beperkt tot twee cirkels (max. 10 km.). Waar zien we op die kaart nu onze sterke grenszones (a) en (b) opduiken?

Grenszone (a) bevindt zich op de intersectie van de cirkels die enerzijds vanuit de West-Vlaamse steden Brugge en Kortrijk (en tussenin, het kleinere

Tielt) vertrekken en anderzijds die vanuit Gent en z'n satellietstadjes Eeklo/Deinze/Oudenaarde).

Grenszone (b) valt samen met de intersectie van twee sets van cirkels: enerzijds die vanuit Gent en z'n oostelijke satellietstadjes Wetteren + Zottegem, anderzijds die vanuit Brussel + de vier Dendersteden (in het zuiden) en Sint-Niklaas (in het noorden). Nog even anders geformuleerd: overgangszone (a) ligt op het raakvlak van de sociaal-economische invloedssferen van enerzijds de West-Vlaamse as Brugge-Kortrijk en anderzijds Gent + zijn satellietstadjes. Overgangszone (b) valt samen met het raakvlak van de sociaal-economische invloedssferen van enerzijds Brussel + de verbrabantse Dendersteden (in het zuiden) en Sint-Niklaas (in het noorden) en anderzijds Gent + zijn oostelijke satellietstadjes. Aan die grensvorming hebben andere buitentalige factoren of grenzen weinig of niets bijgedragen. Grenszone (a) loopt wel verdacht dicht bij de provinciegrens tussen West- en Oost-Vlaanderen maar dat is louter toeval, want 'onze' provinciegrenzen dateren pas van de Franse tijd (1795) en hebben (ook nu) weinig of geen impact (gehad) op de oriëntering van het interlokale mensenverkeer. Met betrekking tot grenszone (b) kunnen we enkel constateren dat haar oostgrens tussen Dendermonde en Aalst lineair met de Beneden-Dender samenvalt (zie hierover verder).

1.2.2 De westelijke grenszone (a) wat nader bekeken

We bekijken allereerst nog één fysionomisch aspect van deze grenszone, namelijk dat de breedte ervan enorme verschillen vertoont. In het noorden, ter hoogte van Maldegem, is ze een tiental km breed; daarna (in de buurt van Aalter/Wingene) versmalt ze tot nauwelijks drie km en naar het zuiden toe (de streek van Waregem en Avelgem) verbreedt ze weer tot zelfs ruim 15 kilometer aan de taalgrens (van Zulzeke in het oosten tot Helkijn in het westen). Die verschillen in breedte hebben vooral te maken met de bevolkingsdichtheid en de -mobiliteit en dat laatste werd vooral vroeger sterk bepaald door de aanwezigheid van drukke verkeerswegen:

- het *noorden* (Maldegem) is dicht bevolkt en gelegen aan de drukke weg Gent(-Eeklo)-Brugge
- *daaronder* (Wingene): het heel dun bevolkte gebied van het oude Bulskampveld, tot circa 1950 geen verkeerswegen;

- *zuidelijker* (vanaf Waregem): dicht bevolkt, veel lokale industrie, twee belangrijke verkeersassen: Oudenaarde-Kortrijk en Gent-Kortrijk.

Welke ingrediënten deze grenszone (a) bevat, illustreren we aan de grootste Oost-Vlaamse plaats in die zone: **Maldegem.**

1. Aan de *oostkant* van Maldegem (en de grenszone) vinden we de oostgrens van tal van *West-Vlaamse* dialectkenmerken (waarvoor het Maldegems dus West-Vlaams getint is, in contrast met oostelijker dorpen als Adegem):
   onder andere
   - *oeë* tegenover Oost-Vlaams *uuë* (in *groot, boom, rook,* e.d.)
   - *a* vóór *r* tegenover Oost-Vlaams *è* (bijvoorbeeld *karre, sparre*)
   - *a* vóór *r+m* tegenover Oost-Vlaamse *oa* (bijvoorbeeld *warm, zwarm* = zwerm, *barm* = berm)
   - *eu* tegenover Oost-Vlaams *o* in *boter, noot* en *schotel*
   - *klieëne* tegenover Oost-Vlaams *klèine* (= klein)
   - *'k zijn* tegenover Oost-Vlaams *ik ben(ne)*
   - *'k doen/'k slaan/'k zien* tegenover Oost-Vlaams *'k doe /'k sla /'k zie*
2. Eveneens aan de *oostkant* van Maldegem (en van de grenszone) vinden we de westgrens van typisch Oost-Vlaamse ontwikkelingen (waarvoor het Maldegems dus weer samengaat met een groot West-Vlaams gebied):
   onder andere
   - midden in het woord tussen twee klinkers blijven *p/t/k* onveranderd (in het Oost-Vlaams krijgen die stem: *b/d/g*)
   - geen wegval van *-g-* / *-w-* / *-j-* midden in het woord (en dus ook geen rekking van de voorafgaande klinker (bijvoorbeeld Maldegems *nieuwe* tegenover *nīēë, toaje* tegenover *tōāë, rogge* tegenover *rōōë, doeje mee* tegenover *dōēë mee*)
   - geen naslag - doffe *ë* na korte *i* (bijvoorbeeld Maldegems *vis/lippe* tegenover *vèës/lèëppe*).
3. Aan de *westgrens* van Maldegem (en dus ook van de grenszone) stoppen een aantal West-Vlaamse dialectkenmerken. Voor die verschijnselen schaart Maldegem zich dus aan de Oost-Vlaamse kant:
   onder andere
   - In woorden met Nederlandse *-oud/out/ous* heeft het Maldegems twee-

klanken (bijvoorbeeld *kawd, zajt, kajse* = koud, zout, kous) (tegenover West-Vlaams korte *oe*: *koed, zoet, koese*)

- Nederlandse *ei* wordt in het Maldegems als een open tweeklank *èj* uitgesproken (bijvoorbeeld *rèjze* = reis, *pèjz'n* = peinzen, *èjg'n* = eigen, *kèj* = kei) (tegenover West-Vlaams een geslotener *ei* of zelfs naar *eei* toe: *re(e)ize, pe(e)iz'n, e(e)ign'n* en *kei*).
- Algemeen Nederlands korte *o* blijft in het Maldegems vaak *o* in woorden die in het West-Vlaams met *u* uitgesproken worden: bijvoorbeeld Maldegems *zonne, rogge, bos* tegenover West-Vlaams *zunne, rugge, bus.*
- Het Maldegems heeft (net als het Oost-Vlaams) de uitgang *-e* in de eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd (bijvoorbeeld *ik roepe, ik spele, ik stoppe* tegenover West-Vlaams *ik roepen, ik spelen, ik stoppen*).

4. De westgrens van het Maldegems (en dus van de grenszone) bakent enkele dialectkenmerken van Oost-Vlaamse oorsprong af (hiervoor is het Maldegems weer Oost-Vlaams). Slechts één voorbeeld:
   - Vooral door verkorting van de lange klinkers (en heel lichte rekking van de korte klinkers) zijn historisch lange en korte klinkers even lang geworden: bijvoorbeeld *scholle* (= school), *bolle* (= bol), de klinker in *beke* is even 'lang' geworden als die in *dikke.*
5. Soms hebben er zich in het Maldegems speciale (klank)vormen ontwikkeld. Soms zijn dat fonetische tussenvormen tussen het aanpalende West- en Oost-Vlaams. Een paar voorbeelden:
   - In veel woorden met Algemeen Nederlands *ij* staat tussen West-Vlaams korte *ie* en Oost-Vlaams *è(è)* een Maldegemse *é(é)*: bijvoorbeeld zwijgen: West-Vlaams *zwieg'n*, Maldegems *zwé(é)g'n*, Ovla *zwèè(g)'n*; slijk: West-Vlaams *sliek*, Maldegems *slé(é)k*, Oost-Vlaams *slè(è)k.*
   - Woorden met Algemeen Nederlands *ui* hebben in het West-Vlaams doorgaans een korte *uu*, in het Oost-Vlaams een *oeu* en daartussen staat Maldegems *eu*: bijvoorbeeld huis: West-Vlaams *uus*, Maldegems *eus*, Oost-Vlaams *oèus.*
6. Soms echter heeft er zich in het Maldegems een heel aparte ontwikkeling voorgedaan.

   Enkele voorbeelden:
   - Vóór de meeste medeklinkers (*t/d/s/z/p/f/v/n/m/l*) verschijnt Algemeen Nederlands *ij* niet als *é(é)* (zie boven) maar als *eu* (met lippenstulping): bijvoorbeeld *eus* (= ijs), *reupe* (= rijp), *scheuve* (= schijf), *feune* (= fijn)

en *sleum* (= slijm). Vandaar het volgende spotrijmpje op het Maldegems: 'veuvenveuftig euzderen veuzen' (= vijfenvijfig ijzeren vijzen).

- In het Maldegems (en ook in het aangrenzende en verwante Kleits) wordt Algemeen Nederlands korte *u* als *i* uitgesproken: bijvoorbeeld *misse* (= mus), *brigge* (= brug), *gelik* (= geluk), *minte* (= munt).
- Soms (maar archaïsch) wordt ook *uu* met lippenspreiding uitgesproken, dus als *ie*: bijvoorbeeld *mier* (= muur), *zier* (= zuur). In Kleit staat dit verschijnsel nog sterker. Daar hoor je archaïsch nog *uu* → *ie* vóór andere medeklinkers dan *-r* (bijvoorbeeld *dievel* = duvel, *Briesele* = Brussel, *diest* = duust < duizend).
- In twee woordposities wordt de *l* niet uitgesproken; als een soort compensatie wordt de voorafgaande klinker lang gerekt: (1) tussen een klinker en een volgende medeklinker (bijvoorbeeld *kaaf* = kalf, *màèk* = melk, *woof* = wolf, *wèèd* = wild, *zoodere* = zolder) en (2) op het einde van het woord, tenzij er onmiddellijk een ander woord volgt dat met een klinker begint:

  vergelijk { woar ès de *stāā* (= stal)
  de *stal* is leeg
  de *stāā* stoat doar }

Deze waarneming, namelijk dat er in echte overgangsdialecten ook aparte kenmerken tot ontwikkeling kunnen komen, is niet zo verrassend: ook ouder dialectonderzoek bracht de vernieuwingskracht van zulke dialect(gebied)en al aan het licht.

1.2.3 Meer licht op de oostelijke grenszone (b)

We schetsen allereerst in enkele stappen het *tracé* van noord naar zuid.

- In het noorden valt de oostgrens van overgangszone (b) samen met de westgrens van het Waasland. Lokeren ligt nog net in het Waasland, Zele ook, maar iets westelijker plaatsen als Zeveneken en Berlare behoren al tot het overgangsgebied.
- Tussen Wetteren en Dendermonde steekt de grenszone de Schelde over maar tegelijk zwenkt ze enigszins naar het oosten (invloed van Gent en z'n satellietstadje Wetteren).
- Appels ligt vlakbij Dendermonde maar spreekt (bijvoorbeeld net als Wichelen en Schoonaarde) nog een naar het Brabants neigend tussendia-

lect. Van hier af valt de oostelijke grens van de overgangszone samen met de *Dender*, waarvan de rechteroever (met onder andere Wieze) helemaal een Brabants dialect spreekt. Hieronder geven we een schematisch overzicht van de verschijnselen waarvoor de Dender tussen Dendermonde en Aalst een lineaire grens vormt.

		DENDERMONDE		
A.N.	ij (*ijs*)			
	ei (*geit*)	èè	aaë	10 kilometer
A.N.	ui (*huis*)	œù	òòë	
A.N.	oo (*boom*)	uuë	oeë	
A.N.	uu + r (*muur*)	uu	ie	
A.N.	eu (*deur*)	eu	ee	
A.N.	oe (*groen*)	oe	ie	
A.N.	korte u (*put*)	u	i	
		AALST		

- Dit geval illustreert uitstekend dat niet-talige verkeersremmers (rivieren, bergen, wouden e.d.) niet spectaculair breed of hoog hoeven te zijn om een dialectvormend effect te hebben.
- Eigenaardig genoeg is de Dender stroomopwaarts van Aalst *geen* dialectgrensvormer meer. Het waarom daarvan is me niet volledig duidelijk. Wel zie ik twee mogelijk verklarende factoren:
  (1) de Dender is daar al wat smaller en (2) op dat zuidelijker traject moesten verscheidene drukke verkeerswegen van lange(re) afstand de Dender oversteken (dus meer bruggen), bijvoorbeeld de hoofdverkeersader Gent-Aalst-Brussel en secundair de weg Brussel-Ninove-Geraardsbergen(-Ronse-Kortrijk).
- Meer naar het zuiden loopt de grenszone tussen enerzijds Aalst + Ninove en anderzijds Zottegem, dat vroeger veel meer op Gent gericht was. De grootste plaats in dat overgangsgebied daar is Herzele.
- Naar de taalgrens toe buigt grenszone (b) wat naar het westen af. Geraardsbergen ligt nog net in het volop Brabantse gebied en ten westen van het overgangsgebied ligt Brakel net in het Oost-Vlaamse kerngebied.

Qua ingrediënten kunnen we grenszone (b) bondig als volgt typeren:

- Ze bevat de westgrens van verscheidene Brabantse kenmerken: onder andere de wegval van de finale doffe *e* (bijvoorbeeld *kat* versus westelijker/Vlaamser *katte*) (zie ook kaart III).
- Ze markeert ook de oostgrens van typisch Oost-Vlaamse verschijnselen, onder andere de wegval van -*g*- tussen twee klinkers + rekking van de voorafgaande klinker (bijvoorbeeld *liegen* versus Oost-Vlaams *lieën*, zie ook kaart VI).
- Ten zuiden van de Schelde nemen de overgangsdialecten ook deel aan enkele Zuid-Brabantse 'specialismen' (zie 1.1.3., paragraaf B): vooral de zogenaamd 'mouillering' (zie p. 38) dient hier vermeld te worden (bijvoorbeeld Herzeels *Genjtj* = Gent, *kienjtj* = kind, *moejtsj* = muts).
- Globaal mogen we overgangszone (b) als een cocktail van Brabantse en meer westelijke/Vlaamse dialectkenmerken karakteriseren. Soms komen er (net als in overgangsgebied (a), vergelijk Maldegem) ook tussenvormen voor.

Dat alles suggereert een *geleidelijke* overgang van Vlaamse + typisch Oost-Vlaamse naar Brabantse ingrediënten. Toch doen er zich in en om zo'n grenszone ook wel eens *abrupte* overgangen voor. Een fascinerend voorbeeld hiervan ontlenen we aan de dialecten van *Ottergem* en *Vlekkem*, twee dorpen die maar op 2 km. afstand van elkaar liggen maar waartussen er enkele opvallende dialectverschillen bestaan. Het markantste heeft te maken met de realisatie van de korte voormondklinkers *i* (bijvoorbeeld in *zitten, vis, tikken, binnen*) en *u* (bijvoorbeeld in *put, mus, geluk, dun*). In de westelijker/ 'Vlaamse' dialecten worden die relatief 'open' (d.w.z. met een relatief grote afstand tussen verhemelte en tongblad) uitgesproken: de *i* verschuift daardoor in de richting van de *è* (bijvoorbeeld *vès* = vis) en de *u* in de richting van Franse *œu* (bijvoorbeeld *pœut* = put). De samenstelling *visput* wordt in Vlekkem als *vèspœut* gerealiseerd. In het twee kilometer oostelijker gelegen (en Brabantser) Ottergem worden die korte voormondklinkers al op z'n Brabants uitgesproken: *i* → korte *ie* (bijvoorbeeld *vies* = vis) en *u* → korte *uu* (bijvoorbeeld *puut* = put). Uit een grootschalig onderzoek ter plaatse bleek dat:

1. voor alle betrokken woorden de grens haarscherp tussen beide dorpen in loopt;

2. de inwoners van beide dorpen zich ten volle bewust waren/zijn van die scherpe tegenstelling;
3. de eigen uitspraak positief beoordeeld werd/wordt, die van het andere dorp niet.

Het gevolg van dat alles was/is dat die tegenstelling niet uitgevlakt wordt maar - aan de zijde van Vlekkem en enkele aanpalende dorpen (onder andere Zonnegem en Vlierzele) - eerder uitgediept is: nergens anders in de 'Vlaamsere' dialecten worden *i* en *u* zo open uitgesproken. Dit soort 'polariseringen' gaat altijd gepaard met (a) een heel scherpe grensvorming, (b) een hoog bewustzijn van de betrokken tegenstelling en (c) heel uitgesproken attitudes tegenover de eigen dialectvorm (= positief) en die van het aangrenzend dorp (= negatief).

1.3 Een laatste opvallend ingrediënt van het Oost-Vlaamse dialectlandschap: insulaire stadsdialecten

Bijna alle in het overzicht hierboven genoemde stadjes en steden van Oost-Vlaanderen nemen in allerlei graden een wat aparte plaats in het dialectlandschap in. Die 'apartheid' vloeit voort uit het feit dat die stadsdialecten een aantal eigen kenmerken ontwikkeld hebben die nauwelijks of niet door het rurale ommeland overgenomen zijn. Soms kan het gaan om één of hoogstens een paar van die 'eigenheden' maar soms (bijvoorbeeld het Gents en het Ronses) zijn die eigen ontwikkelingen zo talrijk dat we mogen spreken van *eilanddialecten.*

Eerst bespreken we enkele algemene aspecten (vooral de oorzaken) van die stedelijke 'apartheid' en vervolgens bespreken we de twee opmerkelijkste gevallen van stadseilandvorming in het 'echte' Oost-Vlaamse gebied.

1.3.1 Algemeen

Als stadsdialecten aparte kenmerken ontwikkeld hebben, komt dat er in (meer dan) 90 procent van de gevallen op neer dat die dialecten een of meer *nieuwigheden* op gang gebracht hebben die het omringende platteland (nog?) niet bereikt hebben. Hierbij rijzen twee centrale vragen:
1. Waarom doen er zich in stadsdialecten (veel) eerder vernieuwingen/veranderingen voor dan in plattelandsdialecten?

2. Hoe komt het dat het platteland soms nooit of soms pas veel later een dialectvernieuwing uit de naburige stad overneemt?

Ad (1): Gemiddeld leven mensen in de stad in een (veel) losser sociaal verband, is er (dus) mindere sociale controle, is er in het algemeen een grotere openheid voor vernieuwingen/nieuwigheden van allerlei aard, dus ook van talige aard.

Ad (2): Zeker tot voor enkele decennia heerste er op het platteland een sterke sociale controle en dat leidde tot een zekere geslotenheid en immobiliteit. Een sterke interne solidariteit leidde tot een relatief uniform dialect en een vrij afwijzende houding tegenover alle vernieuwingen van buiten af (dus ook de stedelijke taalvernieuwingen).

De dialecttegenstellingen stad versus platteland hadden/hebben dus veel te maken met een mentaliteitstegenstelling.

In ons gebied vormen (het) Gent(s) en (het) Ronse(s) de meest geprononceerde dialecteilanden.

1.3.2 Het dialecteiland Gent

Het Gents wordt nog frequent gebruikt binnen de stadspoorten en in de aan Gent vastgegroeide voorsteden: Ledeberg, Gentbrugge, Sint-Amandsberg en (ten dele) Wondelgem en Mariakerke. Dorpen waarvan het centrum amper vijf kilometer van Gent gelegen is maar die niet echt aan de Gentse agglomeratie vastgegroeid zijn (Zwijnaarde, Sint-Denijs-Westrem, Afsnee, Drongen, Evergem, Oostakker, Melle en Merelbeke) spreken nog een echt Oost-Vlaams plattelandsdialect, waarin weinig of geen sporen van vergentsing te horen zijn.

De verschillen tussen het Gents en het Oost-Vlaams plattelandsdialect hebben vooral met de *uitspraak* te maken. Wij noemen er hier een aantal op, onderverdeeld volgens hun 'bron':

a. Het Stadsgents heeft een aantal Brabantse kenmerken overgenomen maar het omringende platteland niet: bijvoorbeeld
   - de zware tweeklanken 'aa' (beantwoordt aan AN *ei*/*ij* maar klinkt ongeveer als Algemeen Nederlands 'aa': bijvoorbeeld 'aas' = ijs, 'klaane' = klein) en *aoë* (beantwoordt aan Algemeen Nederlands *ui*: bijvoorbeeld *aoës* = huis, *kaoëpe* = kuip), tegenover landelijke *èè* en oèù;

- na 'aa'/*oo*/*oe* en vóór een doffe *e* wordt *-d-* vervangen door *-j-*: bijvoorbeeld *broaje* = braden, *bloeje* = bloeden, tegenover landelijke wegval van *d* (respectievelijk *broan* en *bloen*);
- aan het einde van een woord na doffe *e* valt *-n* weg: bijvoorbeeld *luupe* = lopen, *zèive* = zeven, *gloaze* = glazen, tegenover landelijk *luuëb'm*, *zeev'n*, *gloaz'n* enz.

b. Een aantal in oorsprong Gentse eigenaardigheden zijn (nog ?) niet tot op het Oost-Vlaamse platteland geraakt, bijvoorbeeld:

- het als lange éénklank uitspreken van vroegere *ieë* en *uuë* (respectievelijk → *i̅e̅* en *u̅u̅*, bijvoorbeeld *bli̅e̅k* = bleek, *i̅e̅t*= heet / *bu̅u̅m* = boom, *bru̅u̅d* = brood); het platteland heeft *ieë* en *uuë* bewaard;
- in het Gents hebben *oo* en *o* een tweeklank *ou* (Algemeen Nederlands *ou*) ontwikkeld vóór *p*/*f*/*v*/*k*/*g*/*m* (bijvoorbeeld *koup* = kop, *blouk* = blok, *koum* = kom, *bouve* = boven); op het platteland bleven *o* en *oo* éénklanken;
- de combinatie *-el* aan het einde van een woord wordt in het Gents als *-ol* uitgesproken (bijvoorbeeld *zèitol* = zetel, *appol* = appel); het platteland behoudt *-el*.

Het mysterie: Onder 1.1.1. (paragraaf C3 en C4) (p. 31-33) hebben wij een aantal speciale medeklinkerontwikkelingen in het 'echte' Oost-Vlaamse kerngebied (onder andere de omgeving van Gent) besproken. We sommen die nog even bondig op:

1. gekleurde klinker + *p*/*t*/*k* + doffe *e*) → *b*/*d*/*g* (Franse *g*): bijvoorbeeld *kadde* = kat, *luuëb'm* = lopen, *bagg'n* = bakken;
2. tussen twee klinkers (de laatste een doffe *e*) vallen de medeklinkers *-g-*, *-j*, *-w-* en soms ook *-ng-* weg en daarbij wordt (ter compensatie) de voorafgaande klinker lang gerekt: bijvoorbeeld *li̅e̅ën* = liegen, *dro̅a̅ën* = draaien, ba̅a̅ën = bouwen en *dro̅o̅ën* = Drongen.

Op de daarbij horende kaart VI zien we dat elk van die verschijnselen eilandmatig in Gent ontbreekt. En dat is nu hét *mysterie* dat we aankondigden. We weten immers dat zulke veranderingen/vernieuwingen bijna altijd in een (grotere) stad ontstaan en zich vandaaruit over het sociaal-economische achterland van die stad verspreiden. Hier pleit het kaartbeeld II zeker niet voor die ontwikkelingsgang. En toch: als we het verspreidingsgebied van die 'typisch' Oost-Vlaamse kenmerken bekijken, kunnen we alleen maar

besluiten (mede in het licht van het bovenstaande) dat die vernieuwingen ooit in *Gent* moeten zijn ontstaan. Wat is er (ons inziens) dan wel gebeurd? Schematisch:

1. ontstaan + verspreiding binnen Gent
2. verspreiding over het Gentse achterland
3. Gentse tegenreactie: "als de *boerkes van den buiten* gaan spreken zoals wij, dan doen wij niet meer mee".

Die tegenreactie is enkel te begrijpen vanuit een eeuwenlange sociaal-psychologische spanning tussen de stadsbevolking en de plattelandbewoners. Nergens in Vlaanderen was in de laatste drie eeuwen de kans op zo'n gespannen relatie zo groot als in en om Gent. Aan de ene kant stond Gent als de meest en vroegst geïndustrialiseerde (textiel)stad van Vlaanderen met een enorm industrieel proletariaat, dat het plattelandsproletariaat als concurrenten beschouwde (onder andere door de ambachtelijke textielarbeid thuis) en hen als "domme boerkes" minachtte. Aan de andere kant, op het platteland, stond men op z'n minst ook argwanend tegenover de grote stad met haar loonslavernij en zedelijk verval. Wie meer wil weten over die diepe sociale tegenstellingen tussen stads- en plattelandsproletariaat ten tijde van "Arm Vlaanderen", leze er het weergaloze oeuvre op na van Cyriel Buysse (1859-1933), een burgerszoon uit Nevele, een plattelandsgemeente op 15 kilometer afstand van Gent.

1.3.3 Het dialecteiland Ronse

Helemaal in het zuiden van de provincie, tegen de taalgrens/de grens met Wallonië aangedrukt, ligt Ronse. In deze nu wat verpauperde ex-textielstad wordt een Oost-Vlaams dialect gesproken dat in veel opzichten (weer vooral op klankgebied) sterk verschilt van de Zuid-Oost-Vlaamse dialecten van de aanpalende plaatsen (Zulzeke, Nukerke, Etikhove en Louise-Marie) We sommen eerst een aantal Ronsese specialismen op:

a. (net als het Gents) zware tweeklanken voor Algemeen Nederlands *ij/ei* (→ Ronses *aai*, bijvoorbeeld *aais* = ijs) en voor Algemeen Nederlands *ui* (→ Ronses *òi*, bijvoorbeeld *òis* = huis, *kòipe* = kuip)
b. (net als het Gents) de lange eenklanken $\overline{ie}$ en $\overline{uu}$ voor Algemeen Nederlands *ee* (soms) en *oo* (idem) (elders in het Oost-Vlaams de tweeklanken

ieë en *uuë*): bijvoorbeeld *blīēk* = bleek, *tīēn* = teen, *buum* = boom, *kuup'n* = kopen;

c. de eenklanken *ie, oe, ee, eu* en *oo* → lichte tweeklanken: respectievelijk *éi* (bijvoorbeeld *zéik* = ziek, *téine* = tien), *óu* (bijvoorbeeld *bóuk* = boek, *zóute* = zoet), *ei* (bijvoorbeeld *speil'n* = spelen, *eimel* = hemel), *ui* (bijvoorbeeld *sluiter* = sleutel, *ruis* = reus) en *òu* (bijvoorbeeld *gòute* = goot, *kòuk'n* = koken);

d. veralgemeende 'Franse' huig-R

e. *aa* → lange *ōē* (bijvoorbeeld *stRōēte* = straat, *ōēze* = haas, *ōēk* = haak);

f. het achtervoegsel -*en*- is er tot *ie* geëvolueerd:

bijvoorbeeld – (bij persoonsnamen)
- Bert-en → *Bertie*
- Fon-en → *Fonnie* (< Alfons)
- Tuur-en → *Turie* (< Arthur)

– Rons-en-s → *Ronsies*

– pak-sken-s → *pakskies*
- fles-ken-s → *fleskies*
- trein-tjen-s → *treintsies*

– wapen-s → *wōēpies*
- oven-s → *ovies*

Dit laatste verschijnsel heeft wel enige noordelijke/noordwestelijke expansie (→ Oudenaarde, Waregem en Avelgem) gekend.

Doordat er nogal wat parallellen bestaan tussen de Gentse en de Ronsese 'apartheden', heeft men wel eens gedacht dat Ronse die eilandkenmerken aan (het) Gent(s) ontleend heeft. Als (nooit onderzocht) 'argument' voert men dan aan dat Ronse na Gent de tweede grootste textielstad was van Oost-Vlaanderen en dat er daardoor een heel intensief contact was tussen beide steden. Zelf geloof ik daar niet zo in: Ronse ligt aan drie zijden ingekapseld in Franstalig gebied en het had in Brussel, waarmee het net als Gent via een drukke verkeersweg verbonden was (zie boven), dezelfde Brabantse voedingsbron als Gent, vergelijk:

brood: Brussels (nu) : *brūūt*
Gents (nu) : idem
Ronses (nu) : idem

straat: Brussels (nu) : *stR*$\overline{oe}$t
Ronses (nu) : *stR*$\overline{oe}$*te*
Ronse heeft dus zowel gelijkenissen met Brussel als met Gent.

2. Klankeigenaardigheden

In het lange eerste hoofdstuk hebben wij het Oost-Vlaamse dialectlandschap in al zijn ingrediënten geschetst: we hebben drie 'kerngebieden', twee 'overgangszones' en verscheidene eilandmatige stadsdialecten onderscheiden en er de diverse kenmerken en hun spreiding van beschreven. Veruit de meeste in de uiteenzetting als typerend voorgestelde kenmerken kwamen daarbij uit het domein van de *klankleer* (fonologie). Een andere, in dezelfde richting wijzende waarneming deed ik bij mijn onderzoek (zie Taeldeman 2003 in de bibliografie) naar spotgezegden over eigenaardigheden in een ander dialect (zogenaamd sjibbolets): ruim 90 procent hadden betrekking op *klank*eigenaardigheden. Dat alles wijst erop dat de klanken het meest opvallende ingrediënt zijn van een taal of dialect. Met een boutade kunnen we zeggen: *de klanken maken de taal (of het dialect).* Waaraan horen we het vlugst of een sprekende Nederlandstalige een Nederlander dan wel een Vlaming is? Welke component van ons dialect weerstaat het langst aan de uitvlakking door Algemeen Nederlandse invloed? Juist: de klankleer. Vaak zijn woordkeuze, woordvorm en woordvolgorde al lang en zwaar door het Algemeen Nederlands geïnfiltreerd als we ons dialectisch klanksysteem nog vlot produceren. Dat 'harde kern'-karakter van het klanksysteem hangt samen met het geringe aantal systeemvormende elementen (het Algemeen Nederlands bijvoorbeeld heeft zo'n 35-tal spraakklanken of fonemen, het Gents heeft er 37), die echter in een stevig verband (of stevige structuur) functioneren. Vergelijk

daarmee de woordenschat: elke taal en elk dialect heeft vele duizenden woorden, maar ten opzichte van elkaar 'leven' ze in een vrij losse structuur. Gevolg: veel verandering, veel komen en gaan.

Terug naar het vorige basishoofdstuk. Daar hebben we van alle Oost-Vlaamse dialectsubsystemen al zoveel klankkenmerken (inclusief hun verspreiding) besproken, dat we ons hier mogen en zullen beperken tot enkele algemenere klanktypologische contrasten tussen het Algemeen Nederlands en de Oost-Vlaamse dialecten (met de klemtoon op het 'echte' Oost-Vlaamse kerngebied in ongeveer het westelijke twee derde deel van de provincie). Daarbij behandelen we klinkers/klinkersystemen en medeklinkers/medeklinkersystemen apart.

2.1 Klinkers en klinkersystemen

Het opvallendste verschil tussen de klinkersystemen van 'het' Oost-Vlaams en het Algemeen Nederlands heeft met de *lengte* te maken. Terwijl het Algemeen Nederlands over twee subsystemen van korte en lange klinkers beschikt, heeft 'het' Oost-Vlaams maar *één* lengtesysteem, d.w.z. dat vóór dezelfde medeklinker alle Oost-Vlaamse klinkers dezelfde lengte hebben: in de meeste posities zijn ze veeleer kort, maar vóór *-v* en *-z* veeleer (half)lang: zo is de *o* in *schole* even lang (of eerder even kort) als in *bolle*, de klinker in *karre* is even lang/kort als in *schare*, *motte* en *mote* (aarden wal) hebben dezelfde vocaal, enz. Dat één-lengtesysteem biedt per plaats de mogelijkheid om de klinkerlengte nogal wat te laten variëren. Die lengtevariatie is in principe vrij maar in de meeste plaatsen (vooral in de steden) is ze geassocieerd geraakt met een *sociale* factor: hoe platter de variëteit (bijvoorbeeld van het Wetters of het Lokers), hoe langer de klinkers gerekt worden (en omgekeerd). In het Platgents zijn de klinkers gemiddeld langer dan in het Burgergents.

Het Algemeen Nederlands heeft maar één soort tweeklanken: die welke op een gesloten *ie-* of *oe-*achtig elementje eindigen (bijvoorbeeld *è* + *i* in *ijs*/*reis*, *oeu* + *i* in *fruit* en *ò* + *oe* in *hout/koud*. In 'het' Oost-Vlaams komen daar tweeklanken bij die op een doffe *e* eindigen: bijvoorbeeld v. *ieë* in *ieët* (heet)/*stieën* (steen), *uuë* of *oeë* in *buuëm* of *boeëm* (boom), *èèë* in *stèèërt* (staart), enz.

De Oost-Vlaamse dialecten hebben gemiddeld enkele klinkers meer dan

het Algemeen Nederlands Dat komt vooral doordat in het Algemeen Nederlands in de loop van de geschiedenis bepaalde klinkers samengevallen zijn en in het Oost-Vlaamse dialect niet.

Algemeen (vroeger)	**Nederlands: (nu)**		**Oost-Vlaams dialect**
ee	ee_1	eten	
		lepel	ee
		keel	
		mee	
	ee_2	heet	
		scheef	ieë
		deel	
		zee	
oo	oo_1	goot	
		oven	oo
		zool	
		boog	
	oo_2	brood	
		lopen	
		schoon	uuë of oeë
		oor	
$[\varepsilon^i]$	ij	spijt	
		prijs	ij
		wijn	
		lijm	
	ei	geit	
		reis	èè(i)
		reiger	

In verband met de gevisualiseerde samenval van de twee *ee*'s en *oo*'s in het Algemeen Nederlands confronteren onze oude informanten ons steeds weer met dezelfde anekdote. Tot de spellingshervorming van 1947 werden ee_1 ver-

sus ee_2 en oo_1 versus oo_2 – hoewel ze in het Algemeen Nederlands al gelijk klonken –nog systematisch uiteengehouden in de spelling: bijvoorbeeld *eten/lepel/spelen* versus *heeten/scheeve/deelen* en *goten/oven/bogen* versus *brooden/loopen/schoone*. Voor jonge spellertjes die zich enkel op het Algemeen Nederlands konden richten, was het bijna een onmogelijke taak om de twee *ee-* en *oo*-spellingen uiteen te houden. Onze dialectsprekende (voor)ouders hadden aan hun dialect echter een perfecte, veilige gids: bijvoorbeeld dialect *ee* = Algemeen Nederlands enkele *e* in open lettergreep, dialect *ieë* = Algemeen Nederlands dubbele *ee*. Hetzelfde kan nu nog gelden voor de *ij-* en *ei*-spelling: in veel Oost-Vlaamse dialecten is de klinker van *spijt, rijp, kijken, lijm*, e.d. nog niet samengevallen met die van *reis, keizer, geit, eik, eigen, klein* e.d. In de tweede reeks woorden is ofwel een *ieë* ofwel een *ei* met opener mondstand (dan onder andere in *rijp*) te horen. Hier kan het lokale dialect ten dele fungeren als spellinggids voor het AN!

2.2 Medeklinkers en medeklinkersystemen

Eén Algemeen Nederlandse medeklinker ontbreekt alvast in alle dialect(gebied)en van Oost-Vlaanderen: de *h* (bijvoorbeeld *ieët'n* = heten, *alf* = half, *oest* = hoest). Door die *h*-loosheid kon in de westelijke helft van de provincie de relatief moeilijke en (dus) wispelturige 'zachte' *g* helemaal de plaats van de *h* innemen, dus *hoed* = goed, *hierig* = gierig, *hrof* =grof. Ook het West-Vlaams heeft dat kenmerk.

In de dialecten van Oost-Vlaanderen neemt de tongpunt-*r* een dominante plaats in, zeker op het platteland, maar in de steden tref je overal ook Franse -R-sprekers aan. In Gent en Ronse is die huig-*R* zelfs veralgemeend geraakt: in Ronse ongetwijfeld door de ligging op de taalgrens, in Gent door infiltratie vanuit de sedert eeuwen verfranste bougeoisie. Gebrekkige nabootsing van die *R* in het woordbegin leidde in het Platgents zelfs wel eens tot voorvoeging van een *g-*: bijvoorbeeld in *gRiole* (= riool), *ḡRauw* (= rauw), *gRiet* (= riet), *gRosbuuf* (= rosbief). Honderd jaar geleden stond die 'Franse' *R* nog zwak in het Arbeidersgents, maar sedertdien heeft ze een bliksemsnelle opmars gekend. In provinciestadjes als Oudenaarde, Geraardsbergen en Dendermonde is er een kleine groep francofonen en neemt de *R* een marginalere plaats in. Via de in Gent schoollopende plattelandsjeugd verspreidt de

huig-*R* zich nu ook razendsnel in het regiolect van de jongere plattelandsbewoners.

We kunnen moeilijk over de medeklinkers van de 'echte' Oost-Vlaamse dialecten spreken zonder nog eens hun markantste kenmerk in herinnering te brengen, namelijk dat in het midden van een woord tussen een gekleurde klinker en een doffe *e* de medeklinkers *-g-*, *-j-* (geschreven *i*) en *-w-* (en soms ook nog de medeklinker van va*ng*en) wegvallen en daarbij wordt de voorafgaande klinker extra lang gerekt:

bijvoorbeeld
liegen → *līēën*
draaien → *drōāën*
brouwen → *brāāën*
(*vangen* → *vāāën*)

Aangezien medeklinkers een groter aandeel hebben (dan klinkers) in de overbrenging van een boodschap, leiden deze weglatingen (plus een slordige articulatie in het algemeen) tot een relatief lage *verstaanbaarheid* van het 'echte' Oost-Vlaams. Dat is onder andere gebleken bij het enige grote verstaanbaarheidsonderzoek (van dialecten) in Vlaanderen (Van Daele 2000). Hierop wordt uitvoeriger ingegaan in hoofdstuk 7 (attitudes tegenover en gebruik van de dialecten in Oost-Vlaanderen).

3. De vorm van het woord: verbuiging en vervoeging

Naargelang van de inhoud die we willen overbrengen en naargelang van het zinsverband kunnen woorden een verschillende vorm aannemen (door zogenaamde verbuiging en vervoeging). Dit hoofdstuk handelt vooral over de vormleer in de Oost-Vlaamse dialecten (= 3.1.); er worden ook wat opmerkingen gemaakt over de mogelijkheden om via de toevoeging van een achtervoegsel nieuwe woorden uit al bestaande woorden af te leiden (= 3.2.).

3.1 Verbuiging en vervoeging

3.1.1 Zelfstandige naamwoorden

3.1.1.1 Drie geslachten

Zoals overal in Vlaanderen beschikken de naamwoorden in Oost-Vlaanderen nog over drie geslachten (of genera): er zijn *de-* en *het-*woorden en de eerste groep is nog eens opsplitsbaar in twee categorieën: *hij-*woorden (mannelijke) en *zij-*woorden (vrouwelijke). Over het algemeen zijn er geen grote genusverschillen tussen het Algemeen Nederlands en de Oost-Vlaams dialecten. Toch moeten we hier op enkele opmerkelijke gevallen wijzen:

Nogal wat in het Algemeen Nederlands *onzijdige* naamwoorden hebben in het Oost-Vlaams *mannelijk* genus: bijvoorbeeld *boek* (*nem boek*), *doek*, *licht*,

salon, plafond, venster, album, biljart, bureau, cadeau, café, diner, nest, overschot, telegram, enz.

Een paar *onzijdige* Algemeen Nederlands -woorden zijn in de dialecten van westelijk Oost-Vlaanderen *vrouwelijk* geworden: bijvoorbeeld *oor* (vorm *ore*), *oog* (*oge*), *hemd* (*emde/ende*), *geweer* (*gewere*), *valies* (*valieze*), *gas* (*gazze*), enz.

Heel uitzonderlijk zijn *hand* en *muis* van het vrouwelijke naar het *onzijdige* geslacht overgegaan in sommige Oost-Vlaamse dialecten.

Vooral in het echte Oost-Vlaamse kerngebied is het genus van een naamwoord ten dele voorspelbaar op grond van z'n vorm: alle vrouwelijke naamwoorden (met uitzondering van *broek*) eindigen er op een doffe *e*: bijvoorbeeld *katte, flesse, ganze, lampe, ko(r)ste, vrouwe, bijle, taarte*, enz. Hiermee is ook ontwikkeling (b) van hierboven verklaard: eind-e is in zo hoge mate een aanduider van vrouwelijke genus geworden dat -*e*-woorden met historisch een ander genus (bijvoorbeeld onzijdig) naar de grote klasse van de vrouwelijke nomina konden overlopen (bijvoorbeeld *het (h)emde* → *die (h)emde*). Omgekeerd kunnen we niet zeggen dat alle naamwoorden op doffe *e* het vrouwelijke genus hebben. Er zijn zo'n vijfentwintig uitzonderingen: twintig mannelijke op -*e* (bijvoorbeeld *here, rugge, kinne, neuze, nekke, osse, zeune* = zoon, enz.) en een paar onzijdige op -*e* (bijvoorbeeld *bedde, ende* = einde, *(h)erte* = hart).

3.1.1.2 Meervoudsvorming

Allereerst verschillen de Oost-Vlaamse dialecten op één punt van het Algemeen Nederlands met betrekking tot *wanneer* een meervoudsvorm gebruikt wordt. In het Algemeen Nederlands worden de meeste maat- en gewichtwoorden na een bepaald telwoord in het enkelvoud gebruikt, vergelijk *drie liter, twee meter, vijf kilo, twintig gram, zeven jaar*. In de dialecten blijft alleen *jaar* in het enkelvoud: bijvoorbeeld *drie jaar*, maar *twee liters, tien meters, drie kilo's*.

Verder valt op dat de meervouds*uitgangen* soms een andere vorm hebben.

In eenlettergrepige naamwoorden heeft het Algemeen Nederlands steeds -*e(n)* (behalve *kok-s, oom-s, maat-s, stuk-s*). In het West-Vlaams (net als in het Engels) komt die -*s* heel vaak als meervoudsuitgang voor (bijvoorbeeld uil*s*, gebuur*s*, steen*s*, stier*s*, haan*s* en in de Westhoek zelfs kat*s*, rat*s*, hond*s*,

enz.). Vooral in de westelijke Oost-Vlaamse dialecten komt die Saksische meervouds-*s* ook nog wel eens voor, zij het in afnemende mate in oostelijke richting: bijvoorbeeld *zeuns, broeks, roks, stiers, haans.*

In datzelfde Oost-Vlaamse kerngebied komt meervouds-*s* steevast voor bij naamwoorden op *-rm* (bijvoorbeeld *arms, worms*), *-lm* (bijvoorbeeld *helms, zwalms* = zwaluwen) en *-rn* (bijvoorbeeld *doorns, hoorns*).

In tweelettergrepige naamwoorden op doffe *e* + *l/r/n/m* is de meervoudsuitgang-*s* in het westelijke twee derde deel van Oost-Vlaanderen meer veralgemeend dan in het Algemeen Nederlands (bijvoorbeeld enkel *appels, mossels, meubels, hersens, engels*).

In datzelfde Oost-Vlaamse kerngebied verschijnt tegenover Algemeen Nederlands -meervoud *-eren* steeds als *-ers* (bijvoorbeeld *kinders, eiers, hoenders, lammers*).

3.1.1.3 Verkleinwoordvorming

Het Algemeen Nederlands en de West-Vlaamse dialecten hebben in verkleinwoorden altijd een achtervoegsel met een *j*-element (bijvoorbeeld West-Vlaams *liptje* = lipje, *kanne(t)je, baksje, brugsje,* enz). In de Brabantse dialecten heeft dat achtervoegsel meestal een *-k*-element (bijvoorbeeld *-ke, -eke, -ske*). De dialecten van Oost-Vlaanderen nemen hier enigszins een tussenpositie in, in die zin dat in sommige posities nog een westelijk *-j-* achtervoegsel verschijnt: na een lange klinker + *t* (bijvoorbeeld *poot-je, beet-je*), na een korte klinker + *t* (bijvoorbeeld *potje, katje*) hoewel in oostelijk Oost-Vlaanderen al de Brabantse vorm *potteke, katteke, witteke* binnendringt, en na een lange klinker + *n* (bijvoorbeeld *baan-tje, steen-tje*). Na een woord dat op een gekleurde klinker eindigt, zien we een merkwaardig verschil tussen west (met *-tje*) en oost (met Brabants *-ke*): vergelijk *velootje* versus *velooke, cafeetje* versus *cafeeke, Sofietje* versus *Sofieke*).

3.1.2 Buigingswoorden vóór naamwoorden

Vóór een naamwoord kunnen ondergeschikt de volgende woordsoorten in een enigszins verbogen vorm voorkomen, afhankelijk van genus en getal van het naamwoord:

– het *bepaald lidwoord*:

- vóór mannelijk enkelvoud: *den* (waarvan de *-n* echter enkel bewaard blijft als het volgende woord met een klinker, een *t*-, een *d*- of een *b*- begint: bijvoorbeeld *den* avond, *den* tak, *den* dag, *den* berg)
- vóór vrouwelijk enkelvoud: *de* (bijvoorbeeld *de* flesse, *de* vraa = vrouw)
- vóór een naamwoord in het meervoud: *de* (idem)
- vóór onzijdig enkelvoud: *'t* (bijvoorbeeld*'t schaap*, *'t kruis*)

- het *onbepaald lidwoord*:
  - vóór mannelijk enkelvoud: *nen* (waarvan de *-n* echter enkel bewaard blijft als het volgende woord met een klinker, een *t*-, een *d*- of een *b*- begint: bijvoorbeeld *nen* avond, *nen* tak, *nen* dag, *nen* berg, maar *ne* vent, *ne* zegel, *ne* jager)
  - vóór vrouwelijk enkelv.: *een* (met doffe *ee*)
  - vóór onzijdig enkelvoud: *ee(n)* (met *-n* indien volgend woord begint met een klinker, een *t*-, *d*- of *b*-: bijvoorbeeld *een* appelke, *een* tafelke, *een* bedde, *een* duvelke; elders: enkel doffe *e*: bijvoorbeeld *e* schaap, *e* kind, *e* land, *e* jaar);
- het *voornaamwoord* (onder andere bezittelijk):
  - vóór mannelijk enkelvoud: *mijnen* (maar *-n* valt weg vóór bepaalde medeklinkers, zie boven) (uitzondering: de mannelijke verwantschapsnamen: *vader* en *broer*: *mijn* vader en *mijn* broer > < *mijnen* deugniet en *mijne* zeun)
  - vóór vrouwelijk enkelvoud en naamwoorden in het meervoud: *mijn*
  - vóór onzijdig enkelvoud: *mijn*.
- het *bijvoeglijk naamwoord*:
  - mannelijk enkelvoud: ne *zieken* (h)ond
    ne *langen* dag
    nen *dikken* tak
    nen *(h)ogen* berg

    tegenover:

    ne *schone* prijs
    nen *arme* mens
    nen *ouwe* schoen
  - vrouwelijk enkelvoud + algemeen meervoud
    een *schone* vrouw, een *lege* fles, *groene* deuren

N.B. In het Waasland en de Denderstreek kan *-e* wegvallen in een min of meer gestereotypeerde verbinding: bijvoorbeeld

een *schoon* (!) vraa
schoon (!) vraan (mv.)
een *vuil* (!) vest
vuil (!) vesten

- onzijdig enkelvoud: geen uitgang, bijvoorbeeld

da' *groot* kind
ons *ouw* schaap
da' *bruin* paard.

3.1.3 Telwoorden

In het oosten van de provincie (Waasland + Denderstreek) valt er qua vorm niets speciaals op aan de telwoorden. In het echte Oost-Vlaamse kerngebied hebben de telwoorden van twee tot twaalf die niet onmiddellijk vóór een naamwoord staan een op het eerste gezicht functieloze eind-*e*, vergelijk:

zes appels
ze geven der ons *zesse*
twaalf apostels
't waren der *twaalve.*

Een toemaatje: de constructie 'met z'n + telwoord + uitgang *en* (bijvoorbeeld *met z'n vieren*) heeft in Oost-Vlaanderen de vorm 'met + bezittelijk woordje in het mv. + voorvoegsel *ge* + telwoord + *en*: bijvoorbeeld *mee ons gevijven, mee ulder(s) gevieren.*

3.1.4 Werkwoorden

Gezien de uitgebreide vormleer van werkwoorden, ook in de dialecten, bespreken wij enkel de duidelijk van het Algemeen Nederlands afwijkende vervoegingsaspecten.

(a) *Gebiedende wijs*

Het Algemeen Nederlands heeft maar één gebiedende wijs (meer): de stam van het werkwoord: bijvoorbeeld *kom mee, zing allemaal samen* ... Ook de Oost-Vlaamse dialecten hebben maar één gebiedende vorm: stam + *t* (die *d*

wordt als het volgende woord met een klinker begint), bijvoorbeeld:

Zwijg*t*!

Kom*d* al(h)ier!

Schijnbaar is er ook de vorm zonder -*t*, bijvoorbeeld:

Zwijg ne keer!

Kom bij ons!

In deze laatste gevallen heeft er echter een algemene vormregel gewerkt die we als volgt kunnen formuleren: vervoegings-*t* valt weg als het volgende woord met een medeklinker begint (hij wordt *d* als het volgende woord met een klinker begint):

bijvoorbeeld hij kom*t*

hij kom*d* al(h)ier!

komd al(h)ier!

hij *kom* van (→ *f*an) verre

hij *kom* zeker (→ seker)

In de laatste twee zinnen horen we aan de *v*- die *f*- wordt (*van* → *fan*) en aan de *z*- die *s*- wordt (*zeker* → *seker*) dat er in de dieptestructuur nog een uitgangs-*t* werkzaam is.

(b) *Tegenwoordige tijd*

Behalve in de eerste persoon enkelvoud is er geen verschil tussen de dialecten van Oost-Vlaanderen:

ge maakt	ge doet	ge zijt
hij maakt	hij doet	hij is/es
we maken	we doen	we zijn
ge maakt	ge doet	ge zijt
ze maken	ze doen	ze zijn

In de eerste persoon enkelvoud constateren we de volgende variatie:

ik *make* (Oost-Vlaams kerngebied + Maldegem)
maak (Denderstreek + Waasland)

ik *doen* (Waasland + Denderstreek + Maldegem)
doe (Oost-Vlaams kerngebied)

ik *zijn* (Waasland + Denderstreek + Maldegem)
ben (Oost-Vlaams kerngebied).

Staat het vervoegd werkwoord vóór een klein woordje (bijvoorbeeld *ik* in de eerste persoon enkelvoud) met onderwerpsfunctie, dan krijgen we in de tweede persoon (enkelvoud + mv.) een combinatie van werkwoordstam + *t* of *d* + doffe *e*, bijvoorbeeld:

pak-t-e (= pakt ge), *vis-t-e* (= vist ge)
geev-d-e (= geeft ge), *speel-d-e* (speelt ge)

(c) *Verleden tijd*

Echt markant in de dialecten van Oost-Vlaanderen is hier enkel de speciale suffixvorm *-tege/-dege* bij regelmatige werkwoorden. Die staat heel sterk in het Oost-Vlaams kerngebied (+ Maldegem), varieert in het Waasland met *-te/-de* en neemt in de Denderstreek al een erg marginale positie in.

Overigens zien we (in het Oost-Vlaams kerngebied) nog de tendens om die *-tege/-dege* wel eens te overgebruiken, met als gevolg *leesdege* in plaats van las, *roeptege* in plaats van riep, *bijttege* in plaats van beet, enz.

3.2 Woordafleiding

Door toevoeging van een voor- of achtervoegsel aan een bestaand woord kan een nieuw woord afgeleid worden (bijvoorbeeld *traag* + *heid* → *traagheid*). Op dit vlak verschillen de dialecten van Oost-Vlaanderen nauwelijks van het Algemeen Nederlands Er zijn wel eens frequentieverschillen tussen dezelfde afleidingstypes (bijvoorbeeld bijvoeglijk naamwoord + *te* als in *dikte*, *flauwte* komt in Oost-Vlaanderen vaker voor dan in het Algemeen Nederlands: bijvoorbeeld ook *schoonte*, *traagte*, *slapte*, *kleinte*, enz.).

Het enige echt van het Algemeen Nederlands afwijkende afleidingstype dat wij in Oost-Vlaanderen kennen, is de combinatie van een werkwoordstam + een dubbel achtervoegsel, dat de betekenis heeft van 'vrouwelijke persoon die de door het werkwoord uitgedrukte handeling (meestal professioneel) uitvoert'. Een vrouw die vaak/professioneel naait is in de westelijke helft van Oost-Vlaanderen (inclusief Gent) een *naaisterigge* (met het dubbele achtervoegsel *-ster* + *igge*, bijvoorbeeld ook *strijksterigge*, *spinsterigge*, enz.), meer naar het oosten spreekt men van een *naaies(se)* of *naaïas(se)*. Het achtervoegsel *-igge* of *-eg(g)e* is in het Algemeen Nederlands enkel

bekend in *dievegge*. Het achtervoegsel *-es(se)* staat in het Algemeen Nederlands vrij stevig, maar komt alleen na mannelijke persoonsnamen voor (bijvoorbeeld *meester-es, prins-es, voogd-es, martela(a)res*).

4. Speciale zinsbouwelementen in de dialecten van Oost-Vlaanderen

De dialecten van het hier behandelde gebied vertonen ook op het niveau van de zin en de zinselementen aanzienlijke verschillen met het Algemeen Nederlands Meestal zijn deze zinsbouwingrediënten niet 'Oost-Vlaams' in de strikte zin van het woord: enerzijds bestrijken sommige maar een deel van Oost-Vlaanderen en anderzijds komen sommige ook in (delen van) de aangrenzende gebieden (vooral het West-Vlaams) voor. Wij sommen hier een twaalftal speciale zinsbouwelementen op.

4.1. Als het onderwerp van een zin bestaat uit een persoonlijk voornaamwoord (*ik, gij* ...), kan dat woordje *verdubbeld* of zelfs *verdrievoudigd* worden. Ik illustreer die mogelijkheid in haar maximale ontplooiing in het *Gents*:

1e persoon enkelvoud	'*k* doe da'
	ik doe da'
	'*k* doe 't *ekik* wel
2e persoon enkelvoud	*g'*en doe nie'mee
	*gè'*n doe nie'mee
	*g'*en doe' *gè* nie'mee
3e persoon enkelvoud man.	*è'*n doe' nie'mee
	*jè'*n doe' nie'mee
	*è'*n doet-*ie-è* nie'mee

3e persoon enkelvoud vrouw.	*z'*en doe'nie mee
	zè'n doe' nie'mee
	*z'*n doe'(*se*) *zè* nie'mee
3e persoon enkelvoud onz.	'*t* en (h)ee' geen belang
	'*t* en (h)eet-*ie-è* geen belang
1e persoon mv.	*me* (= wij) doen da'wel
	wulder doen da'wel
	wulder doe' *me* da'wel
	me doe' *me wulder* da'wel
2e persoon mv.	*g'*en doe'niet mee
	gulder en doe' nie'mee
	*g'*en doe'*gulder* nie'mee
3e persoon mv.	*z'*en doen nie'mee
	zulder en doen nie'mee
	*z'*en doen *zulder* nie'mee

Die verschillende constructietypes dienen er in de eerste plaats toe om het aandeel van het onderwerp in diverse graden tot uiting te laten komen. Laten we even naar de eerste persoon enkelvoud kijken:
- '*k* doe da: absoluut geen klemtoon op 'ik'
- *ik* doe da': heel sterke klemtoon op 'ik'; impliciet is er zelfs een tegenstelling mee gemoeid (namelijk 'niet jij maar ik')
- '*k* doe 't *ekik* wel: een zekere nadruk op 'ik' maar niet noodzakelijk een contrast.

In allerlei maten en gewichten komen zulke verdubbelingen ook in het West-Vlaams en het Brabants voor.

4.2. Enigszins verwant met het vorige verschijnsel zijn constructies in de derde persoon enkelvoud mannelijk of onzijdig maar nu met een naamwoord als subject, bijvoorbeeld:

die(ne) vent (h)eet-*ie-è* veel chance g(eh)ad
(h)eet-*ie-è* die(ne) vent mij gezien?
da'péérd (h)eet-*ie-è* te vele g(eg)eten
(h)eet-*ie-è* da'peird tevele g(eg)eten?

Deze bouweigenaardigheid is nogal eigen aan het Gents en de aanpalende dialecten.

4.3. In twee soorten vergelijkingsconstructies gebruikt de westelijke helft van Oost-Vlaanderen (inclusief Gent) – overigens net als West-Vlaanderen – het vergelijkingswoordje OF in plaats van *a(l)s* en *dan*:

vergelijk Algemeen Nederlands (geschreven): Jan is groter *dan* Piet
Algemeen Nederlands (gesproken): Jan is groter *a(l)s* Piet
Westel. Ovla: Jan is groter *of* Piet
Algemeen Nederlands (geschreven): Jan is zo groot *als* Piet
Algemeen Nederlands (gesproken): Jan is zo groot *a(l)s* Piet
Westel. Oost-Vlaams: Jan is zo groot *of* Piet

4.4. In antwoord op een vraag wordt aan *ja* en *nee* een zwakke vorm van het voornaamwoord toegevoegd dat in de (meestal verzwegen) volgzin het onderwerp zou zijn. Voorbeelden:

jaa'*k* (Ga je mee? - Jaa'k, 'k ga mee)
jaa'*g*' (Mag ik mee? - Jaa'g, ge moogt mee)
jaa'*j(è)* (Magt-èè mee? - Jaa'j(è))
jaa'*s* (Mag ze mee? - Jaa's!)
jaa'*t* (Moe'dat kind mee? Jaa't)
jaa'*m* (Doe je mee? - Jaa'm, me doen mee)
jaa'*g* (Meugen me mee? - Jaa'g, gulder meug mee)
jaa'*s* (Meugen ze mee? - Jaa's, ze meugen mee).

Idem met *nee* (bijvoorbeeld: Ga je mee? - *Nee('k)*. Dus achtereenvolgens: *nee'k, nee'g, nee'j* (Gents: *neen-èè*), *nee's, nee't, nee'm, nee'g, nee's.*

Deze constructie, in de volksmond de 'verbuiging' van *ja* en *nee* genoemd, is onbrabants en binnen Vlaanderen meer Oost- dan West-Vlaams (wel volop aan de oostkant van West-Vlaanderen).

4.5. Aan woorden die een bijzin inleiden (maar niet *dat* en *of*) wordt vaak/meestal een *da(t)*-element toegevoegd dat op het eerste gezicht overtollig is, bijvoorbeeld

'k weet nie' *wanneer* DAT-ij komt.
Wete gij *(h)oe* DA(T) 't mee (h)em is?
Wete gij *wie(n)* DAT er komt?
Wete gij *van waar* DAT (h)ij komt?

Dat is een oude tendens, die in het Nederlands voor onderschikkers als *omdat, zodat, doordat* gezorgd heeft. Buiten Oost-Vlaanderen nemen we dit

verschijnsel ook in West-Vlaanderen en in Brabant waar, maar in Brabant is DA(T) meestal gereduceerd tot *A(T)*. Dit overtollige DA(T) dreigt zelfs een vast element van de Vlaamse substandaardtalige tussentaal te worden.

4.6. Naargelang van genus en getal komen in betrekkelijke bijzinnen van het Algemeen Nederlands de voornaamwoorden *die* en dat *voor* (... de man *die* .../het paard *dat* ...). In Oost-Vlaanderen is een vereenvoudigd systeem met veralgemeend *dat* aan het ontstaan, bijvoorbeeld:

mijne gebuur *da'* ziek is
de deur(e) *da'* nie' meer open kan
de tekeningen *da(n)* nu nog overblijven.

Het Waasland evolueert - in navolging van het Antwerps - naar een veralgemening van *die(d)a'*.

4.7. In de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen komen er allerlei zinnen met *twee-* of zelfs *driedubbele* zinsontkenning voor. Daarbij kan telkens ook het aloude elementje *en* voorkomen (vergelijk Middelnederlands *hi EN conste mi NIET genesen*). Voorbeelden: *hij EN doe' NIE' mee, hij EN (h)ee' NOOIT GEEN geld bij hem* (= zich). In het oostelijke derde van Oost-Vlaanderen komt het meest 'lege' ontkennende woordje *en* niet meer voor. Dubbele negaties kunnen er – net als in Brabant – enkel gecombineerd worden met de qua betekenis "gevuldere" negatiewoorden: bijvoorbeeld *ik (h)eb NOOIT GEEN geld aanvaard, ik (h)eb NIEMAND NIE' gezien, Jan heeft nog NOOIT NIE'gelogen.*

4.8. In de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen komt het aloude *en* ook voor in combinatie met het 'semi-negatieve' *maar* (= slechts/pas), bijvoorbeeld:

hij EN (h)ee(t) MAAR 20 euro verdiend
hij EN is nog MAAR één week genezen

Verwant hiermee is (in hetzelfde westelijke Oost-Vlaams) het volgende: na een ja/neen-vraag met het beperkende (semi-negatieve) *MAAR* wordt 'positief' geantwoord met *neen*, bijvoorbeeld:

A: Is 't *maar* 10 km. naar Gent? (implicatie: het *is* zo)
B: *Nee(n)'t!*

4.9. De 'echtste' onderschikkende voegwoorden *dat* en *of* (dialect *da'* en *o'/a'*) kunnen in de Oost- en West-Vlaamse dialecten twee vormen aannemen: een '*enkelvouds*vorm' als er een ondergeschikte zin in het enkelvoud volgt, een '*meervouds*vorm' als er een ondergeschikte zin in het mv. volgt. Dat blijkt het duidelijkst in de derde persoon, bijvoorbeeld:

't Schijnt *da'* SE komt

't Schijnt *dan* ZE kommen

Weet-e gij *o(f)* SE komt?

Weet-e gij *on* ZE komen?

Wat het getal van de bijzin betreft, wordt er dus al in het onderschikkend voegwoord op geanticipeerd. Dat is - zelfs op wereldniveau - een buitengewoon speciaal fenomeen.

4.10 Speciaal is ook de constructie die als het Oost-Vlaamse equivalent van Algemeen Nederlands *hij is wezen vissen* fungeert: namelijk *hij (h)ee* (of: *is*) *weest(en) vissen*, waarbij *weest(en)* eigenlijk twee functies samenvoegt: 'zich verplaatsen' + voltooide tijd (vergelijk De Schutter 1974).

4.11. Het wederkerig voornaamwoord *zich* komt in Vlaanderen niet voor. In Oost-(en West-)Vlaanderen is het normale alternatief het persoonlijk voornaamwoord: *hem/haar/hulder* en varianten:

hij (h)ee(f)t *(h)em* gewassen

zij (h)ee(f)t *(h)eur* gewassen

zij (mv.) (h)èn *(h)ulder* gewassen.

Alleen in het Waasland wordt ook al eens de Antwerpse variant *z'n eigen* gebruikt (bijvoorbeeld: *hij (h)eé z'n eigen gewassen*).

4.12. *Gallicismen*: Enkele eeuwen taaldominantie van het Frans (= de taal van de leidende klasse in Vlaanderen tussen ongeveer 1600 en 1900) hebben duidelijk sporen nagelaten in de Vlaamse dialecten, niet alleen onder de vorm van vele honderden leenwoorden (zie verder in hoofdstuk 5) maar ook in talrijke *gallicismen*, die er 'Nederlands' uitzien maar in feite letterlijke vertalingen zijn van Franse woordcombinaties:

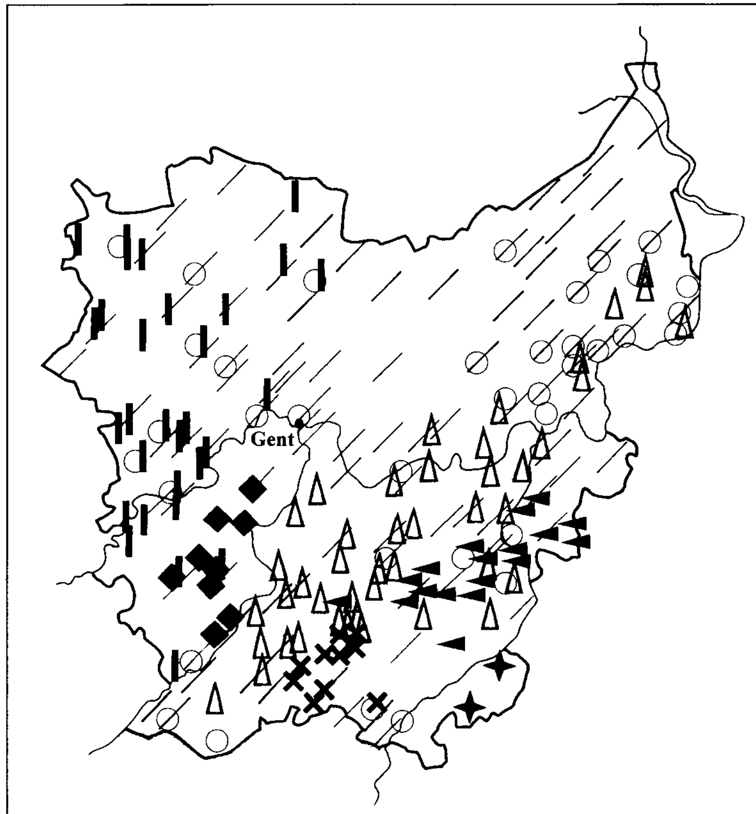
bijvoorbeeld: (1) cette chambre mesure six mètres *sur* sept
deze kamer meet zes meter *op* zeven (Algemeen Nederlands: *bij*)

(2) je *suis d'accord* avec toi
ik *ben t'akkoord* mee u
(3) je suis content *de* te revoir
ik ben content *van* u weer te zien
(4) *C'est à qui?* (=Algemeen Nederlands wiens beurt
is het?)
Aan wien is't?

Die gallicismen bestaan ook in het 'schoon Vlaams' (een soort *tussentaal* die nu tegelijkertijd niemands en iedereens taal is in Vlaanderen, een surrogaat voor zowel dialect als Algemeen Nederlands). Nu, zoveel later, is het moeilijk uit te maken of de Vlaamse dialecten bemiddeld hebben tussen het Frans en het Belgisch Algemeen Nederlands, ofwel omgekeerd: dat die gallicismen via het 'Schoon Vlaams' vanuit het Frans naar de Vlaamse dialecten afgedaald zijn.

5. Oost-Vlaamse woordenschat

Eigenlijk is deze titel alweer een tikkeltje misleidend, in die zin dat er niet zoiets bestaat als een typisch Oost-Vlaamse woordenschat. Ik ken geen enkele woordenschatkaart waarop een duidelijk/min of meer exclusief Oost-Vlaams woord te onderscheiden valt. Als we in het lange eerste hoofdstuk een aantal 'kerngebieden' in Oost-Vlaanderen afgebakend hebben, was dat bijna uitsluitend op grond van *klank*tegenstellingen, die elkaar in zogenaamde overgangsgebieden opzoeken en ons onder meer de mogelijkheid bieden om, in de westelijke twee derde van de provincie, een typisch 'Oost-Vlaams' kerngebied te onderscheiden. Dat komt vooral doordat het klanksysteem van een taal of dialect in een heel strakke structuur georganiseerd is, waarbij het ene klankstructurele element ('foneem' in het vakjargon) het andere als het ware overeind (d.w.z. binnen de grenzen van het systeem) houdt. Ooit zei de beroemde Franse taalkundige Ferdinand de Saussure het volgende: "c'est un système où tout se tient", en daarbij had hij in eerste instantie het klanksysteem op het oog. De woordenschat (technisch: het lexicon) is, zoals al eerder gesuggereerd werd, zowat het andere uiterste wat de graad van gestructureerdheid betreft. De grenzen op de ene woordkaart trekken zich dan ook weinig of niets aan van de grenzen op een andere woordkaart. Als je twintig woordkaarten (en hun grenzen) op elkaar zou projecteren, dan zou dat vooral resulteren in een ruimtelijke chaos. Vandaar ook dat er geen sprake kan zijn van een typische 'Oost-Vlaamse' woorden-

Kaart VIII.

De oude EGEL-benamingen in Oost-Vlaanderen

◆ *djest*	▌ *everzwijn*
○ *egel(tje)*	✖ *stekel(h)ert, stekelaard*
◆ *eperus*	/ *stekelvarken en var.*
◀ *erse(tje)*	Δ *uts, urs en var.*

schat: ofwel komt een woord nog elders voor ofwel komt het maar in een deel(tje) van Oost-Vlaanderen voor, ofwel zelfs de twee tegelijk. Als illustratie nemen we kaart VIII (naar De Tier & Devos 2000) met de dialectbenamingen voor de *egel* in de zuidelijke helft van het Nederlandse taalgebied.

We focussen daarbij uiteraard op Oost-Vlaanderen en zien meteen dat dat gebied in zijn geheel een erg chaotische indruk wekt. Sommige benamingen (bijvoorbeeld *egel, stekelvarken* en *everzwijn*) komen couranter of toch minstens even courant buiten Oost-Vlaanderen voor; andere (bijvoorbeeld *uts/urs/erse, stekelhert, djest* en *eperus*) bestrijken dan weer maar een deeltje van Oost-Vlaanderen.

Voor de aardigheid gaan we hier even wat dieper op die 'Oost-Vlaamse' benamingen in, ook al om de lezer een idee te geven welke capriolen een dialectwoord in de loop van z'n geschiedenis kan maken en hoe complex het onderzoek naar de etymologie ervan kan zijn. Om te beginnen: alle benamingen hebben te maken met het meest prototypische kenmerk van het diertje, namelijk z'n stekelige vacht. Voor het woord *egel* (= 'wat steekt/prikt') zien we twee oorsprongslijnen: de sporadisch verspreide opgaven in het westen van Oost-Vlaanderen en ook in West-Vlaanderen (maar niet in Frans-Vlaanderen!) wijzen m.i. op recentere infiltratie vanuit de standaardtaal. De dichtere concentratie in het Waasland daarentegen lijkt me de westrand te vormen van een oud groot *egel*-gebied, dat oostwaarts tot ver in het Duitse taalgebied reikt (Duits *Igel*). De term *stekelvarken* komt overal in Oost-Vlaanderen voor maar vormt bijna nergens een homogeen gebied. Hij lijkt tot een jongere taallaag te behoren die nogal wat Brabantse import bevat (in casu uit Zuid-West-Brabant). In Frans- en West-Vlaanderen domineert heel duidelijk het voor de hand liggende woord *ever-* of *euverzwijn* (hoewel er aan de oostrand al een lichte infiltratie is van oostelijker *stekelvarken*. In het westen van Oost-Vlaanderen is het al duidelijk zo dat het oudere *euverzwijn* moet wijken voor het jongere *stekelvarken*. De Zuid-Oost-Vlaamse benamingstypes *uts/urs/erse/djest* mogen samen behandeld worden omdat ze dezelfde oorsprong/etymologie hebben: net als het Franse *hérisson* gaan ze terug op het Latijn *ericius* (= 'egel'). Zoals zovele andere Romaanse woorden zijn ze vermoedelijk via de Picardische dialecten aan de Vlaamse kant van de taalgrens terechtgekomen. Dat zal waarschijnlijk al vóór het jaar 1000 gebeurd zijn. Op datzelfde Romaanse element gaat ook wel het tweede deel van de benaming *eper-us* terug (komt geconcentreerd voor tussen Leie en Schelde maar verdwijnt nu snel). Het eerste deel *eper-* staat nog ter discussie (zie Van Durme 2003) maar het zal ook wel naar iets stekeligs verwezen hebben. Achter *stekelhert* ten slotte (tussen Zottegem en Geraardsbergen) schuilt een samenstelling van *stekel* + *ert* = *erse/erts/ur(t)s*

(< Lat. *ericius*). Het is boeiend waar te nemen hoe woorden - als hun oorsprong eenmaal ondoorzichtig geworden is - allerlei onvoorspelbare klankveranderingen kunnen ondergaan. Daarbij treedt vaak het fenomeen volksetymologie in werking: vergelijk vooral *stekel-(h)ert.*

Een ander opmerkelijk kenmerk van de woordenschat van de Oost-Vlaamse (en andere) dialecten is dat ze erg rijk kunnen zijn aan benamingen voor *concrete* dingen. Die rijkdom kan zich zowel *inter*dialectisch als *intra*dialectisch manifesteren:

- *inter*dialectisch: de hoeveelheid lexicale variatie *tussen* de dialecten (vergelijk de vele dialectbenamingen voor de 'egel')
- *intra*dialectisch: de hoeveelheid lexicale variatie voor één basisbegrip *binnen* één dialect (zie verder).

Wij geven een paar voorbeelden van die lexicale rijkdom voor een concreet iets binnen een dialect.

1. Het begrip '*steel*' (van een handwerktuig). In het Algemeen Nederlands hebben zowat alle handwerktuigen hetzelfde woord *steel* voor het onderdeel dat je met je handen vastneemt om er (naar de grond toe) een bedrijvigheid mee uit te oefenen. Concreet zijn al die 'stelen' echter zo verschillend (van lengte, van dikte, van vorm e.d.) dat er best ook met een apart/speciaal woord naar verwezen kan worden. Daardoor kwamen in de traditionele dialecten vaak specificerende benamingen *naast* elkaar voor. Ik geef het voorbeeld van 'steel' in mijn dialect (het Kleits):

een	borstel	heeft	een	stok
–	spade	–	–	boom
–	zeis	–	–	snaar (stok)
–	zicht (Vla. pik)	–	–	werf
–	mathaak	–	–	latte
–	schop	–	–	steel

2. Over het Gents is door L. Lievevrouw Coopman een uitstekend driedelig woordenboek geschreven (± 1900, maar tussen 1950-1954 uitgegeven). Onder het trefwoord *kaakslag* op p. 595 vinden we niet minder dan 59 'synoniemen' maar Gentenaars ontdekken daar meteen allerlei kleinere en grotere nuances onder naargelang van een aantal criteria: hard of zacht,

volle vuist of vlakke hand, om echt pijn te doen ofwel eerder als vermaning, bestemd voor volwassene of kind. Ik waag me aan een paar voorbeelden: een *muke* (volle vuist, in een vechtpartij onder volwassenen), ne *flitter* (een lichte tik, als vermaning, bestemd voor een kind), ne *luinker* (om echt te raken, maar een graad minder hard dan *muke*, meestal ook met de volle vlakke hand), ne *plets* (niet al te hard maar steviger dan ne *flitter*, bestemd voor kinderen), enz. In het Algemeen Nederlands zal de oogst voor dit begrip ('kaakslag') beslist een stuk bescheidener uitvallen.

Dialecten - ook de Oost-Vlaamse - vertonen dus vaak een enorme terminologische diversiteit waar het gaat om het benoemen van concrete dingen. In schril contrast daarmee staat een relatieve armoede aan woorden voor abstracte begrippen en handelingen. Daarin scoren standaardtalen (in casu het Algemeen Nederlands) veel hoger. We geven weer een voorbeeld: de werkwoorden die een handeling van de *geest* uitdrukken. Het Algemeen Nederlands heeft hier tal van genuanceerde mogelijkheden ontwikkeld: bijvoorbeeld *weten, beseffen, zich realiseren, denken, vermoeden, peinzen, geloven, veronderstellen, ervan uitgaan, aannemen*, enz. In de dialecten behoren er echter maar enkele tot de authentieke woordenschat. Voor de Oost-Vlaamse dialecten in de zuivere zin houd ik het bij *peizen, menen, weten* en *geloven*. De tussenliggende nuances zijn echter niet onuitdrukbaar maar dat gebeurt dan wel op een analystischer manier en ook de intonatie speelt een belangrijke rol. Enkele voorbeelden:

Ik *vermoed* dat Jan ziek is:
→ 'k *Peize (wel)* da' Jan ziek is.
Hij *beseft* heel goed dat hij misdaan heeft.
→ Hij *weet (heel) goed* dat hij misdaan heeft.
Ik neem aan dat hij morgen thuis is
→ *'k Zijn er haast zeker van* dat hij morgen thuis is.

Met betrekking tot woordenschat (en eigenlijk taal in het algemeen) is ooit een *universeel* kenmerk van *levende* talen geformuleerd: een levende taal ontwikkelt *spontaan* die uitdrukkingsmiddelen waaraan de taalgemeenschap behoefte heeft. Deze korte uitweiding over de woordenschat van de Oost-Vlaamse dialecten bevestigt en illustreert dat ten volle. Toch zullen we in hoofdstuk 7 (over dialectattitudes, dialectgebruik en dialectverlies) zien dat net in het domein van de woordenschat de (Oost-Vlaamse en andere) dialecten op een spectaculaire wijze hun eigenheid prijsgeven/verliezen aan de standaardtaal.

6. Externe geschiedenis van het dialect(landschap) in Oost-Vlaanderen

De kenmerken van de huidige dialecten in Oost-Vlaanderen samen met de oude teksten uit die regio bieden ons een behoorlijke kijk op de ontwikkelingsgeschiedenis van de hier besproken dialecten. Die geschiedenis wordt hieronder in enkele fasen geschetst.

6.1 Voorgeschiedenis (tot de verschriftelijking, circa 1200)

De basis voor het huidige Nederlandse dialectlandschap moet zo ongeveer 1500 jaar geleden gelegd zijn, bij de voltooiing van het germaniseringsproces in wat later 'de Nederlanden' genoemd zal worden. Op dat ogenblik is het Keltisch hier al een tijd(je) verdwenen en ook het Romaans trekt zich verder naar het zuiden terug achter de zich lineariserende taalgrens. Boven die taalgrens ontstaat een Proto- of Oudnederlands dialectcontinuüm dat vooral gekenmerkt wordt door grote west-/oost-tegenstellingen.

Vanuit een eenentwintigste-eeuwse invalshoek zijn we natuurlijk (meer) geneigd het Nederlandse taalgebied volgens een aantal noord/zuidtegenstellingen in te delen, maar die hebben dan meer betrekking op de Nederlandse *standaardtaal*, die pas in de late zestiende + bijna de hele zeventiende eeuw in het Noorden vorm gekregen heeft en omstreeks 1900 met allerlei varianten in Vlaanderen ingang heeft kunnen vinden.

In een ruimer West-Germaans perspectief zijn die west/oost-tegenstellin-

gen te karakteriseren als *Kust-West-Germaanse* kenmerken (die we doorgaans ook in het Engels, het Fries en het Nederduits aantreffen) tegenover *Continentaal-West-Germaanse* kenmerken (die we ook in een of andere vorm in het Hoogduits terugvinden). Zoals we ook al in hoofdstuk 1 aanstipten, vertonen onze westelijkste (= vooral de West-Vlaamse) dialecten het grootste aantal kustverschijnselen, die geval per geval neerkomen op gelijkenissen met het Engels, onder andere:

- de *u* in *buk* (= bok) verwant met Engels *buck, up* (= op) verwant met Engels *up, zunne* (= zon) verwant met Eng *sun, butter* (= boter) verwant met Engels *butter, mussel* (= mossel) verwant met Engels *mussel,* enz.
- de *i* in *pit* (= put) verwant met Engels *pit, dinne* (= dun) verwant met Engels *thin, rik* (= rug) verwant met Engels *ridge,* enz.
- de *o* in *of* (Algemeen Nederlands af) is verwant met Engels *of(f)*
- de uitbreiding van meervouden op *-s*: bijvoorbeeld *gebeurs* (Algemeen Nederlands *buren*), *stiers, roks, broeks, uils, zeuns, zwijns,* en in de Westhoek zelfs *rats* (ratten), *kats* (katten), *(h)onds* (honden), *wiels, steens,* enz.
- de vorm *geluw* (Engels *yellow*)
- woorden als *een litje* (= een beetje) verwant met Eng *a little, nouwers* (= nergens) verwant met Engels *nowhere,* enz.
- het koppelwerkwoord *kommen* (verwant met Engels *to become*) in plaats van worden: bijvoorbeeld *ziek/oud/kwaa(d) kommen.*

De oostelijke dialecten (de Limburgse) daarentegen vertonen meer Continentaal-West-Germaanse trekken, die we ook in het Hoogduits terugvinden, onder andere:

- de medeklinkerverschuiving in *ich* (= ik), *mich* (= mij), *och* (= ook);
- de verschuiving van begin *s-* naar *sj-* (bijvoorbeeld *sjtein* = steen, *sjpele(n)* = spelen, *sjool* = school) als er nog een medeklinker volgt;
- de morfologische umlaut in verkleinwoorden (bijvoorbeeld *eppelke* = appeltje, *lempke* = lampje, *putteke* = potje) en in meervoudsvormen (bijvoorbeeld *hèn* = handen, *bööm* = bomen, *vüüt* = voeten)
- meervoudsvormen als *kinder* (= kinderen), *eier, kalver* of *kelver,* enz.
- woorden als *wijd* (= ver), *sjonk* (= ham), *sjokkel* (= schommel).

Als we nu die oude westelijke en oostelijke ontwikkelingen confronteren met de dialecten van het huidige Oost-Vlaanderen, dan zien we dat geen enkel oostelijk/Oostneder*frankisch* kenmerk zover naar het westen is kunnen

doordringen (slechts een paar oostelijke vormen reiken tot de westgrens van Zuid-Brabant, bijvoorbeeld *menneke* = mannetje, Duits *Männchen*), maar van die Kust-West-Germaanse/Saksische kenmerken treffen we er nog een behoorlijk aantal aan. Uiteraard is de concentratie groter in het westen dan in het oosten. In hoofdstuk 1 hebben we ze onder paragraaf 1.1.1. (alinea A, p. 23) min of meer op een rijtje gezet. Voor de hele periode tot de verschriftelijking (d.w.z. de opkomst van teksten in het Diets (zie de volgende paragraaf) mogen we stellen dat het (intussen tot aan de Dender uitgebreide) Graafschap Vlaanderen in z'n geheel vooral westelijk georiënteerd was. Intern was er zeker nog geen sprake van een scherpe tweedeling in een 'West-Vlaams' en een 'Oost-Vlaams' gebied. Zoals al eerder gesuggereerd, was dat grote *Vlaamse* gebied veeleer een *terraslandschap* met van oost naar west een toenemende Kust-West-Germaanse inslag.

6.2 De verschriftelijking: Middel-Vlaams van de dertiende tot de zestiende eeuw.

Vanaf het tweede kwart van de dertiende eeuw komt er – bijna uit het niets – een (voor die tijd) indrukwekkende productie van ambtelijke en literaire teksten in de volkstaal op gang. Veruit de meeste (en dat zijn er een paar duizend) komen uit het Graafschap Vlaanderen, toen ook op economisch en cultureel gebied het machtigste gewest van de Lage Landen. De oudste volledige Dietse tekst dateert van 1236 en is in Gent ontstaan. Het zijn de fameuze '*Statuten van de Gentse Leprozerie*', een uit het Latijn vertaald huishoudelijk reglement van het Gentse Leprahuis. De behoorlijk lange tekst (onlangs heruitgegeven en vertaald door dr. J. Van Keymeulen) is in een archaïsch Middelnederlands van Vlaamse makelij geschreven. We zien er onder andere ook een aantal Kustvlaamse vormen in verschijnen: bijvoorbeeld *up* (= op), *beede* (= beide), *den gonen* (= degenen), *evele* (= euvel, ziektes, kwaad).

Wien men alup ut / den hus steken mach; ende wanér men / desen brief in diedsch lesen sal. /

E*mb*ermér esmen uten hus / sculdech tewerpene: die wil/lende man ted*ó*t sl*á*t of husbrand / sticht*ed*. die h*uo*rdom d*uo*t. of / die bedregen mach werden dat hi / sident dat hi int hus quam huwe / lic gedán hebbe. Come *óc* enech nie / we auenture uan mesdaden óp; / dien m*o*t men beteren bi gemé / nen rade nader maniere en der /

gelike der penitentien die hier te / uoren ghescreuen sin. Desen brief / es sculdech in diedsch telesene deca / pelán uan den hus of sin uicaris in / de comste éns nieus broders oue / suster béde gandses ende siecs, ende // danne mot hebben delesere enen / stop wins uan den gonen in wies / comste hine les*et* in diedsch. Ander / tit óc drie waruen ind iár mot / ten demester uan den hus duon le/sen in diedsch uor alle de brodre / ende vor alle de sustre. namlike / binnen achte dagen uan pas/ghen. ende uan chincsen. ende uan middewintere.

In die periode was er nog lang geen sprake van een Algemene Nederlandse (schrijf)taal. In wezen moesten de scribenten dus uit hun eigen dia- of regiolect putten. Dat zou de eenentwintigste-eeuwse lezer wel eens tot de gedachte kunnen verleiden dat hij/zij in de leprozerietekst volop Gents dialect uit de eerste helft van de dertiende eeuw leest. Dat is echter niet (helemaal) waar. Uiteraard heeft/verraadt deze tekst een zekere 'couleur locale' maar anderzijds is de auteur ongetwijfeld in de leer geweest in een schrijfschool (scriptorium), waar hij kennis heeft genomen van allerlei schrijfconventies en -tradities die soms nog weinig te maken hadden met het lokale dialect. Via teksten als die uit 1236 kun je het lokale dialect in (zeer) grove trekken reconstrueren, maar verder dan dat kom je niet. Ter illustratie: als je in de leprozerietekst en een (fataal) wat jongere Brugse en Aalsterse tekst het aantal *kustverschijnselen* gaat inventariseren, dan zul je inderdaad ook (wegens het bovengenoemde terraslandschap) zien dat de Gentse tekst een tussenpositie inneemt tussen die van Aalst (minder Kustmiddelnederlands) en die van Brugge (meer Kustmiddelnederlands). De regionale verschillen in dertiende-eeuwse teksten zijn in hun geheel dermate groot dat ze aanleiding hebben gegeven tot twee klankatlassen van het dertiende-eeuwse taalgebruik in ambtelijke teksten (zie Berteloot 1984 en Mooijaart 1992 in de bibliografie). Uit dit laatste werk geef ik een paar illustraties, die verhelderend zijn voor de positie van enkele Oost-Vlaamse steden:

	Brugge	Eeklo	Gent	Oudenaarde	Aalst
PIT (kust)	5	10	9	0	0
PUT (cont.)	0	12	4	2	3
OF (kust.)	49	3	9	1	0
AF (cont.)	2	0	19	5	5

Gentse en Meetjeslandse teksten hebben duidelijk nog een westelijker inslag dan de teksten uit het zuiden en het oosten van Oost-Vlaanderen. Een andere heel bekende oude tekst uit Oost-Vlaanderen is de *Schepenbrief van Bochoute* (1249), die in de schepenbank van het landelijke Velzeke (bij Zottegem) geschreven en bezegeld werd. Geheel in overeenstemming met de oostelijke(r) ligging van Velzeke binnen het Graafschap Vlaanderen vertoont de tekst nog wel een paar westelijke kenmerken (onder andere *bennen* = binnen, *metwintere* = midwinter = Kerstmis, *te vulre wet* met *vul* = vol, *us* = huis) maar even talrijk zijn de Brabantse/oostelijker kenmerken (bijvoorbeeld *selen* = zullen, *ghint* = Gent, *hir af* = hiervan).

Vanaf de vijftiende eeuw verschuift in de Zuidelijke Nederlanden het politieke, economische en culturele zwaartepunt naar het Hertogdom Brabant. Antwerpen, Mechelen, Brussel en Leuven nemen de leidinggevende positie over van de Vlaamse steden (Gent, Brugge, Kortrijk, Ieper, enz.). Met die Brabantse dominantie komt ook een expansie van Brabantse taalkenmerken op gang. Vooral vanuit *Zuid*-Brabant (met name vanuit Brussel, voor Antwerpse expansie was de Schelde immers wat breed en diep) ging die expansie zich ook op het westen, dus op de oostelijke(r) regionen van het Graafschap Vlaanderen richten. Waarschijnlijk is de Denderstreek (met de vier steden Dendermonde-Aalst-Ninove-Geraardsbergen) al vanaf de veertiende eeuw gaan verbrabantsen. Dat Gent (en wellicht ook landelijk Oost-Vlaanderen buiten de Denderstreek) zeker een eeuw langer aan die Brabantse dialectinfiltratie weerstaan heeft, blijkt zonneklaar uit een merkwaardig geschrift van de Gentse drukker-humanist *Joas Lambrecht* (? -1556), dat hier een grondiger bespreking verdient: *Nederlandsche Spellijnghe* (1550). Dit tractaat is het oudste werk waarin geprobeerd wordt enige orde in de Nederlandse spellingchaos te brengen. Anno 1550 was er nog geen geschreven en zeker ook geen gesproken Nederlandse eenheidstaal. Lambrecht kon dus nog niet pleiten voor een eenheidsspelling maar – als rationeel ingesteld humanist – voor een zekere spellingeenheid. Hij doet dat door voor allerlei klinkers (en ook medeklinkers) die hij kende uit diverse dialecten ('Vlaamsch', 'Zeauwsch', 'Brabantsch', 'Geldersch', 'Hollandsch', enz.), de volgens hem meest geschikte spelling voor te stellen. Boeiend en vermakelijk is bijvoorbeeld zijn bespreking van de fameuze Zeeuwse geknijpte 'aa' (bijna *èè*):

ae, æ of ę
Behoard men te ghebrúken in de naervolgende ende dierghelike silleben ende woorden als Bae, ghelijk de schapen blaeten: de aenden quaeken ... vaeze hoarebeaste die noaid calf en hadde/ etc.

Doordat hij telkens de besproken klanken min of meer moest situeren en doordat hij natuurlijk ook heel vaak op zijn eigen dialect, het Gents, terug moest vallen, is dit boekje van onschatbare waarde voor de kennis van de klankleer van vele toenmalige dialecten en vooral van het toenmalige Gents. Zo kunnen we langs twee wegen te weten komen dat het Gents toen de Middelnederlandse *ii* (bijvoorbeeld *iis* = ijs, *biten* = bijten) en *uu* (bijvoorbeeld *huus* = huis, *crupen* = kruipen) nog *niet* als *twee*klanken uitsprak: hij schrijft zelf consequent *ii*/*uu* (gesloten lettergreep) en *i*/*u* (open lettergreep) en hij situeert tweeklankachtige uitspraken nadrukkelijk in het Brabants:

"Van gheliken schrijft de Brabanter qwálic búten / gemírct dat hy tselfde woord pronuncieerd ende uutspreect aldus / beuten: maar de bezonder faute van dézen es / dat hy de letter u quálic naamd / zeggende eu / des ghelijcs námende i: ei."

M.i. verwijst hij met de spellingen *eu* en *ei* (eigenlijke *e* + *u* en *e* + *i*) naar tweeklankachtige uitspraken. Gent had anno 1550 echter nog *ii* en *uu*, net zoals het huidige West-Vlaams!

Lambrecht wijst nog op een ander kenmerk waarvoor het Gents toen nog dezelfde realisatie had als het huidige West-Vlaams (= het oude Middel-Vlaams), maar nadien een andere uitspraak uit het Zuid-Brabants/het Brussels overgenomen heeft: de 'scherplange' *oo* (in onder andere *brood, roos, boon, kopen, boom, ook*). Voor het Gents verkiest hij duidelijk nog de spelling *oa* (vergelijk z'n eigen voornaam *Joas* = *Joos*), die m.i. onmiskenbaar hetzelfde *ooë*-achtige timbre had als het huidige Brugs: *broad.* Nadien is het Gents en – in navolging van het Gents – bijna heel de provincie de Brusselse *uu(ë)* gaan overnemen: bijvoorbeeld *bruu(ë)d* = brood, *buu(ë)m* = boom. Dat die *uu(ë)* toen al Zuid-Brabants was blijkt uit Lambrechts spelling *uea*:

uea
En magh nerghens in bet te passe commen dan in de naarvolghende ende diergheli-ke silleben ende woorden als Duearen op zijn Brabants voor doaren: cueare– voor Cornélis: huearn voor hoarn: etc.

6.3 Verbrabantsing van oostelijk Vlaanderen (= Oost-Vlaanderen)

De infiltratie van dialectelementen uit gebied A (in casu Brabant) naar gebied B (in ons geval oostelijk Vlaanderen) voltrekt zich grosso modo langs *twee* lijnen, die gecombineerd erg goed lijken op een soort oorlogsscenario:

(•) de geleidelijke opmars van plaats naar plaats (vergelijkbaar met het oprukken van een landleger)

(•) de 'parachutering'/'dropping' van een dialectkenmerk in de grootste plaats (stad) van het aangrenzende, te 'veroveren' gebied.

Langs die twee lijnen heeft zich de verbrabantsing van Oost-Vlaanderen voorgedaan: enerzijds een langzaam oprukken via/vanuit de Denderstreek en anderzijds een parachutering naar Gent. Vanuit Gent kan dat proces zich dan herhalen: verovering van het omringende Oost-Vlaamse platteland en parachutering naar steden van de tweede rang (bijvoorbeeld Eeklo, Deinze, Oudenaarde, Wetteren, Zottegem) en zo verder tot heel Oost-Vlaanderen bereikt is. Dat spreidingspatroon is onzes inziens duidelijk gevisualiseerd op kaart IV (p. 28): vanuit Brussel + omgeving heeft *uuë* (uit oude *ooë*, bijvoorbeeld in *brood, boom*) zich met Gent als secundair expansiecentrum over zowat heel Oost-Vlaanderen kunnen verspreiden, op enkele randgebieden met *oeë* na: het oosten van het Waasland (invloed van Antwerpen, dat nog steeds *oeë* zegt), de noordwesthoek met Maldegem (Brugse invloed) en het Aalsterse ontrondingsgebied (waar de overgang *oeë* → *uuë* een structurele botsing met het foneem *ieë* van onder andere *brieëd* = breed teweeggebracht zou hebben). Er was dus duidelijk 'medewerking' van Gent en kleinere Oost-Vlaamse steden nodig om in oorsprong (Zuid-)Brabantse dialectkenmerken over heel Oost-Vlaanderen verspreid te krijgen. Waar die medewerking – in eerste instantie van Gent – er niet kwam, bleven Brabantse expansies beperkt tot ongeveer het oostelijkste kwart van Oost-Vlaanderen (het Waasland en de Denderstreek), de zone waar enkel het directe, langzame contact heeft kunnen werken. Een paar voorbeelden van zulke 'bescheiden' Brabantse infiltraties zijn:

- het wegvallen van doffe eind-*e* die geen grammaticale functie (meer) heeft (bijvoorbeeld *katte* → *kat, osse* → *os, doze* → *doos, (h)iele* → *(h)iel, nekke* → *nek, diepe* → *diep*); (zie kaart III op p. 25)
- oude *ă* → *ĕ* vóór *r* + *m* (bijvoorbeeld *werm* < *warm, erm* < *arm*);
- oude *ă* → *ĕ* vóór *-rt/rd* (bijvoorbeeld *zwart* → *zwert, (h)ard* → *(h)erd*).

Die Brabantse taalinfiltratie naar het westen toe is – logisch, gezien de blijvende politieke, economische en culturele dominantie – eigenlijk nooit stilgevallen. Voor de laatste honderd jaar is die verbrabantsing echter vooral op het vlak van de *woordenschat* gemakkelijk aantoonbaar. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de benamingen voor 'de' *kip*. Volgens de gegevens van de oudste dialectenquête (ca 1885) kwamen vroeger in Oost-Vlaanderen enkel de benamingen *(h)oender* en *(h)enne* voor. Vijftig jaar later (in de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*) zien we - vooral in het oosten - al een stevige infiltratie van de Brabantse benaming *kieken*. Op de kaart met materiaal van zo'n 30 jaar geleden (*Woordenboek van de Vlaamse dialecten*) komt *kieken* al heel wat frequenter voor dan *(h)oender* en *(h)enne*, die nu nog slechts hier en daar op het platteland te horen zijn en enkel nog verwijzen naar op het erf rondlopende scharrelkippen. In consumptietermen spreken Oost-Vlamingen nog slechts van *kiekens* en ... ook al van *kippen*. Ongeveer hetzelfde is gebeurd met de oude benamingen voor de 'slager': *slachter* en (vooral Gents) *vlees(h)ouwer* zijn ongeveer volledig verdrongen door het in oorsprong Brabantse woord *beenhouwer*. Het versterkende bijwoord *nijg* (bijvoorbeeld *dat is nijg schuuën*), dat tot voor kort 'rustig' binnen z'n Brabants + oostelijk Oost-Vlaams gebied verder leefde, hoor ik nu volop in de modieuze tussentaal van de Gentse jongeren voorkomen, weliswaar zelf meestal nog voorafgegaan door het versterkende *kei-*: "we (h)ebben *keinijg* gefuifd op de verjaardag van ...".

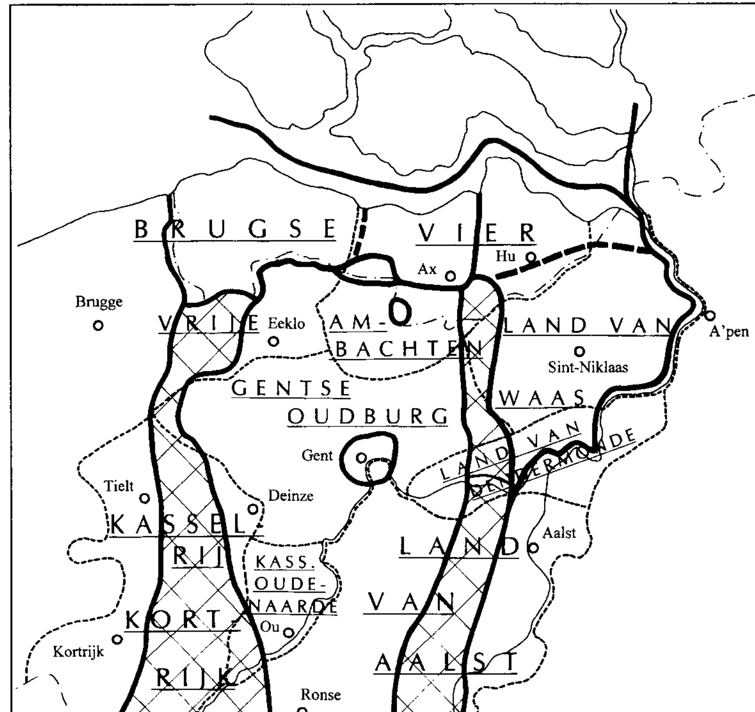
6.4 Autochtone dialectveranderingen vanuit Gent

In de laatste drie à vier eeuwen zijn de dialecten van zowat de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen (gebied ① op kaart I in hoofdstuk 1) nog grondig van aanschijn veranderd, vooral op klankgebied, door een aantal vernieuwingen die we in paragraaf 1.1.1.C. beschreven hebben als 'aparte ontwikkelingen in het Oost-Vlaamse kerngebied'. Op grond van hun gebiedsvorming (zie kaart VI) hebben wij het sterke vermoeden geuit dat ze

van Gentse oorsprong zijn maar ... intussen uit het Stadsgents weer verwijderd zijn. Dat ingewikkelde proces van actie en reactie hebben we in paragraaf 1.3.2. (de eilandpositie van het Gents) toegeschreven aan de "eeuwenlange sociaal-psychologische spanning tussen de stadsbevolking en de plattelandsbewoners". Ze gaf aanleiding tot de volgende ontwikkelingsstadia:

1. ontstaan van het verschijnsel + verspreiding binnen Gent
2. verspreiding over het Gentse achterland
3. Gentse tegenreactie: "als de *boerkes van den buiten* gaan spreken zoals wij, dan doen wij niet meer mee".

Wij vermelden hier nog kort een van de eerder beschreven 'Gentse' innovaties die intussen uit het Gents zelf verdwenen zijn: de weglating van *-g-* in het midden van een woord tussen twee klinkers met een soort compensatierekking van de voorafgaande klinker: vergelijk *līēën* (met gerekte *ie*) = 'liegen' tegenover hij *liegt* (met tamelijk korte *ie*, een *ūūë* (met duidelijk gerekte klinker)= 'oog' tegenover *uuëchske* (met korte *uuë*). Op diezelfde gespannen relatie tussen Gent en z'n ruraal achterland wijst ook het feit dat heel wat Gentse dialectinnovaties nooit buiten de stedelijke agglomeratie verspreid geraakt zijn. We geven hier het voorbeeld van de Oost-Vlaamse tweeklanken *ieë* (bijvoorbeeld *heet*) en *uuë* (bijvoorbeeld *bloot*): in het Gents hebben die zich (vermoedelijk in de negentiende eeuw) tot lange eenklanken ontwikkeld: *īēt* (met lange *ie*), respectievelijk *blūūt* (met lange *uu*). Die 'natuurlijke' ontwikkelingsstap is in geen enkel ander Oost-Vlaams dialect (behalve Ronse) gezet. Is de externe dynamiek van Gent en het Gents dan helemaal verdwenen? Op basis van grondig onderzoek moeten we hier in hoofdzaak een bevestigend antwoord geven. Wij kennen hier slechts één uitzondering op: de infiltratie van de "Franse" (huig)-R op het Oost-Vlaamse platteland. Al eerder hebben we gezegd dat Gent (samen met Ronse) de enige (Oost-) Vlaamse stad is waar die R *volledig* is kunnen doordringen in het lokale dialect. Uit een vrij recente studie (Rogier 1994) is gebleken dat die Gentse R vooral meegenomen wordt door plattelandskinderen die op (vrij) vroege leeftijd in Gent school lopen maar dagelijks naar huis terugkeren. In totaal zijn 552 van dat soort kinderen tussen 6 en 18 jaar ondervraagd. Globaal bleken ruim twee derde van de informanten overwegend een Franse R te hanteren. Tussen jongens en meisjes was er geen significant verschil. Met betrekking tot de factor leeftijd kwam er een merkwaardige evolutie aan het licht: tussen 6 en 12 jaar nam het R-gebruik toe, maar tussen 12 en 18 jaar

Kaart IX.

Dialectgrensvorming en de oude feodale gebiedsindeling

oude politiek-administratieve grenzen

moderne dialectgrenzen

moderne overgangsgebieden

ging het duidelijk achteruit. Waarschijnlijk moeten we die evolutie als volgt interpreteren: aanvankelijk nemen veel plattelandskinderen bewust de R over van de Gentse peer-group (dus om "erbij te horen"), maar later – als ze echt ingeburgerd zijn – hebben ze die R weer minder nodig en vallen sommigen terug op de oorspronkelijke tongpunt-*r* van hun niet-schoolse omge-

ving. Ten slotte bleek uit dat onderzoek dat ook de *afstand* tot Gent – wellicht onrechtstreeks – een rol speelde: hoe dichter bij Gent, hoe meer R. Dat aspect dienen we m.i. zo te interpreteren: hoe dichter men bij Gent woont, voor hoe meer functies men op Gent een beroep zal doen (bijvoorbeeld boodschappen, ontspanning, vriendenkring) en hoe meer kansen de 'Gentse' R zal krijgen. Overigens zijn de Oost-Vlaamse dialecten – en zelfs de stadsdialecten – hun externe dynamiek ongeveer volledig kwijtgeraakt. Een en ander is niet zo verwonderlijk als we in het volgende hoofdstuk kennis maken met gegevens die betrekking hebben op *attitudes* tegenover en *gebruik* van dialect in Oost-Vlaanderen.

Aan het slot van dit hoofdstuk over expansies (Brabantse en Gentse) hoort nog eens beklemtoond te worden dat de eruit voortvloeiende grensvorming (grenzenbundel (a) tussen West- en Oost-Vlaams en overgangszone (b) tussen 'echt' Oost-Vlaams en de sterk verbrabantste oostrand van Oost-Vlaanderen, vergelijk kaart I op p. 19) bijna volledig verklaarbaar is uit de gerichtheid van het intergewestelijke verkeer gedurende vele eeuwen (vergelijk cirkelkaart nr. VII op p. 41) en dat hing dan weer vooral samen met de sociaal-economische uitstralingskracht van de grote steden (Brugge en Kortrijk in het westen, vervolgens Gent en z'n satellietstadjes, meer naar het oosten Sint-Niklaas en de vier Dendersteden, die zelf nog in een soort satellietachtige relatie tot Brussel stonden. De grenzen tussen de oude feodale entiteiten (onder andere de Gentse Oudburg + het Land van Waas, de Vier Ambachten, het Brugse Vrije, het Land van Dendermonde, het Land van Aalst, de Kasselrijen Oudenaarde en Kortrijk) waren geen verkeers- en contactgrenzen en hebben, zoals uit bijgaand kaartje IX blijkt, niet bijgedragen tot de huidige dialectgebiedsvorming. We geven hier maar één voorbeeld: grensgebied (b) van kaart I loopt van noord naar zuid dwars door het oude Land van Aalst. Het spreekt vanzelf dat de nog jongere provinciegrenzen (1795) evenmin enig effect gehad hebben op het tracé van de huidige dialectgrenzen. Deze laatste bakenen gewoon gebieden af waarbinnen de bewoners geregeld met elkaar in contact kwamen, doorgaans/vooral in de marktcentra van zo'n (dialect)gebied.

7. Attitudes tegenover en gebruik van de Oost-Vlaamse dialecten

Vlamingen – en misschien nog wel het meest de Oost-Vlamingen – hebben een erg ambiguë houding tegenover hun dialect(en). Als je honderd Oost-Vlamingen de volgende vraag voorlegt: "Zou je het jammer vinden dat onze dialecten verdwijnen?", zullen er minstens 95 positief antwoorden. Zij zouden de teloorgang van dat aspect van onze culturele identiteit betreuren. Maar als je diezelfde Oost-Vlamingen (althans die tussen 25 en 50 jaar die kinderen hebben) zou vragen in welke taalvariëteit ze hun kinderen opvoeden/opgevoed hebben, zal heel waarschijnlijk nog door hoogstens 20 procent "dialect" opgegeven worden. Ruim 80 procent van de Oost-Vlamingen komt er dus niet meer toe om een taalvariëtiet die ze nochtans emotioneel koesteren, aan hun bloedeigen kinderen door te geven. Daar moeten wel heel sterke niet-emotionele motieven achter zitten. Als je je informanten op die inconsequentie wijst, krijg je steevast de volgende argumentatie: "Met dialect kom je in deze wereld nergens meer; het eerste wat je vlot moet beheersen om sociaal hogerop te geraken is het Algemeen Nederlands. De plaats bij uitstek waar je het Algemeen Nederlands leert, is de school. Als wij onze kinderen thuis in het dialect zouden opvoeden, dan zadelen we ze meteen met een handicap op voor het vak Nederlands en wellicht ook nog voor andere schoolvakken". De grond van dit soort motivering is ongetwijfeld eerbaar: ouders willen hun kinderen helpen slagen in het leven in al z'n aspecten, maar impliciet vertrekken ze van een paar verkeerde premissen:

1. dialecten zouden in se onvolwaardige taaltjes met een lage sociale status zijn;
2. dialecten zouden een beletsel zijn om het Algemeen Nederlands heel goed te leren beheersen.

Aan dialecten ontbreekt taalkundig natuurlijk niets wat een natuurlijke taal nu eenmaal moet hebben om als een volwaardig communicatie-instrument te kunnen fungeren, en beweren dat een dialectopvoeding een grondige beheersing van het Algemeen Nederlands in de weg zou staan, is even loos als beweren dat een uitstekende moedertaalbeheersing het leren van vreemde talen zou bemoeilijken. Zeker als je dan ziet dat de vervanger van dialect (als huistaal) een sterk regiolectisch getint mossel-noch-vis tussentaaltje is, kan de balans van dat proces van spectaculair dialectverlies moeilijk als een positieve culturele evolutie beoordeeld worden. Een ander symptoom van talige gespletenheid (schizoglossie) is de positie van dialect *binnen* het gezin: het is niet meer de 'geschikte' variëteit voor communicatie tussen ouders en kinderen, maar wel (bij zo'n 75 procent van onze Oost-Vlaamse informanten) voor – uiteraard informele – conversatie tussen de twee ouders. Een en ander heeft tot gevolg dat in ruim 60 procent van de Oost-Vlaamse gezinnen het dialect tot 'slaapkamervariëteit' gedegradeerd is. Deze (na)beschouwing is weliswaar niet ongekleurd geformuleerd, maar ze is wel gebaseerd op heel objectieve onderzoekscijfers, die geput zijn uit tal van scripties die aan de Universiteit Gent onder mijn promotorschap geschreven zijn.

Hieronder rapporteer ik bondig over dergelijk onderzoek naar (7.1.) attitudes tegenover en (7.2.) gebruik van dialect in Oost-Vlaanderen. Daarbij zal ik de Oost-Vlaamse resultaten confronteren met die uit andere dialectgebieden. Onder (7.3.) zeggen we bondig nog iets over dialectverlies, het logisch gevolg van (7.1.) en (7.2.).

7.1 Dialectattitudes

Bij onderzoek naar attitudes tegenover dialect(variëteit)en worden gewoonlijk een aantal dimensies van de betrokken variëteit(en) bekeken:
- sociaal prestige ('beschaafdheid'),
- rijkdom/complexiteit
- schoonheid (esthetische dimensie)

– gezelligheid (solidariteitsdimensie).

Om aan te tonen dat zulke taalattitudes al vroeg tot ontwikkeling komen, geef ik allereerst de meest relevante resultaten van een attitudeonderozek in Wetterse scholen bij kinderen van 9 tot 15 jaar (vergelijk Geeraerts 1995):

	Algemeen Nederlands	Tussentaal	Dialect
'beschaafd'	88 %	9 %	3 %
'mooi'	57 %	18 %	24 %
'gezellig'	23 %	23 %	54 %

Gemiddeld scoorde het Algemeen Nederlands bij deze jongeren heel wat positiever dan het dialect. Alleen voor de factor 'gezelligheid' kreeg het dialect een hogere quotering. Strijkers (1990) voerde een gelijkaardig onderzoek uit onder een representatief staal van de bevolking van Melle. In de tabel hieronder geef ik (a) de globale scores voor dialect, (b) de scores voor de drie onderscheiden leeftijden (jong-midden-oud) en (c) de globale score in een vergelijkbare West-Vlaamse plaats Zedelgem (vergelijk Sabbe 2005):

Dialect	Melle jong	Melle mid.	Melle oud	Melle algemeen	Zedelgem algemeen
'beschaafd'	10	28	10	15 % –	20 %
'complex'	35	15	60	37 % –	63 %
'mooi'	10	15	20	15 % –	60 %
'gezellig'	80	60	50	63 % –	95 %

In Melle blijft het dialect laag scoren, behalve voor de gezelligheidsfactor (jongeren zijn hier zelfs positiever dan ouderen), maar een blik op de vergelijkbare cijfers voor Zedelgem leert ons meteen dat Oost-Vlamingen hun dialect geen warm hart toedragen (of als ze dat heimelijk toch doen, laten ze hun eindoordeel veeleer van pragmatische (prestige)factoren afhangen). Een nog ruimere vergelijking van een algemeen waarderingscijfer per dialectgebied is mogelijk op grond van het onderzoek van Van Daele (2000). Op grond van geluidsfragmenten (spontane dialectgesprekken) kregen 150 informanten (30 uit elk van de 5 grote Vlaamse dialectgebieden) de

opdracht een algemeen waarderingscijfer toe te kennen aan de dialecten van de vijf grote dialectgebieden. Dat gaf het volgende resultaat:

	cijfer (max. 5)
Vlaams-Brabant	3,10
Limburg	3,07
West-Vlaanderen	3,04
Antwerpen	3,02
Oost-Vlaanderen ('echt' Oost-Vlaams)	2,60

Terwijl de overige vier gebieden heel dicht bij elkaar aansluiten, hinkt het Oost-Vlaams vrij ver achterop. Uit datzelfde onderzoek bleek ook nog dat elke dialectgroep (30 personen) z'n eigen dialect op de eerste plaats zette ... behalve de Oost-Vlamingen. Die plaatsten hun eigen dialect op de laatste plaats samen met het Vlaams-Brabants maar na het Limburgs, het West-Vlaams en het Antwerps. De lage(re) waardering voor het Oost-Vlaams moet dus aan dat Oost-Vlaams zelf én aan de Oost-Vlamingen zelf liggen.
– *Het Oost-Vlaams*: Uit vrij veel onderzoek blijkt dat er een verband is tussen de verstaanbaarheid van een taal(variëteit) en de appreciatie ervan. Het onderzoek van Van Daele (2000) wees uit dat het 'echte' Oost-Vlaams (uit het Oost-Vlaamse 'kerngebied') ook slecht scoorde voor de factor 'verstaanbaarheid'. Waaraan *dat* toe te schrijven is, kan ik me zo wel voorstellen: Oost-Vlamingen spreken relatief (heel) snel, articuleren dus minder goed, hebben in hun dialect een aantal weglatingsregels (van medeklinkers) in het midden van een woord (zie hoofdstuk 2: Klankeigenaardigheden, paragraaf 2.2.) en van medeklinkers weten we nu eenmaal dat ze sterkere indicatoren zijn bij de interpretatie van een boodschap. Nog eens een voorbeeld uit het dialect van Deinze: *nēēën* '*āā*' *uuë* *ōēën* (= negen oude hoge hoeden).
– *De Oost-Vlamingen*: Nergens in Vlaanderen is het dialectlandschap zo verkaveld/versplinterd als in de provincie Oost-Vlaanderen (zie hoofdstuk 1). Dat draagt bij Oost-Vlamingen – meer dan bij anderen – bij tot de gedachte dat zij letterlijk en figuurlijk "niet ver komen" met hun dialect. Dat geeft veel voedsel aan de associatie 'dialect ~ kleine taal'. In de volgende paragraaf

(dialectgebruik en dialectverlies) zullen we trouwens zien dat Oost-Vlamingen ook bij de koplopers horen inzake dialect*verlies.*

Om dit aspect af te ronden gaan we nog kort na hoe het gesteld is met de dialectwaardering (in Oost-Vlaanderen) per sociale factor *leeftijd, sekse* en *sociale klasse.*

1. *Leeftijd*: Uit bijna alle onderzoekingen blijkt dat de middenleeftijd de laagste waarderingscijfers toekent aan het dialect. Onzes inziens heeft dat vooral met de volgende twee factoren te maken: (a) dat is de leeftijdsgroep die volop aan de carrière werkt en meer dan elders leeft hier de gedachte dat de standaardtaal daar erg nuttig bij is: (b) dat is ook de leeftijd die heel sterk geëngageerd is in de opvoeding van de kinderen en die moet je een 'propere taal' meegeven. Bij jongeren scoort het dialect gemiddeld een stuk positiever. Uit het begeleidend commentaar blijkt doorgaans een zekere nostalgie naar iets wat hen op nogal irrationele gronden onthouden is. Ook bij de derde leeftijd scoort het dialect dan weer wat beter: het is 'hun' taal (waarin de meesten opgevoed zijn), hoewel hier ook wel eens de dissonante noot te horen is dat ze het onder andere door hun dialectachtergrond nooit verder hebben gebracht.

2. *Sekse*: Niet alleen in Oost-Vlaanderen maar ook elders hebben vrouwen een negatievere attitude tegenover dialect dan mannen, of misschien formuleren we het beter als volgt: vrouwen staan positiever tegenover (het gebruik van) de standaardtaal. Over dit punt is al veel geschreven, ook vanuit een vrouwenemancipatorische hoek, maar uiteindelijk komen steeds weer dezelfde 'verklaringen' op de proppen: vrouwen worden in onze maatschappij nog altijd meer bekeken en beoordeeld op hoe ze voorkomen (mannen meer op wat ze zijn) en vrouwen zijn er zich meer dan mannen van bewust dat hun taalgedrag een héél belangrijk onderdeel is van dat 'voorkomen'. Daardoor zijn ze meer naar de standaardtaal gedreven en geven ze hun dialect ook eerder prijs.

3. *Sociale klasse*: Deze factor zorgt – misschien enigszins verrassend – voor de geringste verschillen op het vlak van dialectwaardering. De hoge klasse gebruikt wel minder dialect, maar dat gaat niet gepaard met een duidelijk geringere appreciatie ervan. Nadrukkelijk negatieve reacties tegen het dialect worden wel eens steviger geformuleerd in de lagere klasse: zij achten het dialect mee verantwoordelijk voor hun 'blijven hangen' in de sociale hiërarchie.

7.2 Dialectgebruik

Net als overal in Vlaanderen wordt er ook in Oost-Vlaanderen nog relatief veel dialect gesproken, maar lang niet door iedereen en in alle omstandigheden. Wat de omstandigheden/taalgebruikssituaties betreft, zien we ook in Oost-Vlaanderen dat – gemiddeld – het dialectgebruik stijgt naarmate de situatie minder formeel is, dus naarmate er minder sociaal prestige op het spel staat. In de tabel hieronder geven we een aantal taalgebruikssituaties, gaande van erg informeel tot heel formeel, met het gemiddelde dialectgebruik in drie Oost-Vlaamse plaatsen met een heel verschillend sociaal profiel: *De Pinte* (een forenzengemeente vlak bij Gent met meer inwijkelingen dat autochtonen, typisch middenklasse), *Melle* (eveneens een randgemeente van Gent, maar met meer autochtonen dan inwijkelingen en een wat lager sociaal profiel dan De Pinte) en *Gijzenzele* (nog een echt plattelandsdorp op een wat grotere afstand van Gent.

Dialect	De Pinte	Melle	Gijzenzele
met ouders	70 %	96 %	97 %
met partner	51	76	80
met kinderen	20	31	46
met vrienden (thuis)	40	71	77
stamcafé	50	74	89
met buren	41	67	86
buurtwinkel	21	67	74
collega's (werk)	41	66	36
huisarts	17	31	40
overste (werk)	18	45	21
(ex-)leraar	3	10	20
postkantoor	6	34	23
gemeentehuis	15	20	14
onbekende			
die weg vraagt	1	10	1
gemiddeld	28 %	49 %	50 %

Wat sowieso te voorzien was, blijkt ook heel netjes uit de cijfers: het dialectgebruik daalt (vrij snel) naarmate de situatie formeler is, en omgekeerd. Op die tendens is er in de drie Oost-Vlaamse plaatsen één merkwaardige uitzondering: de (thuis)situatie met de kinderen is uiteraard erg informeel en toch noteerden we een lage dialectscore. Hier geldt wat we (over deze situatie) al eerder gezegd hebben: in de laatste decennia hebben de meeste Oost-Vlaamse ouders hun vertrouwen verloren in het dialect als geschikte opvoedingstaal voor hun kinderen. Zij denken – eigenlijk ten onrechte – dat een opvoeding in het dialect hun kinderen alles samen meer kwaad dan goed zal doen. Wijzen de dialectscores voor De Pinte + Melle + Gijzenzele nu op een erg laag dialectgebruik in Oost-Vlaanderen of valt dat nog wel mee? Voor een antwoord hierop moeten we er vergelijkend onderzoeksmateriaal bij halen uit andere gebieden.

Om te beginnen is er de studie van Jacobs (1990), die onder andere naar de dialect*kennis* van Vlaamse universiteitsstudenten gepeild heeft. Op een vijfpuntenschaal konden ze hun eigen dialectkennis inschatten, vanaf 1 = 'zeer slecht' tot 5 = 'zeer goed'. We geven per streek het percentage studenten die nog een 4 of een 5 ingevuld hadden (dus met een goede à zeer goede kennis):

West-Vlaanderen:	66 %
Antwerpen:	47,5 %
Waasland:	42 %
Brabant:	33 %
Oost-Vlaanderen:	27 %

Opmerkingen:

1. Oost-Vlaanderen = de westelijke 2/3 van de provincie
2. Brabant: inclusief de Oost-Vlaamse Denderstreek
3. Waasland: hier als een ietwat apart dialectgebied beschouwd
4. Antwerpen: Aangezien licht bijgeschaafd dialect hier vaak als tussentaal of zelfs Algemeen Nederlands beschouwd wordt, moet het cijfer nog behoorlijk hoger liggen dan 47,5 procent.

In diezelfde studie werd ook naar het taal*gebruik* in een aantal situaties (ook hier gaande van erg informeel naar heel formeel) gepeild en dat gaf de volgende resultaten:

	West-Vlaams	Oost-Vlaams	Waasland	Antwerpen	Brabants
dialect	52 %	27 %	39 %	40 %	38 %
tussentaal	13 %	28 %	21 %	27 %	24 %
Algemeen Nederlands	35 %	45 %	40 %	33 %	38 %

Beide tabellen geven duidelijk te kennen dat in het 'echte' Oost-Vlaamse dialectgebied zowel de dialect*kennis* als het dialect*gebruik* een Vlaams dieptepunt bereiken (mogelijk op Limburg na, waarvoor bij dit onderzoek onvoldoende informanten beschikbaar waren). Helemaal in dezelfde richting wijzen de bevindingen van Sabbe (2005) in het West-Vlaamse Zedelgem. Terwijl volgens de tabel op p. 93 enkele oost-Vlaamse plaatsen voor 14 taalgebruikssituaties (informeel → formeel) een gemiddelde gebruiksscore haalden van 28 procent (De Pinte) à 50 procent (Gijzenzele), werd in Zedelgem een gemiddelde van 68 procent genoteerd!

Algemene conclusie(s): *in Oost-Vlaanderen zijn de dialectattitudes het minst positief en bereiken de scores voor dialectkennis en -gebruik een Vlaams dieptepunt.* Suggesties ter verklaring van een en ander zijn al eerder gegeven. Als we ten slotte nog willen kijken naar het sociaal profiel van wie het meest en wie het minst het dialect de rug toekeert, dan kan de volgende tabel ons heel wat leren:

dialect	LEEFTIJD			SEKSE		MILIEU		
	jong	mid.	oud	vr.	man.	laag	mid.	hoog
De Pinte	0	36	48	18	32	41	26	16
Melle	30	53	64	39	59	64	50	33
Gijzenzele	36	50	63	44	56	89	61	–

De tendensen kunnen moeilijk duidelijker zijn:

1. *Qua leeftijd*: hoe jonger, hoe minder dialect. Vooral in een forenzengemeente van allochtonen als De Pinte moeten we bij de jeugd werkelijk van een totale dialectclash spreken.
2. *Qua sekse*: Mannen gebruiken meer dialect dan vrouwen, maar het verschil is groter naarmate het om plaatsen gaat waar sociaal prestige hoger in het vaandel geschreven staat (vergelijk De Pinte) dan samenhorigheid (vergelijk vooral Gijzenzele).
3. *Qua sociaal milieu*: hoe lager het sociaal milieu, hoe meer het dialect nog het communicatiemiddel is. Hier geldt enigszins dezelfde bedenking als bij de factor sekse.

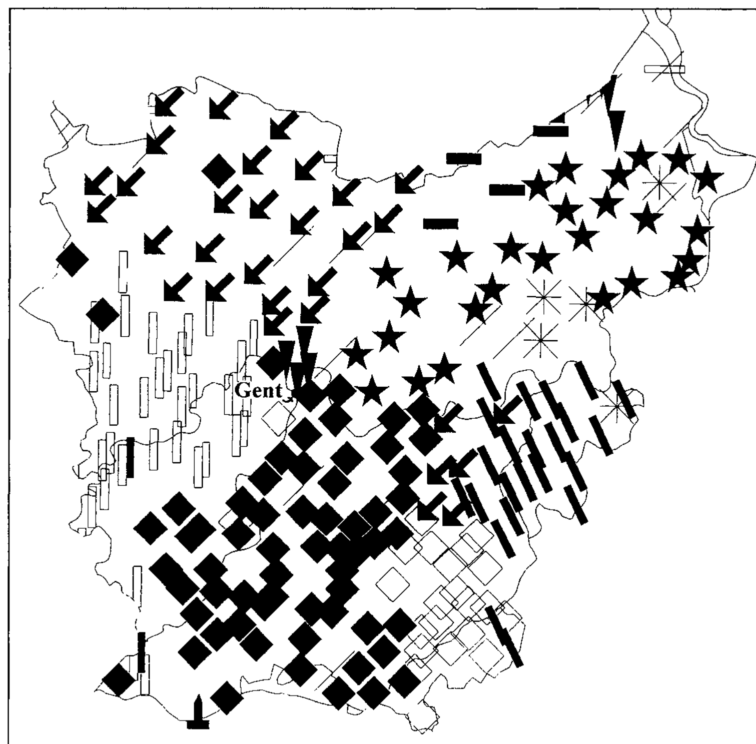
De hardnekkigste dialectgebruikers hebben in Oost-Vlaanderen dus geen ander sociaal profiel dan elders in West-Europa: het zijn oudere mannen uit een lager sociaal milieu.

7.3 Dialectverlies

Uit de vorige hoofdstukken is duidelijk gebleken dat in Oost-Vlaanderen (net als elders in Vlaanderen, maar dan in de sterkste mate) steeds minder mensen in steeds minder situaties nog dialect spreken. Dat komt niet alleen neer op *functieverlies*, maar ook op *structuurverlies*. Hiermee bedoelen we dat de (Oost-Vlaamse) dialecten steeds meer uitvlakken onder invloed van en in de richting van de standaardtaal of (soms) de vrij sterk op Brabantse leest geschoeide tussentaal. Het is echter niet zo dat alle onderdelen van een (Oost-Vlaams) dialect even vatbaar zijn voor uitvlakking door het verlies van basiselementen. Gemiddeld zal de woordenschat eerder/sterker uitvlakken dan de grammatica en de klankleer, maar ook dat moet nog genuanceerd worden.

(a) *Woordenschatverlies*

Woorden dienen om een achterliggend begrip (bijvoorbeeld 'vlinder', 'fietsstuur') te 'benoemen'. Hoe minder vaak een begrip benoemd moet worden, hoe meer kans dat de authentieke dialectbenaming vervangen wordt door het Algemeen Nederlandse equivalent. Laten we ter illustratie even de wereld van de natuur (fauna en flora) betreden. Door de algemene vervreemding

Kaart X.

De oude VLINDER-benamingen in Oost-Vlaanderen

botersnep	*schoenlapper*
flief(l)outer, -flieflotter	*vliegenbout(er)*
flief luiter	*botervijver*
(mar)mot	*vliegewouter*
papillon	*vlinder*
pemel, pepel	*zomervogel*

van de natuur weg zijn er in korte tijd een schat aan oude fauna- en flora-woorden verdwenen. Ik geef hier een frappant voorbeeld van: de benamingen van de *vlinder*. Kaart X visualiseert de Oost-Vlaamse dialectbenamingen voor dat diertje in de periode 1925-1935. Het kaartbeeld bevat zomaar even-

tjes twaalf verschillende Oost-Vlaamse vlinderbenamingen die samen een erg bont palet vormen. In 1993 heeft Jacques Van Keymeulen bij jongeren een nieuwe enquête gehouden naar *dialect*benamingen voor allerlei begrippen, waaronder 'de vlinder'. De resultaten waren effenaf verbijsterend: van die traditionele benamingen hadden alleen nog enkele *pepel*/*pemel*-vermeldingen in de Denderstreek de grote kaalslag overleefd. Daarnaast werd alleen nog de Algemeen Nederlandse term *vlinder* opgegeven ...

Als we daartegenover nu de benamingen voor de nog frequent voorkomende *paardebloem* bekijken (zie de aflevering over flora van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten, 2002), dan zien we dat de benaming *pisseblom(me)* nog heel nadrukkelijk aanwezig is in heel Oost-Vlaanderen, naast nog wat andere oude termen als *mollesla*, *melkdistel* en *suikerij*.

Ook de gebruikssfeer van een dialectwoord kan zijn overlevingskansen mee bepalen. Zo zullen woorden voor begrippen uit de schoolsfeer vlugger verdwijnen dan woorden voor zaken uit de huis-tuin-en keukensfeer. Enkele voorbeelden uit het Oost-Vlaamse dialect van Lotenhulle (vergelijk Sergeant 1995):

schoolsfeer		huis-tuin-keukensfeer	
ca(r)nassiere			
(boekentas)	61 %	piele (zaklamp)	98 %
bulletin (rapport)	47 %	kloefen (klompen)	84,5 %
		stute (boterham)	81,5 %
		almanak (kalender)	78 %
		aker (emmer)	76,5 %
		stasen (sokken)	48 %

Dat dialectwoorden niet altijd roemloos ten onder hoeven te gaan maar ook (eventueel tijdelijk en in een speciaal jargon) een succesrijke promotie kunnen ondergaan, bleek enige tijd geleden nog aan het Gentse bijvoeglijk naamwoord *wijs*. Dat betekende aanvankelijk alleen maar 'verstandig', maar in de jaren tachtig onderging het allereerst onder de Gentse jeugd allerlei positieve betekenisverbredingen (ook 'sympathiek', 'leuk', 'fantastisch'). Korte tijd nadien was het echter in z'n nieuwe betekenissen al zowat overal in Vlaanderen in jongerentaal doorgedrongen. Nu, nog geen twintig jaar later,

is het alweer op de achtergrond geraakt en vervangen door jongere modewoorden (zoals *(kei)tof*, e.d.). Waarmee nog maar eens aangetoond is dat woorden een vluchtig bestaan leiden.

(b) *Grammaticaverlies*

Van grammaticale aspecten (woordvormen en woordvolgorde) is de dialectspreker zich het minst bewust, vooral wegens het sterk abstracte karakter van dat soort elementen.

Bij de meest concrete aspecten binnen dat domein zien we echter eveneens zo'n uitvlakkingstendens (doorgaans maar niet exclusief in de richting van het Algemeen Nederlands) aan het werk. Als voorbeeld geef ik de meervoudsvorming van eenlettergrepige naamwoorden. In het Algemeen Nederlands is de meervoudsuitgang *-en* hier de regel (bijvoorbeeld *huizen, deuren, stieren*) maar er zijn enkele uitzonderingen op *-s*: *koks, ooms, maats*, enz. In de (vooral westelijker) traditionele Oost-Vlaamse dialecten zijn die *-s*-meervouden wat couranter: bijvoorbeeld ook *roks, broeks, haans, stiers, zoons*. Die *-s*-vormen zijn nu volop aan vervanging door *-en* toe, maar het eerst bij de minst frequente woord(vorm)en en het laatst in de frequentste (zo is *stiers* → *stieren* nagenoeg voltooid, *zeuns* → *zeunen* hoor je nog niet).

Met abstracte(re) grammaticale aspecten is het echter weer heel anders gesteld: van zulke dialectismen/regiolectismen (alsook van hun verschil met het Algemeen Nederlands) zijn veel dialectgebruikers zich niet bewust, zodat ze die zelfs onopzettelijk transfereren naar hun tussentaal- en zelfs naar hun informeel standaardtaalgebruik. Een treffend voorbeeld hiervan levert het 'overtollige' DAT na een woord dat een bijzin inleidt, dat we in hoofdstuk 4 onder punt 4.5. besproken hebben (voorbeeld: *'k weet nie' wanneer DAT-ij komt*). (Oost-)Vlamingen moeten expliciet op het lokale karakter van zo'n constructie gewezen worden (en dan nog ...).

(c) *Verlies van klankaspecten*

Op het vlak van structuurverlies vertoont de klankcomponent van een (Oost-Vlaams) dialect een erg complex gedrag. Dat hangt vooral samen met de complexiteit van die component zelf. Op grond van bepaalde aspecten kunnen we zeker nog *drie subcomponenten* onderscheiden:

c1 *tertiaire* elementen
c2 *secundaire* elementen
c3 *primaire* elementen

c1 *Tertiaire aspecten*
Die kunnen we samenvatten onder de term '*accent*'. Het gaat om heel diep ingewortelde, automatische uitspraakmechanismen (-gewoontes), waar de spreker zich nauwelijks of niet bewust van is. Accentaspecten uit het 'echte' Oost-Vlaamse kerngebied zijn onder andere de verwarring van *g-/h-*, de realisatie van tweeklanken als eenklanken, de slordige articulatie van medeklinkers.

c2 *Secundaire aspecten*
Die zijn makkelijk herkenbaar als elementen van het veeleer regionale dan strikt lokale klanksysteem. De gebruiker van dat systeem is er zich eerder passief van bewust in die zin dat een alternatieve realisatie meteen als 'foutief' opgemerkt en gecorrigeerd zal worden. Bij de overgang naar het Algemeen Nederlands zijn zulke elementen makkelijk onderdrukbaar. Men 'herkent' een secundair kenmerk als een element van (onder andere) z'n eigen klanksysteem, maar de identificatiegraad ligt laag. Een Oost-Vlaams voorbeeld is de klank *uuë*, die in ettelijke tientallen woorden aan Algemeen Nederlands *oo* beantwoordt (bijvoorbeeld *groot, dood, doos, lopen, doof, rook, oog, oor, poort, klooster*). Een Oost-Vlaming zal deze *uuë* echter niet als een heel specifiek, laat staan een heel speciaal of uniek kenmerk van 'zijn' dialect ervaren.

c3 *Primaire klankaspecten*
Die zijn heel specifiek/typisch voor één of een paar dialecten. De sprekers van dat of die dialecten zijn er zich in hoge mate van bewust en identificeren er zich meestal in hoge mate mee. Het zijn vooral die (klank)kenmerken die 'verwerkt' worden in zogenaamde sjibbolets of herkenningsgezegden. Een paar Oost-Vlaamse voorbeelden van 'primaire' klankkenmerken:

- Voor Maldegem: de ronding van oude *ee* (Algemeen Nederlands *ij*) tot *eu*: bijvoorbeeld *preus* = prijs, *reupe* = rijp, *feune* = fijn. Zie ook het sjibbolet '*veuvenveuftig euzderen veuzen*' (vijfenvijftig ijzeren vijzen).
- Voor Ninove: de realisatie van 'scherplange' *oo* als *eu*: bijvoorbeeld *breud* = brood, *deus* = doos, *leupen* = lopen, *eug(e)* = oog, *scheun* = schoon, enz.

Met betrekking tot dialectverlies/dialectresistentie van klankelementen mogen we nu de volgende tendensen formuleren:

1. Bijzonder hardnekkig is iemand z'n klankvormelijke 'nestgeur', z'n *accent.* Zelfs bij een goedgeschoolde Gentenaar of Gentse verraadt het 'accent' de herkomst.
2. De resistentiefactor van *secundaire* klankkenmerken is erg wisselvallig. Hier kunnen nog andere factoren de doorslag geven. In dit verband noemen we er slechts twee: het aantal woorden waarin een dialectklank voorkomt en de frequentie van die woorden. Zo zien we Oost-Vlaamse *uuë* (zie boven) in heel veel woorden voorkomen en vele van die woorden hebben een hoge frequentie (bijvoorbeeld *groot, brood, lopen, doos, ook, rook, oog, oor, schoon, oosten*). Gevolg: Oost-Vlaamse *uuë* is (voorlopig) heel resistent.
3. Het verlies of de resistentie van *primaire* klankkenmerken moeten we beoordelen in relatie tot de hoge bewustzijnsgraad: een en ander hangt in eerste instantie af van de intentie van de dialectgebruiker. Wil hij/zij bij externe contacten vooral een goede verstaanbaarheid nastreven, dan zal hij/zij primaire kenmerken reduceren of zelfs prijsgeven. Wil hij/zij echter bij interne contacten zijn of haar verbondenheid met de lokale gemeenschap accentueren dan zal hij/zij de primaire kenmerken volop inzetten. Op langere termijn zijn primaire kenmerken wegens hun kleinschaligheid vaak vroege verliezers, maar ze kunnen zich evenzeer ontpoppen tot de harde kern van het 'eigen' taalsysteem en als zodanig revivalgevoelig zijn.

8. Dialectcultuur en -literatuur

8.1 Dialectcultuur

In (Oost-)Vlaanderen zijn er nauwelijks verenigingen wier belangrijkste bestaansreden erop gericht is het lokale dialect in stand te houden en (zelfs) te propageren. De enige mij bekende vereniging van die aard is de *Gênsche Sosseteit*, die in Gent al op een zekere traditie terug kan blikken. Zij organiseert jaarlijks een paar dialecthappenings en kent ieder jaar ook een 'Gents handje' toe aan personen die zich verdienstelijk gemaakt hebben op het vlak van de propagering en de studie van het Gents. In het *Huis van Alijn*, Gents onvolprezen Museum voor Volkskunde, is er in 2003 een heuse dialectenkamer ingericht, waar bezoekers kennis kunnen maken met geluidsfragmenten van heel veel Vlaamse dialecten. Uiteraard is daarbij speciale aandacht besteed aan het uitermate versnipperde dialectlandschap in Oost-Vlaanderen. Verder zijn er in Oost-Vlaanderen een aantal *werkgroepen* ontstaan die de redactie van een lokaal dialectwoordenboek op het oog hebben.

Heuse dialectclubs op z'n Nederlands, waar men bijeenkomt om dialect te spreken en allerlei literaire teksten in het dialect voor te dragen, zijn mij in Oost-Vlaanderen onbekend. Dat hangt m.i. vooral samen met de heuglijke constatering dat in (Oost-)Vlaanderen de dialecten alles samen nog voldoende merk- en vooral hoorbaar zijn in het openbare leven.

Het is in (Oost-)Vlaanderen ooit zelfs zo geweest dat er veeleer anti-dia-

lectverenigingen opgericht werden dan echte dialectclubs. Die anti's waren doorgaans lokale of regionale afdelingen van de 'Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal', die onder andere in scholen A.B.(!)N-acties organiseerden en die kwamen doorgaans in eerste instantie neer op ware hetzes tegen alles wat ook maar enigszins naar dialect zweemde.

Thans zien we ook in Oost-Vlaanderen een ruime belangstelling voor dialect(en) opborrelen in allerlei socioculturele (maar niet specifiek op dialect gerichte) verenigingen. Vaak worden dialectologen uitgenodigd om lezingen ter plekke te komen houden. Daarbij komen steeds weer dezelfde twee thema's aan bod: (1) het regionale dialectlandschap en hoe dat historisch gegroeid is en (2) dialect versus Algemeen Nederlands, met onder andere de prangende vraag waarom 'we' onze kinderen nog in het dialect zouden opvoeden.

Van overheidswege wordt dialectcultivering zeker niet rechtstreeks gefinancierd. Wel is het zo dat de provincie Oost-Vlaanderen altijd een gul subsidiënt is geweest van het UGent-project 'Woordenboek van de Vlaamse Dialecten'. Het gebeurt verder ook geregeld dat lokale dialectwoordenboeken op financiële steun van het lokale gemeentebestuur mogen rekenen.

8.2 Dialectliteratuur

Van een traditie om literaire teksten met opzet in het dialect te schrijven is er in Oost-Vlaanderen zeker geen sprake. Literaire werken werden in principe in een vaak enigszins gewestelijk gekleurd Algemeen Nederlands geschreven. Die gewestelijke kleur was dan meestal meer het gevolg van niet beter kunnen dan van opzettelijke regionalisering. In realistische en vooral naturalistische werken was er wel een neiging om dialogen zo getrouw mogelijk in het dialect weer te geven. De Nevelse naturalistische schrijver *Cyriel Buysse* (1859-1933) was ook hierin de absolute voorganger. Aan zijn naturalistische novelle 'Grueten Broos' (1901) ontlenen wij ter illustratie twee kort op elkaar volgende fragmenten (beide ontleend aan het *Verzameld Werk* van Cyriel Buysse: Brussel, A. Manteau, deel 4 (1977), uitg. dr. A. Van Elslander en A.-M. Musschoot):

fragm. 1 p. 174-176:

En de laatste wagen was pas bij lantaarnlicht gelost, en de werklui zouden

eindelijk weer naar huis mogen gaan, toen plotseling nóg een boer op de binnenplaats verscheen, verwilderd hollend en hijgend, met smekende stem tot in de groep rond de lantaren geschaarde werklui:

– Och, meinschen, as 't ulder b'lieft wilde mij uek nog lossen!

'k Zoe hier al lang geweest hën, moar 'k hè onderwig breuke g'had en 'k kome van zue verre!...

De werklui slaakten een kreet van verontwaardiging en woede. Zij waren doodgebeuld, zij kónden niet meer. De gedachte, dat zij nu nog weer zouden gaan sjouwen, in slijk en duisternis, op gevaar af zich te verongelukken, deed hen razend worden. En een van hen kwam naar de boer, dreigend vloekend, met zwartfonkelende ogen in zijn uitgemergeld, bleek gelaat:

– Gie stomme, smeirigen boer! Veur wie aanziet g'ons dan? Miende da we biesten zijn?

Zonder zich boos te maken onder de belediging, enkel bezorgd om zijn wagen gelost te krijgen en dan weer naar huis te mogen gaan, drong de boer aan, bedaard en nederig:

– Ha moar, meischen, as't ulder blieft doe 't toch, 'k zal ulder 'n beetsen helpen. 'k Ben hier mier of vier uren van huis en dat 'n es toch mijn schuld niet as-e 'k ik breuke gehad hè!

Een deur in de fabriek ging open en meneer zelf kwam op 't gerucht naar buiten:

– Wa es dat hier? Wa gebeurt er hier?

Smekend, huilend haast, herhaalde de boer ook voor hem zijn verzoek.

– Tut! tut! tut! niemandalle! G'n moest moar op tijd komen! klonk 't barse antwoord.

– O, meniere, as 't ou blieft, meniere, lost mijne woagen, 'k ben toch zue verre van huis! smeekte de boer nog wanhopiger. En in meneer ontwaakte een soort medelijden. hij vond het toch wel zielig voor die arme man die van zo ver kwam, die nog zo ver weer terug moest. Hij had hem eigenlijk wel graag geholpen, als het nog gekund had. maar het was laat en donker, en zijn werklui waren afgebeuld, en het begon alweer harder en harder te regenen. Het was niet menselijk die afgematte lui daar nog eens door te jagen. En hij zei't de boer, niet ruw meer maar beslist:

– 't En es nie meugelijk; 'k 'n kan d'er niets an doen! 'k 'n Kan die meinschen deur da were nie mier buite joagen.

De boer kreunde het uit van droefheid; en pijnlijk hoofdschuddend keer-

de hij zich reeds om, toen een van de arbeiders, Grueten Broos, een sterke, flinke jongeman, naar voren trad met de woorden:

– Hawèl, meniere, we zillen 'em tóch lossen, as er mij iemand wil helpen. Moar den boer moe'ne pot dzjenuiver geen!

De boer juichte: 'Ge krijgt'em! ge krijgt 'em!' en dadelijk liep hij om zijn wagen, bang dat het nog mocht veranderen, terwijl een tweede arbeider, Zwart Feelken genoemd, nu ook zijn hulp kwam aanbieden.

fragm. 2 p: 176-177:

En zij hadden enkel 't gevoel van een knagende honger, van die folterende honger waaronder de werklui dadelijk lijden, zodra 't gewone uur van hun armzalige maaltijden ook maar eventjes voorbij is.

– Nondedzju! Feel, jongen, ik hè honger, zei af en toe Grueten Broos, wijl ze met inspanning over het plankenvlak liepen. - 'k Zoe nondedzu 'n peird de rug uit eten!
– Ik uek, nondedzju! antwoordde Zwart Feelken. -'k Zie nondedzju de gelewe biestjes vliegen!
– 'k Ben blije dat 't zoaterdag es, zulle! 'k Zal d'r wa an doen, an moeders huefvlakke, hijgde Grueten Broos.
– Ik 'n krijge moar alle viertien doagen 'n kier vlies, en mijn beetsen es dikkels zue kleine dat 't mij nie'n smoakt, antwoordde Zwart Feelken.
Hol roffelden de laatste bieten over het hout van de wagen. Hij was eindelijk leeg, en met een zware zucht van verlichting gooiden de mannen hun draagbak omgekeerd op de stapel.

Haastig, bij het weifelende schijnsel van de lantaren, werd 't gewicht bepaald. En Grueten Broos liep dwars door de tuin naar 't woonhuis om het aan te geven, terwijl Zwart Feelken even binnen de fabriek op hem zou wachten.

Sommige van zijn toneelstukken zijn zelfs helemaal in het dialect gesteld, behalve uiteraard de passages die voor niet-dialectsprekers voorbehouden waren, zoals de woorden van '*meniër den b'ron*' (= de baron) in Vlaanderens beste en succesrijkste toneelstuk '*Het gezin van Paemel*' (1903). Wij nemen hieronder de scène op waarbij 'menier den b'ron' en zijn gevolg een bezoek brengen aan Boer Van Paemel op diens erf:

Allen gaan langzaam weer zitten. De baron kijkt wantrouwend onderaan zijn stoel. In de achtergrond ziet men Desiré hinkend heen en weer rijden met een kuip op de kruiwagen.

DE BARONES	*(tot van Paemel)* Enfin, Van Paemel, om tot ons gesprek terug te kom, wij zul gaarne wil dat die Masco hier nie mier kom. Wil uw dochter met hem loop dat moet zij weet, maar hier mag die Masco niet meer kom of gij moet verhuis.
CORDULA	*(verontwaardigd)* Zue! ... *(beledigd in huis af)*
VADER VAN PAEMEL	't Es het goed, Mevreiwe, ge zij gulder hier miester, hij 'n zal hier nie mier komen ... Moar nondemilledzu!... *(Verontwaardigd gebaar van de barones)* Pardon Mevreiwe, 'k wille zeggen dat 't zulk 'n dijngen zoe zijn veur mij da ze mee hem moest wigluepen. 'k 'n Kan ze nie remplaceren, Mevreiwe. Mijn wijf 'n is moar 'n halve panne mier, mijn ouwste dochter zit huele godsche doagen in 't kluester of in de kirke, 'k 'n zou verdeke nie anders mier hên of Romanie, *(wijst naar Romanie)* die huel broaf en nistig es, moar toch nog zue jong, Mevreiwe.
DE BARONES	Ja, Van Paemel, dat doe mij spijt, maar ik moet u toch nóg iets zeg. Ik zal zeer gaarn uw jongste dochter daar *(wijst naar Romanie)* in mijn dienst neem om haar op te voed als femme de chambre.
ROMANIE	*(verschrikt)* Och hiere!...
DE BARONES	Voor mijn zoon Maurice, die binnen enige maand gaat trouw (wijst naar Germaine) met mademoiselle de Saint-Siffrides. In den achtergrond ziet men Désiré drukker met kruiwagen heen en weer gaan).
MOEDER VAN PAEMEL	*(wanhopig)* Ha, moar Mevreiwe toch! Ha, moar Mevreiwe toch!
DE BARONES	Ja ... ik heb ze nodig, en ik zal zeer verlang dat zij zal kom. *(tot Romanie)* Gij heb daar toch niets tegen om op de kasteel te kom, en daaarna bij mijnheer Maurice, nietwaar, Romanie?
ROMANIE	*(diep treurig)* Ha ... os 't absoluut moet, newoar, Mevreiwe? Ge zij gulder ons miesters en we moete wij g'huerzoamen.

	Moar 'k zoe toch zue veel liever thuis blijven. (Zij begint te schreien).
VADER VAN PAEMEL	*(krabt zich wanhopig in de haren)* Hêjêjêjêjêjêje! Woar moet da hier noartoe! Woar moet dat hier noartoe?
MOEDER VAN PAEMEL	*(insgelijk in tranen)* Och Hiere! da zijn dijngen! da zijn toch dijngen!
DE BARONES	Gij hebt zeer ongelijk, Vrouw Van Paemel, van daarvoor te schriem. Het is een grote eer die ik uw dochter aandoe. Het is tegenwoordig heel moeilijk om goede femmes de chambre te krijg, en dat ik haar neem is een bewijs dat ik confiance in haar heb. Zij zal bij mij schone manier leer en u een schone huur aanbreng, veel meer dan zij hier op de boerderij kan verdien.
MOEDER VAN PAEMEL	Och Hiere, Mevreiwe, wa zijn wij, boerenmeinschen, mee die schuene menieren? Dat 'n dient ons toch tot niets.
	Sinds een ogenblik heeft Germaine haar zakdoek uitgehaald en houdt hem voor haar neus, alsof zij vieze lucht rook. Maurice doet weldra hetzelfde. Op haar beurt snuift de barones wantrouwend de lucht op.
MAURICE	*(tot de barones)* Quelle peste ici, mère! Qu'est-ce donc?
DE BARON	*(haalt ingsgelijks zijn zakdoek uit)* Oh!... C'est insupportable!
DE BARONES	*(ook plotseling met haar zakdoek vóór de mond)* Pouah... Qu'est-ce qui se passe! D'où vient cette odeur nauséabonde? (tot Van Paemel) Wat is dat hier voor abominabele stank, Van Paemel?
VADER VAN PAEMEL	*(verwonderd)* Ne stank, Mevreiwe!?... 'k 'n geriek ik niets.
MAURICE	*(wijst naar Désiré in de achtergrond)* Oh! c'est là, cet homme avec sa cuve. Il transporte des ordures.
VADER VAN PAEMEL	Ah joa! 't es misschien Desiré. Hij es bezig mee oale voeren. We moeten toch zurgen veur ons eirdappels en ons boterhammekes, newoar, Mevreiwe?
GERMAINE	Ah!... c'est ça qui fait les pommes de terre et le pain! Quelle horreur! Je ne mangerai plus que de la pâtisserie!

(Uit: *Verzameld Werk* van Cyriel Buysse; Brussel, A. Manteau, deel 6 (1980), uitg. dr. A. Van Elslander en A.-M. Musschoot).

Van een heuse rage (op z'n Nederlands) om literaire teksten met opzet in het dialect te (proberen) schrijven, is er voorlopig in (Oost-)Vlaanderen geen spoor en ik zie die ook niet meteen op gang komen. (Oost-)Vlamingen hechten er precies sterker aan om hun dialect – *als* ze het nog gebruiken – in een 'life'context te laten functioneren: thuis, met de vrienden en de buren, in het stamcafé en (soms nog) met de collega's.

9. Dialectteksten

Hoewel Oost-Vlaanderen geen traditie van literaire tekstproductie in het dialect kan voorleggen, bestaan er toch in een geschreven, gesproken of gezongen vorm allerlei teksten in een Oost-Vlaams dialect. We proberen hieronder een enigszins gestructureerd overzicht te geven.

9.1 Filologenwerk

In de negentiende eeuw, de eeuw van de historisch-vergelijkende taalkunde, namen filologen en romantische taalminnaars het initiatief om van bekende verhalen een versie op te tekenen in allerlei dialecten. Op die manier zouden ook de veelkleurige dialecten bij de wetenschappelijke taalvergelijking betrokken kunnen worden. Het verhaal dat bij uitstek gekozen werd om in een dialectversie uitgeschreven te worden, was de parabel van de verloren zoon. In 1874 verscheen van de hand van de Fries Johannes Winkler het *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*, waarin die parabel in enkele honderden dialectversies (van de Waddeneilanden tot Frans-Vlaanderen en tot Aken) opgenomen werd, samen met wat taalkundig commentaar. Voor de transpositie naar een lokaal dialect deed Winkler een beroep op een plaatselijke letter- of geschiedkundige. Voor Oost-Vlaanderen verschenen in het *Dialecticon* dialecttransposities voor: Sint-Niklaas, Eeklo, Maldegem, Kleit(!), Gent (2x), Wetteren, Ninove, Eichem (Appelterre), Geraardsbergen,

Oudenaarde én Deinze.

Ter illustratie geven we hieronder de dialecttransliteratie van Ninove:

Doa was ne kieë ne mensj, die twië zoenen oa.

En de joengste van die twieë kadeeën za tege za voar: voar! gee' ma 't poart da' ma toekomt. En de voar gaf em za poart.

Ewat daor noar es de joengste zoen, as en za poart g'ad oa, noar en ander land getrokken en doar eet en a'moal za geldjsj vertieërd met 't slecht vravolk.

As 't a'moal op was, es 't er iin da'land nen dieren tijd gekommen en a begoest oenger te krijgen.

A es oa'gegoan, en a eet em ba nen pachter van da'land geweest verieren, en den dieën eet em noa za pachthof gezonnen om de verkes te wachten.

A zoe'gêre zanen buik gevildjsj emme met den draf die de verkes oaten; moar a en kreeg 't van nieman nie.

Tên za en tege za zelven: oe veel knechten en zijnj der niet ii ma voars uis, die mieër t'eten emmen as 'k iik, en iik sterf ier van onger.

'K za' ba ma voar goan en 'k zal em zeggen: voar! 'k em koad gedoan tegen den emel en tegen a!

Na en ben iik ne mieër werd da'ge ma nog a zoen oetjsj; pak ma vur ieëne van a knechten!

En a giink oan noa za voars uis. As en omtrentjsj 't of kwamp, zag en za voar en en dieë kreeg kompassie mê'em. A pakten em iin zaan erremen en a kisten em.

Tên za de zoen: voar! 'k em koad gedoan tegen a. Ik en ben nie werd da'ge ma nog a zoen oetjsj.

En de voar za tege zan knechten; spoedjsj eilen, en doet em seffes schiuen diingen oan en stek ne riink oa' zane viinger en schoenen oa'zan voeten.

En doet e vijtjsj kalf diued, om kermis t'aven.

Want iik pêesden da' mane zoen diued was en a leef na nog; a was verloeren en a es van-er gevonnen. En ze begoeste plezierig t'eten.

Den aaste zoen kwamp noar uis van 't veldjsj en as en bekans t'uis was, ieurden a ziingen en dansen.

En a riep ieën van de knechten en vroeg wat laweit dat dat doa was.

De knecht za: a brier es kommen en a voader eet 't vijtjsj kalf doe sloan omdat em nog kloek en struis was.

Joa moar, den aaste wierd koad, a speldjsj me zanen kop en a en wa nie binne goan. De voar es tên ba em gekommen en begoest em te fledderen.
Tên za den aasten tege za voar: iik em na ziue veel joaren ba a geweest en altijd gedoan da' ge ma gezêed etjsj, en g' en etjsj ma allensj nog ned ieëne kieër nen bok gegeven om mê' maan vrinjen kermes t'aven.
Moar as aën deegeniet t'uis komt, die a'moal zaan ortjes met 't slecht vravolk opgedoan eet, tên doe je ga 't vijtjsj kalf sloan.
En de voar za: joengen! g'etjsj ga altijd ba ma geweest en a' da' 'k iik oa, oa je ga. We moste na ne keë kermes aven en plezierig zijn; want ik miendjsjen dat a brier diued was en ge moetjsj pêezen dat en va-er leevetig geworren es; a was verloeren en a es van-er gevonnen.

Die transliteraties stellen ons vaak in staat om oude dialectkenmerken te achterhalen, maar tegelijk is ook duidelijk dat de wetenschappelijke waarde sterk beperkt werd door onder andere de onbeschikbaarheid van een internationaal fonetisch schrift en de uiteindelijk toch wel grote tekstverschillen (die een vergelijking voor bepaalde verschijnselen in de weg stonden). Deze 'Verloren Zoon' – traditie was in Oost-Vlaanderen echter al vroeger op gang gekomen. De eerste transliteraties van de parabel in een Oost-Vlaams dialect verschenen al in het *Belgisch Museum*, een tijdschrift dat door Jan-Frans Willems in 1837-1846 in Gent uitgegeven werd. Uit de vierde jaargang putten wij de versie van Eeklo (1840):

Daer was ne kiër ne man die twië zeuns haê. In de jonkste van de twië zei tot zy voadere: voadere, geef my myn wiëzepenningen. In hy diëldeg'hulder 't goed. In een beetjen daër naër de jonkste zeune, ost hy amaël te gër haë is giël verre ga reizen, in hy é ginter al zy goe verteerd, in e slecht leven geleefd. In ost hy al vertierd haë, wierder ginter ne gruëten dieren tyt, in hy kreeg aermoede. In hy paktege zy gat in zijnen aerme in hy gynck by nen burgere van da land: in den dienen zond hem naer zy land, om de verkens te wachten. In hy zoe geern zynen buik gevuld hên met den draf, die de verkens aten, in der en was nieman niet dieter hem va gaf. In os hy zynen staët gynck overpeinzen zeit hy: daër zy zoo veel diensboon van my voadere, die meer of bruët genoeg hên, in 'k zytte 'k ik te zwelten; 'k zal opstaën in naër my voadere gaën, in 'k zal hem zeggen: voader, 'k em misdoën vur ui in vur God; 'k be zuë vele nie weerd da'k uië zeune genoem worde. Pak my vuër iënen van ui diensboon. In hy stond op in hy gynck naer zy voadere. In os er hy nog al en ende va

was, zag zy voader hem, in hy krieg zyne moed vol, in hy liepter naër, in hy vlog hem an den hals. In de zeune zei hem: voadere, 'k hem misdaën vur ui in vur God; in 'k en be zuë vele nie weerd, da'k uië zeune genoem worde. Maer de voadere zei aen zyn diensboon: bryngt hier 't beste kleed, in doeget hem aën, in stekt hem ne rynk an zyne vyngere, in schoens a zyn voeten. In brynget vet kalf, in slaëget, in laët ons eten, in ons verzetten; want myne zeune, die je daër ziet, was duët, in hy is were in 't leve gekomen, in hy was verloren, in hy is weerom gevonden. In ze begoesten hulder te verzetten.

In zyne aewsten zeune was in den akkere, in os hy afkwam in 't huis vertegendege, huërdeg'hy 't zingen in 't lawei hewwen. In hy riep eene van de diensboon in vroeg hem wat er daër te doe was. In dien dien zei hem: ui broere is t'huis gekommen, in ui voader heet 't vet kalf geslegen, om dat hy hem streus in gezond were gekregen heet. Maër hy wier dul, in hy wildeg' in huis nie gaen (zoet hi wel,) Maër zy voader kwam buite in sprak hem schuëne. Maër hy gaf hem vuër antwoorde: zie ne keer, 'k diene 'k ik ui nui ol zuë veel jaër, in 'k en hên nog van zuë leven ui orders niet te buite gegaën, in g'en hemmy nog giën kiër nen bok gegên, om my me myn vrienden ne keer e lyf te maëken; maër os daër die zeune t'huis gekommen es, die ui goed mé 't slecht vrewwevolk opgemaekt heet, ei-je vuër hem 't vet kalf geslegen. In hy zei hem; my kind, g'heg gy altyd by my geweest, in ol dat 'k ik ê, ei-je gy. Ge moest tans maër liever wel gezin zyn in blye, wan ui broere daër was duët, in hy is were in 't leve gekomen, in hy was verloren, in hy is were gevonden.

9.2 Over volksmensen in de volkstaal

Vooral Gent kan bogen op een ook in de tijd respectabele traditie om stukjes/schetsjes over de (Gentse) volksmens in het alledaagse leven neer te schrijven in een zo authentiek mogelijk dialect. De pionier van dit genre is m.i. de Gentse auteur (vooral van spectatoriale geschriften en novellen) *Karel Broeckaert*. In zijn boek '*Borgers in den Estaminet*' (1797) worden nogal wat conversaties onder Gentse volksmensen in het Gents weergegeven. Als voorbeeld geef ik hieronder een fragment uit een gesprek over 'uytsteekberden' (= panelen met de naam van een herberg), samen met een parallelvertaling:

'Maer eer dame schêen, 'k moê uy nog wat anders vraegen. Daer kwam gisteren iemand in myn huys, en hy zag daer op mijn agterplaetze, in myn hoveken, wat

leliën staan. – Hoe, zegt hy my, hoe kunde gy zoo onvoorzigtig zyn van die bloemen nié weg te doen. – Wete wel danze verboden zyn, en dagge risqueert dat uyw huys geconfisqueerd zal worden? – 'K en wete daer niet van, zyde kik hem. – 'Tes pertan azoo, antwoorde hij ...'

Maar eer we scheiden, moet ik u nog wat anders vragen. Er kwam gisteren iemand in mijn huis en hij zag daar op mijn achtererf, in mijn tuintje, enkele lelies staan. – Hoezo, zegt hij, hoe kunt gij zo onvoorzichtig zijn om die bloemen niet weg te nemen. – Weet ge wel dat ze verboden zijn en dat ge riskeert dat uw huis aangeslagen wordt? – Ik weet daar niets van, zei ik hem. – Het is nochtans zo, zei hij.

(P.S. Deze episode is te situeren in de Franse tijd onder Napoleon. De lelie was het symbool van het Franse *koninkrijk* en dus zeker niet geliefd bij de napoleontische autoriteiten)

Een jonger voorbeeld (maar toch ook al 75 jaar oud) zijn de korte verhaaltjes van de Gentenaar Jan Cleppe, die vooral verschenen in het Zondagsblad van de krant *Vooruit* (in 1927 en 1928). Een selectie daarvan verscheen in 1933 in boekvorm onder de titel '*Gênsche Prâot*'. Ook hieruit citeren we een fragmentje (met vertaling):

'Paolijnk! levende paolijnk! roept de Marotte, die in Gent gekend es gelijk ne slechten halve cent. In sebiet stâon der wel tvijfteg meinsche rond heur kerre.
– Zij ze schûune? vrâog Triene.
– Allemâol grûut in levende vês.
– Twie fran de kilo.
Kaïet! Kaïet!
– Stomme bîeste! roept de Marotte tegen îene van de wijve, ziede niet wâor dache lûupt? Ge tert op mijnen hond zijne pûut!
– 't Es spijtig van dâ bîestze! roept Mie de Neuze. Dat hij zijn pûuten in zijne zak steekt!'

'Paling! levende paling! roept de Marotte, die in Gent bekend is als slecht geld. En meteen staan er wel 50 mensen rond haar kar.
– Zijn ze schoon? vraagt Triene.
– Allemaal groot en levend vers.

– Twee frank per kilogram.
Kaïet! Kaiët!
– Stom beest, roept de Marotte tegen een van de vrouwen. Ziet gij niet waar gij loopt? Ge trapt op de poot van mijn hond.
– 't Is jammer van dat beestje, roept Marie de Neuze. Hij moet maar zijn poten in zijn zakken steken.'

Ook elders in de provincie, vooral in lokale weekbladen, zijn er vaak zulke kroniekachtige stukjes in het dialect verschenen. In die stukjes werd niet zelden ook het lokale politieke gebeuren op de korrel genomen.

9.3 Volksliederen

Geen liedgenre heeft 'het volk' zo diep aangesproken als het *marktlied,* dat door marktkramers annex -zangers gebracht werd. Vaak vertelden ze in balladevorm over allerlei zware misdaden of rampspoed in de streek (bijvoorbeeld de politiek beladen moorden van Beernem of de criminaliteit van de bende van Adegem). Het waren lange teksten maar ze werden op bekende wijsjes gezongen. Om het geheugen van de toehoorders een steuntje te geven werden die lange teksten ook op liedjesbladen verkocht (en daar verdienden de marktzangers vaak meer mee dan met hun koopwaar). Helaas werden die marktliederen om twee redenen normaal niet in het dialect uitgevoerd: (1) marktzangers opereerden vaak in een ruim gebied en de kans bestond dat ze in hun eigen dialect niet goed werden begrepen en (2) de teksten op hun (te verkopen) liedjesbladen waren in een soort archaïsch en gewestelijk Algemeen Nederlands gesteld. Oost-Vlaanderen heeft een aantal werkelijk *beroemde* marktzangers voortgebracht: onder andere *Joseph* Sadones (1759-1815) en Lionel *Bauwens* alias *Tamboer* (1892-1974) uit Eeklo/Maldegem. Dankzij het knappe speur- en onderzoekswerk van onder andere Roger Hessel (voor Tamboer) zijn hun liedjesteksten bewaard. Ik neem er hier echter geen op om de bekende reden: ze zijn niet in het dialect geschreven. Hieronder vermelden we echter nog enkele andere genres van volksliederen, die wel in het dialect gesteld werden en waarvan we een paar prachtige voorbeelden opnemen:

9.3.1 *Liederen uit de sociale strijd*

Gent is altijd Vlaanderens grootste industriestad (textielstad) geweest. In het laatste kwart van de negentiende eeuw is het dan ook het toneel geweest van een vaak bitsige sociale strijd van de fabrieksarbeiders voor meer rechten en een beter sociaal statuut. Daarbij ontstonden onder andere stakersliederen, die – uiteraard in het Gentse dialect – gezongen werden tijdens demonstraties. Het bekendste, genaamd '*Koevoet*', is omstreeks 1970 weer onder de aandacht gebracht door de Gentse volkszanger Walter De Buck. Ziehier (een deel van) de tekst:

't Wirkvolk moe'nie' mieër kloage da't (h)ier in Gênt nie' leve(n) kan
Oas't moar noar 't sermoen wil goan
Deur een madam gedoan
(H)uuërt die madam vertelle
't Vlieës es veur de wirkman te goed
Triepen en vellen dat-ij fretten moet
Ofwel ne koevoet

Refr. bis
Mee koevoet es beter beter dan boelie
Moar madam de predikant
(H)ee(f) liever nen end sausie

Zoedt u toch nie verdomme(n)
't Verslecht nui nog van langst om mieër
Bezie mij da'nui toch ne kieër
In 't g(e)huël gieën snuifke mieër
En thee van lindeblomme(n)
Giet da'ne kieër al in ui lijf
Gieën potse kafee van da'wijf
Es da'nie een beetse stijf

En oas de kinders schrieëme(n)
Van (h)onger buiten etenstijd
Zie moar dat'er op sloat en smijt

Madam zegt 't es profijt.
Uuk durf zij nog te zegge(n)
Da't noenmaal nogal es te gruut
Van mossels en van roggebruud
Of van ne koeiepuut.

Zij durft uit 't (h)uwelijk spreken
Ne kieër per moand (h)ee' zij gezeid
Ieër da'de man zijn vreiwe berijdt
Es-t-(h)ij zijn krachten kwijt.
(H)oe durf zij daarvan spreke(n)
Kreeg zij moar alle weken wat
Ze stak ne koevoet in (h)eur gat
Wa'vuile madam ès dat

Van zuu een weelderig leve(n)
Doar wordt de man zuu fel en kloek
Ne kieër per moand al uit de broek
Dad'ès madams verzoek
Moar 't zijn moar flèwe lullen
Op mossels en op roggebruud
In ploatse van ne piet als luud
Doarmee ès 't wijf gekluut

Enige historische toelichting: met die 'madam' werd de vrouw van een Gentse textielbaron bedoeld. Zij deed allerlei 'goede werken' maar predikte tegelijk voor de uitgehongerde arbeiders de soberheid op alle vlakken als de hoogste deugd.

9.3.2 Volksliedjes

Gelukkig was het ook soms kermis of werd er een buurtfeest of een familiefeest georganiseerd. Bij zulke bijeenkomsten werd er niet alleen een stevig glas gedronken maar ook veel gezongen en gedanst. Voor Gent zijn veel van die volksliedjes van de vergetelheid gered dankzij – alweer – diezelfde onvol-

prezen Walter De Buck. Uit zijn tweede plaat pikten wij een 'Gêntsche Potpourri':

Moeder 'k (h)è mee Sies gedanst
Op de fuure, op de fuure
Moeder 'k (h)è mee Sies gedanst
Op de fuure-n-op zijn Frans

En wild-e van de mode zijn
crinoline, crinoline
Wild-e van de mode zijn
Crinoline dat ès fijn

Zijd-e gij'kwoad op mij
Ge zij' gij toch mijn loetse bis
Ja mijn loetse da'zijd-e gij

Ik (h)è in mijnen (h)of
Azuu een schuune blomme
Ik (h)è in mijnen hof
Azuu een schuune blomme
Moar 'k en (h)è moar ieën verdriet
Dad ès da'se niemand nie'en ziet

En mijne schuunen dahlia
oli-oli oli-ola bis

Ik (h)è een blommeken geplukt
al in de wei bis
't ès da'va'mij, 't ès da'va'mij

Moar nuuënt van ze leven
Ne sigarenmoaker aan mijn zij bis

En boven (h)eure knien
En boven (h)eure knien
Liet zij (h)eur vriendschap zien
En boven (h)eure schoen
En boven (h)eure schoen
Mocht (h)ij zijn goeste doen.

En zijd-e gij kwoad op mij
Ge zij' gij toch mijn loetse
Ja mijn suikerloetse zijd-e gij.

Binnen Oost-Vlaanderen had/heeft Gent uiteraard niet het monopolie van de volksliedproductie. Omstreeks 1900 werden zowat overal volksliedjes gemaakt en gezongen. Na de Tweede Wereldoorlog ging het echter vooral door de massificatie van radio en tv pijlsnel bergaf met die kleurrijke traditie. Als de nood hoog is, is de redding evenwel vaak nabij. De kentering ten gunste van het volkslied is er omstreeks 1970 in heel Vlaanderen ook gekomen, vooral dankzij de drie grote W's (Wannes Van de Velde, Walter De Buck en Willem Vermandere) en de eerste echte volksmuziekgroep *'t Kliekske*. Het prachtigste bewijs dat de volksliedjes in dialect nu weer helemaal 'in' zijn, is de laatste jaren aangeleverd door de V.Z.W. Muziekmozaiëk te Gooik met het project *Zo gezegd, zo gezongen. Een dwarsdoorsnede van de Vlaamse dialecten in volkse liedjes.* Onder leiding van Walter Evenepoel is voor elk van de vijf Vlaamse provincies een cd volgezongen met traditionele liedjes in de dialecten van de betrokken provincie. Op de Oost-Vlaamse cd staan echte pareltjes onder andere van Jan De Wilde (Aalst), Miele (Zottegem), 't Gents Netje (Gent), Erik Wille (Aalter), de groep Balladeus (Ninove) en Walter de Buck (Gent).

9.4 Popmuziek in dialect

In Vlaanderen was de Oost-Vlaming Ivan Heylen de eerste popzanger die omstreeks 1970 de meeste van z'n liedjes in het dialect zong. De Meetjeslandse klanken van *De Wirkmeins* en *De wilde boer'ndochtere* klinken mij nog altijd heel vertrouwd in de oren. Nadien is dat genre blijven bestaan (met onder andere *Stampen* en *daagen* uit Lede en *Miele* uit Zottegem). Het

genre wordt nu ook door de Gentse groepen *Nie neute* en *Biezebaaze* met klasse gebracht.

9.5 Toneel in dialect

In Vlaanderen hebben er tot in de kleinste dorpen amateuristische toneelverenigingen bestaan die tot vandaag volkse stukken in het lokale dialect brengen. Het zijn doorgaans 'blijspelen' die precies aan het dialect een zeker 'naturel' ontlenen. De reus van het volkstoneel in dialect heeft echter in Gent gewoond: Romain De Coninck (1915-1994), die in de bekende Gentse Minardschouwburg tientallen ongelooflijk succesrijke stukken in het Gents geschreven, geregisseerd en gespeeld heeft. Omstreeks 1970 was 'de Minard' het populairste theater in Vlaanderen! Ook talrijke radiosketches (samen met Leo Martin) en volksliedjes in het Gents (onder andere over *Nonkel Miele*) zijn in diezelfde sfeer ontstaan. Alles bijeenleggend kunnen we alleen maar concluderen dat vooral Gent (van toen af tot nu) terug mag blikken op een enorme productie van volkse teksten in het locale dialect.

10. Geraadpleegde en te raadplegen literatuur

Algemeen

J. Winkler: *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon.* 1874.

Reeks Nederlandse Dialectatlassen o.l.v. E. Blancquaert & W. Pée (1925-1982). Vooral:

deel 1: E. Blancquaert: *Dialectatlas van Klein-Brabant.* 1925.

deel 2: E. Blancquaert & H. Vangassen: *Dialectatlas van Zuid-Oost-Vlaanderen.* 1930.

deel 3: E. Blancquaert: *Dialectatlas van Noord-Oost-Vlaanderen.* 1935.

deel 6: W. Pée: *Dialectatlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen.* 1946.

Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (FAND):

deel I: 1998 door J. Goossens, J. Taeldeman en G. Verleyen

deel II+III: 2000 door J. Goossens, J. Taeldeman en G. Verleyen

deel IV: 2005 door C. De Wulf, J. Goossens, J. Taeldeman

A. Berteloot: *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands.* 1984 (2 delen).

M. Mooijaart: *Atlas van Vroegmiddel-Nederlandse Taalvarianten.* 1992.

Klankleer

D. Rogier: De verspreiding van een sociaal hooggewaardeerd taalkenmerk: de huig-R rond Gent. In: *Taal en Tongval*, themanummer 7 (1994).

I. Teirlinck: *Klank- en vormleer van het Zuid-Oost-Vlaandersch Dialect.* 1924.
J. Taeldeman: Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten. Een inventariserend overzicht. In: *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten.* Inleiding. 1979.
J. Taeldeman: *De vokaalstruktuur van het Gentse dialect.* 1985.
J. Taeldeman: De dialecten van het Meetjesland gesitueerd in tijd en tuimte. In: *Vriendenboek Luc Stockman* (1998), p. 289-306.
J. Taeldeman: Diepe structurerende factoren onder het Oost-Vlaamse klankoppervlak. In: *Taal en Tongval,* themanummer 13 (2002).

Woordenschat

E. Cocquyt, *Nieuw Gents Idioticon.* 1995.
H. Cools: *Het dialect van Beveren en zijn deelgemeenten,* 2000.
F. Debrabandere: *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek: de herkomst van de Oost-Vlaamse woorden.* 2005. (te verschijnen)
C. De Bruyne, e.a.: *Den Dikken Baens. Diksjoèner van de Bèerlerse Sprouk.* 1998.
V. De Tier en M. Devos: De Zuid-Nederlandse benamingen voor de egel. In: *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer.* Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Gent. 2000, p. 193-211.
G. Dierickx: *Dendermonde: volkstaal, typen, bijnamen.* s.d.
K. Pynckels en J. De Baets: *Eekloos Dialectwoordenboek.* 1984.
A. Joos: *Waasch idioticon.* Gent, Siffer; Sint-Niklaas, Strybol-Vercruysse, 1900.
E. Levis en G. van Geert: *Kaak, kaak, nen twiedekker. Gensche woorde en uitdrukkijnge.* 1991.
L. Lievevrouw-Coopman: *Gents woordenboek.* Gent, Erasmus. 1950-1954.
J. Louiës: *Oilsjtersen diksijoneir.* 1988 (2005→).
Ninoofse Werkgroep: *Algemieën Bekoest Nienofs.* 2000.
M. Pieters, *Woordenboek van het Lokers Dialect.* 1995.
G. Redant: *Groot-Haalterts Dialect.* 1993.
I. Teirlinck: *Zuid-Oostvlaanders Idioticon.* Gent, A. Siffer, 1908-1910.
J. Tilley: *Oep sèm Biggenaats. Woordenlijst Buggenhouts dialect.* 1997.
J. Van Keymeulen: Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar dialectverlies in Nederlandstalig België. In: *Taal en Tongval,* Themanummer 6, 1993.
A. Vermeiren, e.a.: *Grat loss'n dee. Het Lebbeeks dialect.* 1986.

Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Gent/Tongeren, 1979 ... Verschijnt in thematische afleveringen.

Sociolinguïstische studies (dialectattitudes, -gebruik en -verlies)

K. Geeraerts: *Taalattitudes van kinderen en jongeren. Een onderzoek in een aantal Wetterse scholen.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 1995.

E. Jacobs: *Kennis en gebruik van de Nederlandse taalvariëteiten bij RUG-studenten.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 1990.

S. Sabbe: *Dialect in Zedelgem: kennis, attitudes, functionaliteit en resistentie.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 2005.

I. Sergeant: *Dialectresistentie en Algemeen Nederlandse infiltratie. Een sociolinguïstisch onderzoek in Lotenhulle.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 1995.

H. Strijkers: *Taalgebruik, taalattitudes en lexicale standaardisering in Melle.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 1990.

P. Van Daele: *Dialectappreciatie en dialectreceptie in Vlaanderen.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 2000.

S. Van Leirberghe: *Taalgebruik, taalattitudes en lexicale standaardisering in De Pinte en Gijzenzele.* Licentiaatsverhandeling Universiteit Gent. 1999.

Wat is het verschil tussen een *botersnep*, een *fliefluiter* en een *mottevijver*?
En wanneer heb je een *piele* nodig?
Wat is *mollesla*? En een *aker*?

Van de vijf Vlaamse provincies heeft Oost-Vlaanderen veruit het meest versneden dialectlandschap. De vroegere invloed van het West-Vlaams in het westen en de huidige invloed van het Brabants in het oosten zorgt er bovendien voor dat er in het Oost-Vlaams grote verschillen zijn ontstaan. Uniek is ook het bestaan van twee 'dialecteilanden', het Gents en het Ronses.

Dit boekje beschrijft de unieke rijkdom van het Oost-Vlaamse dialect: alle typische klanken, woorden en zinsstructuren komen aan bod. Daarnaast is er ook ruime aandacht voor de dialectcultuur. Wie kent immers niet het beroemde toneelstuk *Het gezin van Paemel*, geschreven in het Nevelse dialect? En de *Gênsche Sosseteit*, die de Gentse tongval in ere tracht te houden?

Prof. dr. em. Johan Taeldeman is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Gent. Hij is een van de meest gerenommeerde dialectologen van Vlaanderen en publiceerde veelvuldig over diverse onderwerpen uit de dialectologie, sociolinguïstiek en historische taalkunde.

www.lannoo.com